ŠIAURĖS ATĖNAI

ISSN 1392-7760 2018 m. rugsėjo 21 d. Nr. 18 (1298) Kaina 1,20 Eur

Pajamos toli gražu nėra svarbiausias klasinės atskirties veiksnys ..... p. 3
Kodėl jauni žmonės turi nuolat jausti kaltę, kad jie neturėjo galimybės ginti Lietuvą? ..... p. 4
Algimantas Černiauskas: duoti nusipelniusiems po medalį ir atsisveikinti ..... p. 6

Nesufalsifikuotų dienoraščių fragmentai: 2004

ALFONSAS ANDRIUŠKEVIČIUS

Vasario 3, antradienis. Sapnavau, kad klūpau gražioje bažnyčioje. Palubėje (ar lubose) netoli altoriaus – didelis, puikus lyg Kristaus paveikslas. Iš visų spalvų atsimenu raudoną. Aš klūpėdamas meldžiuosi ir visą laiką slystu grindimis to paveikslo link. Ir džiaugiuosi, ir bijau. Drauge suvokiu, kad kai kuriuos maldos žodžius tariu klaidingai. Man pradėjus slysti, kažkokie personažai, buvę šalia manęs, lieka man už nugaros. Dėl to irgi šiek tiek baugu, bet nelabai. Be to, slysdamas girdėjau labai gražią muziką.

Vasario 7, šeštadienis. Ką tik perskaičiau /.../. Nepatiko. Banalūs juokeliai. Primityvias uodegas paskui save tevelkančios situacijos. Blogi dialogai: ir dirbtini, ir blogai dirbtini (aišku, kad galimas ir *geras* dirbtinumas). Bet svarbiausia – tekstas nėra *persmelktas.* O geras tekstas turi būti.

Vasario 28, šeštadienis. Jaučiuosi pavargęs. Norėčiau parašyti ką nors apie skaitymą. Bet ar ateis impulsas? Ar rasis strypas, ant kurio galėčiau nebanaliai suverti savąją skaitymo patirtį? Vargu. Ką dabar žinau apie skaitymą? Kad tai – toks mistiškas susijungimo su kažkuo aktas. Ir su kitu, ir su dar svarbesnėm sferom. Kad bene svarbiausias teksto matmuo – ritmas. Kad teksto kalba gali prakirsti plyšį tarp skaitančiojo ir transcendencijos, bet gali [juos skiriančią] „drobulę“ dar labiau pastorinti. Kad skaitymas turi analogijų su rašymu. Dar kai ką.

Kovo 4, ketvirtadienis. Blogo miego naktis. Blogo skaitymo, blogo matymo rytas. Pasižiūrėjau vieną kitą Bishop eilėraštį. Kas iš to. Šiek tiek geriau – kai tiesiog vaikštau po kambarį ir žiūriu į vaizdus: prisnigtą balkoną, „rubininę“ gėlę ant palangės, žalią ir geltoną Kuro koliažą... Net grožėtis jais įmanoma.

Balandžio 12, pirmadienis. Paskaičiau, kaip Dalai Lama komentuoja Šventąjį Raštą. Svarbi mintis (nors ir nenauja): „Veiksmas iš karto pakeičia asmens patirtį ir pasaulį, kuriame jis gyvena.“ Reikia tai prisiminti nuolat. Kartais jau prisimenu, bet dažniau – ne.

Balandžio 15, ketvirtadienis. Vakar „Š. A.“ palikau Sigitui G. savo knygelę [„Rašymas dūmais“]. Užrašiau: „Sigitai, vis dėlto mudu perplaukėme tą Volgą!“ Ilgokai galvojau, ką jam užrašius. Nenorėjau, kad tai būtų draugystės ir dėkingumo deklaracija. Bet apeliacijos į bičiulystę norėjau. Nes atjaučiu jį. Ir noriu, kad jame kas nors krypteltų. O tiesiai pasakyti ir prisibijau, ir nemanau, kad tai duotų naudos.

Nusipirkau „Mažosios Tibeto budizmo antologijos“ III tomą (kada išėjo pirmesnieji – nepastebėjau). Mėginsiu gilintis į sūtras. Tačiau... Jau kuris laikas manyje tai to, tai to žmogaus ar reiškinio atžvilgiu suspurda pyktis.

Vakar Murakamio knygoje [rusiškame vertime] perskaičiau sukrečiantį sakinį: „В темноте его души повисел белый дымок, как над задутой свечой, – и бесследно растаял.“

Birželio 19, šeštadienis. [Skaitytoja apie „Keturis epizodus iš protagonisto gyvenimo“]: „Kam reikia tokius dalykus rašyti?“ Ką aš žinau. Man taip gražu. Mėginu dabar suvokti, kodėl gražu. Gal todėl, kad susiduria aukšta ir žema? Kad apie žema papasakota švelniai? Kad visa tai naivu ir paprasta, bet lyg nušviesta kokios melancholiškos šviesos? Kad iš vulgarybių darosi grožis? Kad jungiasi šventa ir prakeikta? Būtų, žinoma, įdomu išgirsti kokio turinčio skonį žmogaus nemeluotą nuomonę. Bet visa tai – putos, reikia grįžti prie rimtesnių dalykų. Nors ir šios putos sudaro gyvenimą. Tai – gyvenimo putos.

Galinga Algio Mickūno frazė iš jo pokalbio su Arūnu S.: „/.../ galima atsiskirti nuo daiktų, objektų, bet negalima atsiskirti nuo pasaulio.“

Mikalojus Povilas Vilutis. Parašiutininkai. 1973–1979

Prieš kelerius metus sudeginau savuosius 2001–2015 metų dienoraščius. Tačiau (nebūčiau suvalkietis) kokį šimtą lapų išsiplėšiau ir pasilikau. Dabar, po tiek laiko skaitinėdamas tas išplėšas, pagalvojau: o gal jos būtų kam nors įdomios? Prisiminiau, kaip kažkada savo bičiuliui Vytautui B., abejojančiam, ar verta rengti parodą Klaipėdoje, kalbėjau: „Būtinai surenk. Ką tu žinai, kas ją pamatys? Gal kuris nors tavo darbas kokį žmogų taip „užkabins“, kaip mudu kadaise yra „užkabinę“ mūsų „gyvenimo menininkų“ darbai.“ Na, į tokį poveikį mano išplėšos pretenduoti negali. Tačiau vis dėlto... O gal kokios jaunuolės ar jaunuolio (ypač jei žmogus linkęs į skaitymą bei rašymą) savastyje jos ir įbrėš kokį brūkšniuką? O gal nebūtinai jaunuolių? Tad: pasvarstęs nutariau šį tą iš šito išsigelbėjusio iš ugnies nasrų kontingento pasiūlyti „Šiaurės Atėnams“.

O tą dienoraštį tuos penkiolika metų rašydavau kasdien. Kokie buvo tikslai? Matyt, panašūs kaip ir kitų rašančiųjų: autodisciplina (kartu su savistaba); noras užfiksuoti kai kuriuos įvykius, įspūdžius, idėjas, kad nepasimirštų (o gal pravers ateityje?); kasdieninės pratybos (mano atveju tai – bene svarbiausia) reikšti žodžiu tai, ką pamatei, pajutai, išgyvenai, suvokei. Tiesą sakant, tai nieko ypatingo ten nėra: šiek tiek apie savijautą ir savivoką, šiek tiek apie skaitomus tekstus, viena kita „išvada“ apie pasaulį ir gyvenimą, vienas kitas bandymas žvilgtelėti į savo paties rašinius, kai kurie savotiškesni sapnai, koks nors gamtos vaizdelis... Kadangi įrašai trumpi, tai tiems, kas ryšis skaityti, teks, kaip kokiems balandžiams, lesioti tokius lyg ir trupinius. Bet tai ką dabar?

Pastaba: to, kas sakoma laužtiniuose skliaustuose, pačiuose fragmentuose nėra.

A. A.

Birželio 22, antradienis. Labai sunki naktis. Daug visokių skausmų. Rytas apygiedris ir šlapias. Tik šiandien supratau, kad lietingas ir šaltas pavasaris jau virto šilta paplūdusia vasara. Juk jau birželis.

Kalbėjau su Sigitu P. Jam mano „Protagonistas“ – nelabai. Lyg kažkokia proporcija bloga; lyg nereikia pabaigoje samprotavimų, kurie baksnoja pirštu į tai, kas ir taip aišku; lyg naivumo per maža; žodžiu, kažkas negerai. O per pietus paskambino Donaldas K. ir labai pagyrė šitą tekstą. Aš, žinoma, juo pasitikiu labiau nei Sigiu, nes jo stilistika yra artimesnė manajai.

Birželio 24, ketvirtadienis. Pabusdamas stengiausi prisiminti kažkokį liūdnos ritmikos ir liūdnų žodžių savo eilėraštį. Po truputį jis brėžėsi sąmonėje. Štai jisai: „Aš pamačiau žiemos žemėtą veidą: / ji tuo metu žiūrėjosi į veidrodį...“

Rugsėjo 29, trečiadienis. Vakar kelis kartus gulėdamas [ant nugaros] įsivaizdavau save skeletu [gulinčiu ant smėlio tarp krūmokšnių]. Darėsi visai ramu.

Spalio 27, trečiadienis. 8.40. Bet dar pilka pilka. Balkonas aplytas. Rudame surfinijų dygume dar yra du kiek pasiraukšlėję violetiniai žiedai. O begonijų žiedai vis labiau panašėja į senus korius, nors rausvo šilko čia dar taip pat yra. Shiki: „Round paper fan discarded – / the face of the geisha / looks so sad.“

Spalio 30, šeštadienis. Atsikėliau vėliau nei paprastai – pusę aštuonių. Skystas rūkas. Drėgna. Šilta. Rašydamas grožiuosi begonijų likučiais ir surfinijų griaučiais [už lango, balkone]. Sugalvojau (pusryčiaudamas), kad daug ką mano gyvenime paaiškintų principas „mąstyti gražiai“ kaip principų „mąstyti teisingai“ ir „mąstyti dorai“ priešprieša.

Sapnavau lyg savo knygos pristatymą teatre. Stovėjau balkone ir turėjau pradėt kalbėti. Iš apačios jau šaukė: „Pradėkit!“ Tuomet pamačiau šoniniame balkone stovintį Vytautą S. Jis buvo jaunas ir gražus. Pamojau jam ar linktelėjau. Dabar nepamenu.

Lapkričio 12, penktadienis. Sapnavau, kad su būreliu žmonių pakėlėm kažkokį objektą į dangų (lyg valios jėga, lyg paleidę variklį). Danguje jis lyg tapo mėnuliu, lyg įsimontavo į jį. Mačiau mėnulį, pailgą stačiakampį (horizontalų), ryškiai šviečiantį. Po to tas įmontuotas objektas atsiklijavo ir švytėdamas ėmė kristi į žemę. Vylėmės, kad jis sudegs atmosferoje, nes antraip buvo galima tikėtis baisios nelaimės.

Bus daugiau

Likus pusmečiui iki istorinių skyrybų: keli degantys klausimai apie „Brexit“

2019 m. kovo 29 d. Didžioji Britanija pagaliau oficialiai paliks Europos Sąjungą ir taip užbaigs jau visiems pabosti spėjusį geopolitinių skyrybų procesą. Šių įvykių paralelės su nedarnios poros, nutarusios tarti „stop“ lūkesčių neatitinkančiai santuokai, tiesiog stulbina: emocijų ir principų kupiną skyrybų paskelbimą lydi ilgalaikis ir nuobodus biurokratinis procesas, kuriam vykstant viena pusė kada nors „išsiblaivo“ ir supranta, kad individualią materialinę gerovę užsitikrinti nebus taip paprasta (nuskambės žiauriai ir neromantiškai, bet santuoka juk visais laikais buvo ekonominio stabilumo garantas; kiekviena jų turi vienokio ar kitokio pragmatizmo), bet atgal nesigręžia, nes *kaip čia atrodys*. Be to, pinigai nėra pats svarbiausias dalykas, svarbu tikėti ilgalaikiu priimto sprendimo gėriu – neprikluausomybe! Kita pusė, na, šiuo atveju daugiapartnerystę oficialiai užsitikrinęs hegemonas, mąsto strategiškai: idant kiti partneriai neišsibaidytų, skyrybas inicijavusįjį reikia nubausti kuo griežčiau.

Šias gandais apipintas batalijas stebintiems pašaliniams kyla klausimų, kokių pasekmių turės „Brexit“. Tad toliau pateikiu tris įdomiausius ir aktualiausius.

Ar tiesa, kad britai planuoja kaupti konservuoto maisto atsargas, nes išsyk po „Brexit“ šalį ištiks maisto krizė?

Britai patys pasigamina tik 49 proc. savo suvartojamo maisto: beveik visa kita dalis ateina iš ES arba trečiųjų šalių, su kuriomis ES yra sudariusi prekybos susitarimus. Visuotinis nerimas kilo liepos mėnesį britų bulvariniam laikraščiui „The Sun“ paskelbus, kad nesėkmingų išstojimo derybų atveju politikai planuoja apsirūpinti gausiomis maisto atsargomis (!), o streso dar padaugėjo, kai „Brexit“ sekretorius Dominicas Raabas, nors ir apkaltino „The Sun“ vienpusiškumu, gandų iki galo nepaneigė (Jay Rayner, „Food and Brexit: will our cupboards be bare?“, *The Guardian*). Nors šie nuogąstavimai primena satyrinio filmo scenarijų, pagrindo jiems yra: laiku nesusitvarkius su tarifais ir muitais, maisto importas į salą gali užstrigti. Tačiau labiausiai tikėtinas scenarijus kilus maisto krizei yra tas, kad ji pasireikš ne dramatiškai sumažėjusiu produktų kiekiu, bet tiesiog mažesniu jų pasirinkimu (gerovė yra reliatyvus dalykas, tad galbūt kai kam tai tikrai bus tragedija).

Kiek rimti tebėra kitų bloko šalių siekiai sekti „Brexit“ pavyzdžiu?

Sweparture, Frexit, Deutschleave, Quitaly, Lat-me-out (suprask, Latvija) – kol internetas šėlsta ir kurpia „Brexit“ termino atitikmenis kitoms bloko šalims narėms, ES viršūnės suka galvą, ką daryti, kad Jungtinės Karalystės scenarijus nepasikartotų. Dar 2014 m. atlikta speciali „Eurobarometro“ apklausa parodė, kad manančiųjų, jog ES eina gera kryptimi, tarp vokiečių yra tik 33 proc., o tarp prancūzų – 21 proc. Paklausus, ar ES kelia jiems pasitikėjimą, teigiamai atsakė 31 proc. prancūzų ir 28 proc. vokiečių.

Šiomis dienomis Briuselio biurokratai yra susirūpinę prieš imigrantus ir prieš ES nukreiptų populistinių radikalios dešinės jėgų stiprėjimu. Naujausias šio reiškinio pavyzdys – Švedijos demokratai, šį mėnesį vykusiuose rinkimuose finišavę treti ir, palyginti su ankstesniais rinkimais, pagerinę savo pozicijas penkiais procentiniais punktais. Daugiausia dėl imigrantų problemos silpnėja ir Italijos optimizmas ES atžvilgiu: visais būdais vengiantys leisti prisišvartuoti pabėgėlių laivams, italai neseniai pagrasino tiesiog nebegerbsiantys bloko sutarčių ir nebemokėsiantys įmokų į ES biudžetą („Dialogue of the deaf' pits Italy against EU on migrants“, *Channel NewsAsia*). Pridėkime dar Lenkiją ir Vengriją, kuriose konservatyvių jėgų stiprėjimas jau neigiamai atsiliepė demokratiškumo indeksams, ir tampa labai aišku, kodėl Briuselis yra suinteresuotas vadinamuoju *hard Brexit.* Reikia tikėtis, kad šalys narės, kuriose sparčiai stiprėja euroskepticizmas, prieš imdamosi destruktyvių veiksmų ne tik palauks oficialaus Didžiosios Britanijos pasitraukimo iš bloko, bet ir pasižiūrės, kokių pasekmių tai sukels.

Kaip klostysis būsimas imigrantų iš ES šalių, tarp jų ir lietuvių, likimas?

Panika, tarp Didžiojoje Britanijoje gyvenančių užsienio šalių piliečių kilusi 2016 m. birželį, po truputį atlėgo skyryboms įstrigus biurokratiniuose procesuose. Nemažai žmonių salą jau paliko dėl susilpnėjusios valiutos, bet kiti, atvirkščiai, skuba raginti dėl emigracijos dar neapsisprendusius gimines ir draugus „įšokti į paskutinį traukinį“ (Andrius Murauskas, „Žmonės, kurie grįžta į Lietuvą: kodėl palieka Angliją“, *Delfi*). Imigracijos požiūriu „Brexit“ šalininkai jau turėtų būti patenkinti: vyriausybės pateikta statistika rodo, kad smarkiai krito į Didžiąją Britaniją dirbti vykstančių ES piliečių skaičius („Migration Statistics Quarterly Report: August 2018“, *Office for National Statistics*). Žmonės į šalį neatvyksta daugiausia dėl neaiškios ateities, nes šalies valdžia niekaip nepaskelbia po „Brexit“ turinčio įsigalėti imigracijos politikos plano. Kaip atrodys išsvajotoji sienų kontrolė realybėje, priklausys nuo britų politikų, bet jiems būtų pravartu prisiminti, kad žodis „kontroliuoti“ nereiškia „užkirsti kelią“.

Kaip sakoma, pagyvensim – pamatysim. O kas belieka?

– MARIJA SAJEKAITĖ –

Popiežiškas rugsėjis

Kvietimai į susitikimus su popiežiumi paskleisti ant stalo lyg loterijos bilietai ar būrimo kortos. Aišku, nebus ten jokios kaktomušos, kaip kad atėjęs rytais į mišias randi zakristijoną Gintarą ar Aldoną, bažnyčios budėtoją. Bet būtų gana ir drovaus Pranciškaus nusišypsojimo, rankos mostelėjimo. Gal net leistų paliesti jo drabužių kraštelį? Jis neišpuikęs, paliečiamas. Prisimenu, kaip Italijos miestelyje spaudė leteną šuniui, kartu su gelbėtojų komanda ieškojusiam žemės drebėjimo aukų. Esu tradicinis katalikas, noriu mylėti Bažnyčią, džiaugtis ja ir didžiuotis. Aplankys Šventasis Tėvas, pasimels už mus, paliks savo kvapo, ir atgysime, atsinaujinsime tarytum anie skubiai perdažyti elektros stulpai Žiupronių gatvėje, kur šeštadienį leisis papamobilis pakeliui iš Aušros vartų.

Bažnytiniai skandalai ir krizės man nė kiek neapkartina popiežiaus vizito. „Ant tos uolos aš pastatysiu savo Bažnyčią, ir pragaro vartai jos nenugalės“, – prieš daug metų pacitavo Evangelijos ištrauką senukas kunigas ir krito nuo širdies smūgio čia pat po šventais paveikslais, vos pradėjęs savo paskutiniąsias mišias. Kas būtų neįsidėmėjęs tokių žodžių.

Kada ir kaip pamilau Bažnyčią, neprisimenu. Turbūt iš pirmo žvilgsnio. Pro durų plyšį į sudaužytus, negyvus Šv. Jono bažnyčios altorius. Nerealus grožis ir kilnumas. Tarybinėje mokykloje mes jau buvome parengti šventai meilei. Atmintinai mokėmės aistros kupinų posmų. Neužmiršau. *Mylėki partiją, vaikuti, kaip savo motiną myli*. Paskutinis žodis kirčiuojamas galūnėje. Ir apie Leniną, amžinai su tavimi, apie didį Spalį, kosmoso užkariautojus, taikos nešėją tarybinį karį. Čia visai be ironijos ar užuominų į moralinę žalą. Lygiai kaip biblinių pranašų knygose, buvo laukiama meilės, o ne pareigos ar ko kito. Įstrigo vaikiškon širdelėn. Nereikėjo kruvinų pastangų, kai atsirado Bažnyčia, irgi motina, meilės istorijos partnerė.

Kad neprailgtų popiežiaus laukimas, kelis rugsėjo vakarus su draugu skyrėme kinui. Išgirti, premijuoti jauno kanadiečio Xavier Dolano filmai, paskui dar paskutinė „Lolitos“ ekranizacija. Jausmų, santykių raizgalynė, nežinia, kas ten balta ir juoda, kas tikra ir kas farsas, koks galų gale moralas. Tik matai, jog karaliauja meilė, kad ir kas nutiktų, komedija ar tragedija. Ji ištveria ir nesibaigia, kaip skelbė dar apaštalas Paulius, o pritaikius Dolano filmo pavadinimą – *Laurence anyways*. Draugas nuoširdžiai stebisi, kodėl tos meilės iš ekrano tokios nelogiškos, komplikuotos, trauminės. Dažniausiai – viena kryptimi, nors aukos būtinai dvi ar net kelios. Kainos ir kokybės santykis – katastrofiškas. Bet atsiversk Senąjį Testamentą, ir ten viskas panašiai, kai autoriai ima narplioti Dievo santykius su savo tauta. Nusibosta klausytis apie žmonių klystkelius, nuodėmes, aklumą ir kvailumą. Galėtų nusibosti ir vienodas antrosios pusės atsakymas: pasibaręs, pasidraskęs, parodęs, ką gali, Dievas vėl puola ant kaklo. Tas pats įkyrėjęs *one way street*.

„Kaip Kristus myli Bažnyčią, o Bažnyčia – Kristų“, – visą vasarą kartojau iš apeigyno, laimindamas jaunavedžius. Mūsų asmeninio vaidmens ar nuopelnų toje schemoje nėra. Mes – tik palyginimas. Nei viena, nei kita sakinio dalis nesikeis. Antroji dalis veikia todėl, kad yra pirmoji. Perdažyti elektros stulpus verta. Arba antai vidurnaktį jaunas kunigas vienmarškinis tuščiomis gatvėmis grįžta iš vakaronės su studentais. Tamsoje nuo jo baltų marškinių eina karštis kaip nuo krosnies.

Rugsėjis taps mums popiežiškuoju mėnesiu, prisiminus ir Jono Pauliaus II viešnagę. Gražu, nebanalu. Ir jeigu dar tiek saulės, šilumos kaip šįmet. Tarytum į bulviakasį ar prie obuolių derliaus, ar į šilelį prie grybų pas mus Šventasis Tėvas. Turbūt ta pati partija bus išmokiusi mus taip grybauti, kad girios ūžia. Siųsdavo specialų traukinį savaitgaliais Druskininkų linkui. Kad tik tolyn nuo sekmadienio mišių. Baisu, kaip grumtasi už kiekvieną skarelę šventoriuje. O kur jau komjaunuoliškos ir pionieriškos širdys, kiekvienas poterių mokomas pyplys. Tikras gėrybes siūlė mainais, ne vien kazlėkų ir kelmučių krepšius. Kolektyviniai sodai vietoj atlaidų. Sporto varžybos per Velykas, dainos ir šokiai, paparčio žiedas – jaunam ir senam, *ant laimės*. Ir ne taip jau veltui, be pėdsako grumtasi, kaip kad rodėsi pirmiau, Sąjūdžio bangoms viską šluojant. Turėtume, ką dabar parodyti popiežiui Pranciškui, dėl ko prašytis jo maldos ir užtarimo. Juk yra lyginęs Bažnyčią su lauko ligonine. Ne maisto papildai ir kosmetika.

Jau visi žino ir baigia priprasti, kad Pranciškus nebars nei bedievių, nei sugyventinių, nei padugnių, nei gėjų. Kelionės išvakarėse Jo Šventenybė nusifotografavo su vaikigalių būriu, grįžusiu iš Asyžiaus. Ten tris dienas vyko konferencija, pavadinta „Popiežiaus Pranciškaus švelnumo teologija“. Jis pats aiškino, jog švelnumas – ne sentimentai, bet tam, kad pasveiktum nuo savimeilės, savanaudiškumo, kad pajustum, koks mylintis yra Dievas ir kokia konkreti jo meilė. Teologija – mokslas apie Dievą, bet Pranciškus siūlo teologijai nebūti savimi patenkinta, narcisistiška, nesimėgauti savo vidinėmis tiesomis, bet paimti už rankos kitą žmogų. Nuolat būti įsikūnijusiu Žodžiu. Švelnumo teologijai skirta rodyti, koks grožis yra jaustis Dievo mylimam. Ir dar, ir dar, ir dar.

Šiaip jau, aišku, Pranciškus nepasako nieko, ko iš principo nežinotų Bažnyčia, ko pats nebūtum girdėjęs ar skaitęs. Tai kodėl klausaisi jo, ir nepraeina nuostaba, šiurpuliukai per nugarą? Kodėl klausaisi, ir baugu, kad visa tai nutrūks kaip sapnas?

Bet juk ne! Ir kaip galėtų baigtis, jeigu ne žmogaus sugalvota ir paleista. Net iš palyginimų matosi.

– JULIUS SASNAUSKAS –

Klasiniai sužalojimai

D'Andželas Barksdeilas: Manai, jie žino? Na, supranti. Kas aš išties esu.

Donetė: Ką turi omeny, D.?

D'Andželas: Nagi, žinai, tarsi... Mes pasipuošiam, taip? Atkeliaujam per visą miestą į prabangią vietą kaip ši. Po vakarienės eisime prie įlankos, pasivaikščiosime truputį. Apsimesime, tarsi mums čia būtų vieta. Supranti, ką sakau?

Donetė: Na ir? Tu gerai uždirbi, taip? D., mes čia nesame vieninteliai juodaodžiai.

D'Andželas: Ne apie tai kalba. Kalba apie tai, iš kur mes... Na, juk supranti. Tiesiog aš jaučiu, kad kai kurių dalykų neatsikratysi. Nesvarbu, kaip besistengtum, jų vis tiek nepakeisi, supranti?..

Donetė: Visiems nusispjaut ant tavęs ir tavo istorijos. Tu turi pinigų. Gali būti kuo panorėjęs. Taip jau yra.

Padavėjas pristumia staliuką su išdėliotais desertais; D'Andželas paima vieną jų.

Padavėjas: Ak, pone, atleiskite! Čia tik pavyzdžiai.

„Blakė" („The Wire"), pirmas sezonas, penktas epizodas

Daug žymių žmonių

Vieną kaip paprastai pernelyg ankstyvą lietuvišką rudenį sėdžiu viename iščiustyto Vilniaus senamiesčio barų ir šnekučiuoju su nauju pažįstamu. Įpusėjus alaus bokalus, kalba kažkodėl pasisuka socialinio mobilumo klausimų link. Pusiau drovėdamasi (galvoje vis aidi kažkas apie be perstojo verkšlenančius socialistus) imu vardinti problemas, su kuriomis susiduria iš skurdžių namų atvykę elitinių universitetų studentai: kultūrinių ir elgesio kodų skirtumai, kultūrinės asimiliacijos sunkumai, pasitikėjimo savimi problemos, identiteto ir vertybių krizės... Mano pažįstamas klauso su neslepiamu įtarumu ir galiausiai kerta iš peties: „Bet yra daug žymių žmonių, kurie savo mokslinę karjerą pradėjo nepritekliuje." Situacijos paradoksalumas taip rėžia ausį, kad vos nesusijuokiu balsu. Šalyje, kurioje skursta gerokai virš pusmilijonio žmonių, mano liberaliai progresyvus, į psichologiją besigilinantis, lyčių stereotipais ir jų ilgalaikiais padariniais asmenybei besidomintis pokalbininkas neturi jokio supratimo apie skurdo patirtį, taip pat ir pati tokios specifinės patirties egzistavimo galimybė yra ištremta toli už jo akiračio ribų.

Mano pašnekovas, kaip ir dažnas politikas, žurnalistas ar ekspertas, pasitelkia banalų ir iki skausmo nuobodų argumentą: kiekviena ateitis yra grįsta gamtos duotais gebėjimais ir geležine valia. Po pastarųjų Seimo rinkimų šis pasaulio tvarkos suvokimas pasipildė kiek švelnesne gaida, pamėgta daugelio, kad ir kokia būtų jų pozicija politiniame spektre: skurde gyvenantys yra tokia rūšis mažutėlių, kuriems dėl nežinomų priežasčių mažiau pasisekė. Šių begālių būtybių jokiu būdu negalima teisti, privalu užjausti. Bet, pareiškus visą prideramą užuojautą ir dar šiek tiek, siūlomi sprendimai lieka tie patys. Pavyzdžiui, duokime kiekvienam galimybę lankyti mokyklą ar universitetą ir kaip visuomenė galime miegoti ramia sąžine. Jei asmuo netapo Einsteinu ar bent jau rinkodaros specialiste tarptautinėje „KissMyAd" korporacijoje, tai jau motulės gamtos ar paties individo kaltė. Tūlas ekspertas ar pavienis konservatorius vis pasirems veidrodiniu šios istorijos atspindžiu: skurde gyvenantys yra tokie (pa)prasti, bevaliai ir trenkti, kad jų situaciją galima pataisyti tik lengvai Pavlovu atsiduodančiais morkos ir lazdos metodais – jei gaus valstybės paramą, vadinasi, nenorės dirbti.

Iššūkių šiam suvokimui apie skurdo patirtį ir jos pasekmes individui prikaupta daug. Kai kurie jų galėtų priversti suklusti net tuos, kuriems, Harvardo profesoriaus Charleso Nelsono žodžiais, didesnį įspūdį palieka smegenų impulsų atvaizdai nei badaujančių vaikų nuotraukos. Pastarųjų metų atradimai psichologijos, neurologijos mokslų ir elgsenos tyrimų srityse pagrindžia hipotezę, kad skurdo patirtis gali apriboti žmogų stverti kiekvieną galimybę, net kai jų išties pasitaiko. Harvardo, Prinstono ir kitų universitetų jungtinis tyrimas nustatė, kad Indijos cukranendrių augintojų kognityvinės funkcijos testų rezultatai yra kur kas geresni po derliaus nuėmimo nei nepritekliaus kupinais mėnesiais. Kita nuo 1985-ųjų JAV atliekama studija rodo, kad gyvenimas skurde yra greitesnio smegenų senėjimo priežastis, nepriklausomai nuo tyrimo pradžioje fiksuoto sveikatos ar gebėjimų lygio. Skurdo sąlygomis tie patys žmonės, turintys tuos pačius gebėjimus ir išsilavinimą, tiesiog tampa mažiau pajėgūs priimti sprendimus ir spręsti problemas.

Studijos šioje srityje dar tik prasideda ir kol kas labiau įrodo koreliaciją nei priežastinį ryšį. Tačiau net būdamos šios stadijos jos kelia naujų klausimų apie socialinio teisingumo suvokimą. Atsižvelgimas į skurdo patirtį ir pasekmes griauna liberalios meritokratijos kaip lygiomis galimybėmis grįstos visuomenės pagrindo pažadą. Ir gali būti, kad vienas kitas liberalaus meritokratinio naratyvo propaguotojas net tiki darąs gera skatindamas „socialinės problemos" atstovus užsičiaupti, suimti save į nagą ir imtis veiksmų. Tačiau paradoksaliai nė vienas jų propaguojamų pasakojimų socialinėje atskirtyje ar skurde gyvenančių neįgalina: jie pamina prekariato patirtį ir žinojimą kaip neadekvačius ir nesvarbius, skatina kaltės ir gėdos jausmus, traktuoja skurstančiuosius kaip vaikus, kuriems (žinia, kitaip nei mums visiems) reikia „stipresniųjų" užuojautos ir pagalbos.

Franko Rissaro gėda

Skurdo padarinių individui tyrimai neurologijos mokslų ar psichologijos srityse gali būti gana naujas dalykas, tačiau socialiniuose ir ekonominiuose moksluose šie klausimai turi kiek senesnes tradicijas. Adamas Smithas galimybę išvengti gėdos laikė svarbia sudėtine ekonominio žmogaus gyvenimo dalimi. Britų sociologas Peteris Townsendas siūlė skurdo apibrėžimą grįsti ne vien pajamų kiekiu, bet ir tuo, kiek galimybių kiekvienas žmogus turi visavertiškai dalyvauti visuomenės gyvenime. Johno Rawlso teisingumo teorijoje savigarbos galimybė yra vienas svarbiausių visuomeninių gėrių. Šie mąstytojai yra pabirę skirtinguose laikotarpiuose ir tyrimų srityse, tačiau jų įvardijamos vertės yra siejamos vieno bendro bruožo: jos yra visuomeninės. Gėdą galime jausti tik kitų žmonių apsuptyje. Ir jai išvengti reikia ne tik tiesiogiai su turimomis pajamomis susijusių vartojimo prekių, tokių kaip Adamo Smitho minėti odiniai batai, be kurių esamame ekonominiame ir kultūriniame kontekste nė vienas negali pasirodyti viešumoje neapsijuokęs. Gėdos ir savigarbos jausenos, socialinių ryšių pobūdis priklauso ir nuo visuomenėje dominuojančių vertybių skalių ir kategorijų, kuriomis remiantis matuojama žmogaus vertė.

Septintojo dešimtmečio pabaigoje susidomėjimas būtent šiomis kategorijomis ir jų įtaka moraliniams ir etiniams darbo klasės konfliktams nuvedė sociologus Jonathaną Cobbą ir Richardą Sennettą į palaipsniui nykstančius Bostono darbininkų rajonus. Savo tyrimo metu jie sutiko Franką Rissaro, trečios kartos imigrantą. Rissaro gyvenimas, kaip ir dažno darbo klasės atstovo, buvo nulemtas aplinkybių, kurioms jis neturėjo jokios įtakos, ir tų aplinkybių nulemtų pasirinkimų. Dėl skurdžios padėties šeimoje jis metė mokyklą būdamas šešiolikos, karjerą pradėjo kaip batų valytojas, vėliau ilgą laiką dirbo mėsinėje. Tačiau susidūrimo su Cobbu ir Sennettu metu buvo įsidarbinęs žemesnės grandies klerku banke, turėjo namą priemiestyje, kasmet atostogavo ir į darbą ėjo įsispraudęs į kostiumą. Šis materialinės padėties pagerėjimas gali pasirodyti kaip tikra sėkmės istorija. Tačiau klasinės patirties sudėtingumą atspindėjo faktas, kad pats Rissaro šio pokyčio anaiptol nesuvokė kaip sėkmės ar pasiekimo. Jis jautėsi nepageidaujamas, ne savo vietoje, kaip įžūlus įsibrovėlis į rūpestingai apkarpytų vejų ir darnių šeimų pasaulį. Pats darbas banke jam taip pat nedarė įspūdžio: Rissaro akimis, tai tebuvo popierių dėliojimas, o ne tikras darbas, kuriuo kas nors sukuriama. Atrodė, kad materialinės padėties pagerėjimas ne tik nesuteikė jam daugiau savigarbos, bet ir vedė prie dar didesnių abejonių dėl savo vertės.

Pajamos jam toli gražu nebuvo svarbiausias klasinės atskirties veiksnys. Ir Rissaro toks buvo ne vienas. Daugelis atliekant tyrimą apklaustų darbininkų gyveno galvodami, kad nėra ir negali būti gerbiami visuomenės. Jų pokalbiuose su aukštesnio išsilavinimo ir statuso tyrėjais ryškėjo du leitmotyvai: gėdos jausmas ir karštligiški bandymai įtikinti, kad jų gyvenimo istorijos nebuvo vien jų pačių kaltė ir kad žmogaus vertės matavimas socialiniu statusu iš esmės neteisingas. Cobbo ir Sennetto akimis, viena šių vidinių konfliktų priežasčių buvo dominavimas mums jau pažįstamo socioekonominės tvarkos perskaitymo: išskirtinai asmeniniais gebėjimais ir pastangomis grįsto individualizmo, kuriuo remiantis darbo pobūdis ir profesinė sėkmė tampa žmogaus vertę ir savivertę nusakančiais kriterijais. Žmogaus visuomeninė pozicija laikoma jo asmenine atsakomybe ir, lyg kokioje protestantiškoje etikoje, tikima, kad socialinėmis kopėčiomis aukštyn kops tik to nusipelnę. Šiame vertybiniame kontekste Rissaro ir jo kolegos teturi vieną gėdingą išeitį – manyti, kad jų socialinis statusas yra visai ne socialinis, o kažkokio neištaisomo vidinio defekto padarinys. Jų pozicija visuomenėje tampa jų vertės ir savivertės atspindžiu. Ir dažnai tas atspindys sumenkina juos iki funkcijos, kaip Rissaro kolegą Riccą Kartidį, buvusį mokytoją, tapusį sargu, kuris aplinkinių akyse tebuvo „sargas Ricca".

Kokia yra bananų spalva?

Dažnam liberalios meritokratijos išpažinėjui išsilavinimo galimybė yra vienu metu ir nepakeičiamas pasiteisinimas, ir panacėja. Tarsi išsipildančioje pranašystėje šiandienos mokykla ir universitetas yra meritokratiniai tiek savo institucine forma, tiek ugdymo turiniu. Išsilavinimas yra tarsi kokia lygių galimybių šalis, kurioje kiekvienam bus atlyginta išskirtinai už gebėjimus ir pastangas, griežtai atskiriant šį vertinimo procesą nuo mokinio socialinės ar kultūrinės kilmės. Tačiau, būtent nustumdama į paraštes socialinės atskirties turinį, patirtį ir balsą, tokia mokykla tegali toliau kurstyti konfliktus, identiškus ar panašius į tuos, kurie gniuždė Franką Rissaro.

Laikas dar vienam istoriniam ekskursui. 1970-aisiais mokslininkas ir aktyvistas Robertas I. Williamsas pastebėjo, kad tariamai politiškai neutralių vaikams skirtų gebėjimų testų klausimai iš tiesų buvo šališki baltųjų ir jų kultūros naudai. Dėl šios priežasties jie vedė prastesnių juodaodžių vaikų rezultatų ir bendros nuomonės, kad juodaodžių vaikai yra kvailesni už baltuosius, link. Kritikuodamas šiuos gebėjimų testus, Williamsas sukūrė alternatyvią versiją. Atsakomojo juodųjų intelekto testo baltiesiems (*Black Intelligence Test Counterbalanced for Honkies*, BITCH) klausimai buvo sudaryti remiantis juodaodžių vaikų kultūrine ir socialine patirtimi: jų kultūriniais kodais, istorija, kalbėjimo būdais. „Kokios spalvos yra bananai? – teiravosi Williamsas. – Dauguma jūsų atsakytų „geltoni". Tačiau kai bananai galiausiai pasiekia mano getą, jie yra rudi su geltonomis dėmelėmis. Dėl to aš visad maniau, kad bananai yra rudi. Dar kartą esu baudžiamas už kultūrą, kurioje gyvenu." Nepaisant humoro ir hiperbolės, Williamsas aštriai išskiria vieną iš laiko patikrintų kultūrinės ir socialinės nelygybės reprodukavimo būdų: meritokratija tikintiems liberalams būdingą įsitikinimą, kad ugdymo ar kitos institucijos gali būti neutralios ir nepolitiškos, ir iš šio įsitikinimo kylančią tylą apie socialinėje atskirtyje ar kitokio pobūdžio marginalizuotoje aplinkoje gyvenančių asmenų patirtį. Kitaip tariant, į mokymosi rezultatus besikoncentruojančiai mokyklai daugmaž nusispjauti, ar vertinamas rašinys mergaitės, kuri grįš į namus persmelkta nerimo, nes neaišku, iš ko reikės kitą mėnesį apmokėti keliones į pamokas, ar berniuko, kurio tėvai jau taupo jo studijoms Oksforde.

Tačiau šių dviejų hipotetinių vaikų patirtys namie, savo bendruomenėje (tais retais atvejais, kai tokia išvis egzistuoja) ir mokykloje yra radikaliai skirtingos. Socialinė atskirtis ir skurdas turi pasekmių formaliems mokymosi rezultatams tiek pat kiek ir savęs vertinimui ir savivokai. Nes kiekvienoje mokykloje vis pasirodys mokytojas meritokratas, neišgalvojantis geresnio metodo motyvuoti sargų ir kasininkių vaikus nei kasdien pabrėžiant, kad jei anie nesimokys fizikos, užaugę taps – dieve apsaugok! – sargais ir kasininkėmis. Neturtingo vaiko kasdienybė bus nužymėta ir subtilesnėmis viešos gėdos formomis. Keithas Payne'as knygoje „Sulaužytos kopėčios: kaip nelygybė keičia mūsų mąstymą" skaidriai ir su gyvu gėdos jausmu prisimena dieną, kai viešumon iškilo faktas, kad jis gauna nemokamus pietus. Prisimena ir šio incidento pasekmes: ir šiaip drovus berniukas tapo visiškai tylus pamokose, nes buvo apimtas „kas aš toks, kad kalbėčiau?" jausenos.

Ugdymo procesai ir aplinka yra viena istorijos dalis, tačiau ir pats mokymo turinys dažnai yra labai problemiškas. Feministė Gloria Steinem yra taikliai pasakiusi, kad, turint omenyje seksistinį ir patriarchalinį ugdymo turinį, mergaitė laisvai gali gauti 10 iš saviniekos. Įdomu, kokius pažymius ir iš ko gaus socialinėje atskirtyje gyvenantys vaikai, supratimo apie ekonomiką besisemiantys iš Lietuvos laisvosios rinkos instituto leisto, paties Žilvino Šilėno pasirašyto vadovėlio bestselerio „Kaip tapti milijonieriumi per...", tfu, „Ekonomika per 31 valandą"? Praėjusiais metais iš jo ekonomikos mokėsi 53 000 Lietuvos moksleivių. Beveik norėčiau tikėtis, kad pažymiai nebus itin geri. Susidūrus su švietimo sistema, kuri žemina juos, jų tėvus ir draugus, pedagogo Herberto Kohlio knygoje „Nesimokysiu iš tavęs" minėtas valingas atsisakymas mokytis ima atrodyti kaip vienintelė teisinga išeitis vaikui, bandančiam išsaugoti savivoką ir savivertę. Tačiau liberalioje meritokratijoje be gerų pažymių toli nekeliausi. Socialinėje atskirtyje gyvenantys ir augantys turi rinktis iš išsilavinimo, kopimo sulaužytomis socialinės hierarchijos kopėčiomis ir savivokos išsaugojimo. Kaip Rissaro – arba išsižadėti savo kaip darbo klasės atstovo tapatybės ir išdidumo, idant pamėgtų popierių dėliojimą banke, arba likti visuomenės užribyje.

Nukelta į p. 8 ►

Kaip būti lietuve

Kaip būti lietuve, klausiu grįždama prie vasaros skaitinių ir įvykių, kurie nenugrimzta užmarštin, neiškrenta pro rėčio skyles ir sunkiais akmenimis lieka jo dugne. Savaip, norisi atsakyti. Bet ką tie per vasarą rėtyje užsilikę akmenys sako man? Jie šaukia dusliais balsais – aš negaliu būti lietuvė taip, kaip noriu ja būti.

Mano lietuviškumas turi atitikti šabloną, kriterijus – kitaip aš liksiu nepilna, neautentiška lietuvė. Tai formalus, uždaras ir sąlygotas lietuviškumas, lyg privatus nedemokratiškas klubas, kurio nariai visuomenę analizuoja nematydami prieš akis besiskleidžiančios realybės.

•

Tokia ta interneto rizika: netyčia užtikti žodžiai, neplanuotai ir neatsakingai perskaityti, užsilieka ir verčia kitaip išgyventi kasdienybę. Duona šiandien iškilo puikiai, prieš šaudama į orkaitę įspaudžiu į tešlą kmynus ir dviem brūkštelėjimais įpjaunu kryžiaus ženklą. Virtuvės spintelės paviršius miltuotas, kriauklėje mirksta dubuo su jau pridžiūti spėjusiais kietais tešlos likučiais. Aš kepu duoną, bet su kiekvienu minkymo judesiu vis ryškiau prisimenu vasaros pradžioje skaitytą Arvydo Šliogerio straipsnį „Iš ano kranto“.

Kryžius duonoje man jau nebėra tradicijos tąsa, kasdienis, bet iškilmingas pagarbos praeičiai ženklas, leidžiantis ištęsti save laike iki praėjusio šimtmečio. Pasak filosofo, mistinio šio kranto gyventojai, suprask, akli šiandienės kultūros ir technologijų sekėjai, nebemato *ano* kranto – pasaulio, prie kurio buvome pripratę, iš kurio mus išmetė „nematoma milžiniška katapulta“. Aname krante liko ne tik „droviai, bet vis dar patekanti Saulė“, bet ir „šventoji duona, pažymėta kryžiaus ženklu, o ne supermarketų litanijomis“. Kuriam krantui priklauso mano duona?

Filosofo žodžiai labai stengėsi įdeginti manyje kažkokį gėdos ženklą, kaltę, lyg tai, kad aš, negyvendama Lietuvoje, rūpinuosi, kas nutiks nuo karo nukentėjusioms tautoms, kasdien kelias valandas praleidžiu prie kompiuterio ir telefono ekrano, siekiu mokslo, kuris taip ilgai moterims apskritai buvo nepasiekiamas, panaikina mano teisę įspausti tą kryžių, būti dalimi tos tradicijos. Jis kalba apie *tuos kitus* lietuvius kaip apie ateivius, kurie užgrobė lietuvybę ir deguto šaukštu subjaurojo medaus upes. Filosofas mane išmetė už borto, nenorėdamas matyti ir pažinti tokių kaip aš. Pasak jo, lietuviai stovi dviejuose krantuose, atskiri, nesišnekantys, suskaldyti.

Paleisti žodžius į gyvenimą nėra sudėtinga, užrašyti jie klusniai ir tvarkingai gula vienas šalia kito popieriuje ar ekrane. Daug sudėtingiau gyventi su pasekmėmis, kurias tavo parašyti žodžiai sukelia: jie neretai strėlėmis atsigręžia į patį autorių, prieš tai skėlę skaitytojams antausį.

Filosofo žodžiai sunkūs. Esu priversta rinktis iš dviejų krantų, taip suprimityvindama ir susiaurindama savo gyvenimą, kasdienes patirtis, kurios eina koja kojon su pagarba tradicijai ir siekiu puoselėti lietuvybę. Viename krante gyvena mano duona, pažymėta kryžiaus ženklu, kartu su upėm, miškais ir nekaltybe. Kitame – ne tik „oksfordų pievelės“, technologijos, atjauta pasaulio vargstantiesiems, bet ir viskas, kas blogai pasaulyje, nuo „narkomanų armijos“ iki „Didžiojo Brolio“, „gyvenimo iš pašalpų“, „verslininkų, bankininkų ir biurokratų“.

Kaip patogu: filosofas į savo krantą pasiima visa, kas gera ir gražu, visa, ką taip lengva pasiekti išsilavinusiems vidurinės klasės lietuviams. Kaip lengva ignoruoti gyvenimo purvą, lyg tai būtų tik asmeninis pasirinkimas, izoliuotas nuo istorijos vystymosi: gyventi vien tik grožio ir tyliai čiurlenančių upelių pasaulyje, „normaliose“ ir pašalpų negaunančiose šeimose, izoliuotiems nuo technologijų, apsimetant, kad tai mūsų neveikia.

Tame aname krante, sako filosofas, „liko žmogus, ir dabar manantis, kad būti „runkeliu“ kur kas garbingiau negu būti piniguočiu, pijaru, gangsteriu, politiku, vagimi ar kekše“. Idealizuoto – realybėje vargu ar egzistuojančio – paprasto žmogaus, paprastojo „runkelio“ garbinimas autoriui kainuoja panieką visiems, siekiantiems finansinės gerovės ar pakeisti Lietuvos politiką. Lyg finansinė gerovė būtų moraliai smerktina, – sentimentas, kurį puikiai perteikia sovietmečiu toks populiarus „supuvusių Vakarų“ tropas. Supuvę, nes turi gerovę, kurios paslapčia visi pavydėjo.

Bet iš tikrųjų daug lietuvių viena koja stovi viename krante, kita – kitame: atsisakymas sėsliai gyventi, tikėjimas viešojo valstybės valdymo, jos biurokratijos prasme ir nauda, technologijų kuriamomis galimybėmis – tai telpa vienoje sąmonėje kartu su stipriu lietuvišku identitetu, tradicijų puoselėjimu, etika ir estetika grįstu gyvenimu. Labai lengva abstrakčiai sukalti manichėjišką argumentą, kuriantį Lietuvos „aukso amžiaus“ mitą. Ir vis dėlto – jei filosofija siekia tiesos, ji negali ignoruoti tos tiesos skleidimosi realybėje. Apmąstydama visuomenę ir pasaulį, renkuosi pragmatizmą, dedu pastangas pažinti biurokratų ir gyvenančiųjų iš pašalpų realybę, kur skleidžiasi tikroji idėjų tiesa.

Žodžiai išduoda kartėlį ir liūdesį. Filosofas skirsto pasaulį subjektyviai: tai nėra takoskyra tarp to, kas tikra ir netikra, tarp to, ką verta puoselėti ir ką reikia naikinti. Tai skirtis tarp to, kas filosofui pažįstama, artima, ir to, ką norint pažinti jam reikia dėti pastangas. Suprasdami ir priimdami pokyčius pasaulyje galime išlaikyti tą nekaltybę ir pagarbą šaliai, apie kurią kalba filosofas. Kategoriškai nubraukdamas sudėtingas žmogiškas patirtis autorius rodo ne tiek erudiciją, kiek drąsos susidurti su tomis patirtimis stoką.

Reikia drąsos eiti į tai, kas nepažįstama, kaip „Stiklo karoliukų žaidimo“ Jozefas Knechtas pasiryžti patirti pasaulį ir pažinti kitą, net jei tai veda prie galimos – žmogaus ar jo idėjų – mirties. Wittgensteinas, sakydamas, kad filosofija viską palieka, kaip yra, nesiskundžia. Jis nurodo, kad filosofija neturėtų analizuoti ir kritikuoti pasaulio kaip abstraktaus teorinio konstrukto, *to* pasaulio ir *tų* žmonių, gyvenančių *kažkur liberalioj Europoj*. Filosofija gyvenimą turi analizuoti plaukiodama šaltam kalnų ežere, su visu jo krauju, kaulais ir gyvybe.

Šiandien laukdama, kol iškeps duona elektrinėje orkaitėje, galvoju apie savo močiutę, kuri kitaip kepė duoną, galvoju, kiek jos kryžius, įspaustas duonoje, skiriasi nuo mano, kiek mano anūkių duona skirsis nuo manosios.

•

Dabar madinga rašyti apie pagarbą ir jos nebuvimą – tai lengviausias būdas nesileisti į pokalbį su kitaip manančiais, išvengti diskusijos. Nes juk diskusijai reikia drąsos ir niekas nenori būti išvadintas bailiu. Būtent apie drąsos, o ne pagarbos trūkumą viešojoje erdvėje reikia daugiau kalbėti.

Pagaliau atsivertus Giedros Radvilavičiūtės naują knygą „Tekstų persekiojimas“, jau įžangos žodžiai, atrodė, išlindo iš puslapių ir stūmė mane tolyn nuo teksto – šie tekstai ne tau, Marija, tu esi dalis kažkokios problemos ir krizės. Žodžiai stumia mane tolyn, nes, užuot priėmusi mano patirtis, rašytoja atriboja mane. Autorė ne tiek persekioja tekstus, kiek jos tekstai – skaitytoją.

Ne vienoje vietoje ji piešia (jaunų) Lietuvą kritikuojančių žmonių šaržą. Tokie žmonės, dažnai gyvenę kitur ir besimėgaujantys pasaulio teikiama kultūrine įvairove, „neretai tampa kokios nors politiškai korektiškos galios ideologijos kempinėmis, o norėdami būti reikšmingi – jos vėliavomis“. Smūgis į paširdžius. Nežinau, ar autorė yra sutikusi daug tų kempinių, kurie, „pasilavinę Paryžiuje, pasidarbavę Briuselyje, o vėliau Maskvoje“, mato Lietuvą kaip amžinai atsilikusią, nemodernią ir homofobišką.

Aš esu sutikusi. Ir labai nemažai. Gal ir pati esu tokia kempinė. Bet šie „Paryžiuje pasilavinę“ žmonės dažnai konstruktyviai kritikuoja Lietuvą norėdami ją pakeisti, jie siekia užvesti diskusijas apie tai, ką būtų galima daryti geriau, ko galima išmokti iš kitų – kaip galima *veikti*. Tai dažnai yra aktyvi valstybės ir visuomenės kritika, kuri netiesiogiai kviečia imtis pokyčių.

Kūrėjai ir menininkai neretai būna visuomenės kritikai, pirmi pastebintys žmonių kančią, skurdą, neteisybę ir kviečiantys keisti esančią tvarką Zola *J'accuse* stiliumi. Bet šiandien Lietuvos intelektualinis elitas kviečia išlaikyti dalykus tokius, kokie jie yra, – vien dėl to, kad jie būtų išlaikyti, nes pokytis savaime yra blogis. Ir norintys pakeisti visuomenę – *liberalios kempinės* – tampa intelektualų neapykantos objektais.

Nerimą kelia intelektualios minties elito baimė. Neapčiuopiama, abstrakti grėsmė, pasiekusi jų ausis tik nuogirdomis ir pavieniais nutikimais, *nes taip žmonės gyvena ten, tose liberaliose šalyse*. Žmonės, „biurokratai su tunelio vizija“, kaip juos vadina Radvilavičiūtė, arba Šliogerio „Gangsteris ir Pornogigantas“ – jie gyvena kažkur abstrakčioje realybėje, jų patirtys keistai išgrynintos, o gyvenimai primityvūs.

Pacituosiu pačią Radvilavičiūtę: „Vienas išminčius sakė: „Nesvarbu, apie ką mes kalbėtume, mes tepasakome, kas esame.“ Ką liberalaus jauno lietuvio šaržas pasako apie pačią autorę? Galbūt kai ką apie jos nenorėjimą pažinti kitokią lietuvybę ir jos atmetimą? Be galo vertinu ir gerbiu rašytoją už savikritiškumą ir savistabą: „Nuo jaunystės jaučiu kaltę, kad tarp realių žmonių ir manęs yra tarpas, kuris išnyksta bendraujant su žmonėmis paveiksluose, kine, knygose ir net laikraščiuose. Tai dėl to, kad esu egoistė. Bijau pareigų, primesto gyvenimo ritmo, kito charakterio diktatūros, alsavimo, megztinio ir odos. Tik grožinis pasaulis man atrodo rožinis.“

Lietuvai reikia intelektualinio elito, kuris prieitų prie žmonių, pasisveikintų ir iškęstų kito – ir kitokio – žmogaus buvimo šalia realybę.

•

Visų tų liberalių kempinių, prie „iPhone“ ekrano mirkstančių *runkelių* ir *pašalpinių* gyvenimo nesudėsi į stiklainį su etikete „Kitas krantas“. Žmonės yra daug žmogiškesni. Jie turi ir kasdienio atsparumo, kilnumo, laisvės. Net tie patys biurokratai ir gangsteriai.

Susitaikymas su savo gyvenimo paprastumu, su savo mažumu yra kasdienė daugelio žmonių patirtis, kuri taurina ir išlaiko žmogišką nekaltumą. Ne visi svajojo sėdėti vakarais prie *teliko* ar bukai spoksoti į telefono ekraną laukdami, kol pasibaigs nuobodi ir nereikšminga darbo diena. Nubraukti kasdienes patirtis kaip *kitokias*, juos pačius kaip gyvenančius kitame krante – tai visų pirma pagarbos kito žmogiškumui trūkumas. Galiausiai tai arogancijos ir baimės susipažinti su tomis patirtimis ženklas.

Iš dalies ta baimė, besisunkianti iš nemažos dalies intelektualų straipsnių, yra baimė prarasti kažką, kas yra svarbu autoriams, taip pat ir baimė būti paliktam – pasilikti vienam tam kitam krante.

Ir ko iš tikrųjų bijoma? Bijoma didžiojo nyčiško individualizmo, objektyvios moralės, pagrįstos krikščioniška tradicija, griūties. Bijoma Apšvietos projekto išsipildymo, didžiųjų naratyvų griūties, etinio chaoso ir amoralumo, (demokratinio) masių valdymo. Bet visa tai yra vakarykštės naujienos, atšalusios ir išsipildžiusios. Man irgi gaila, kad kolektyvinis prasmės ir moralės kūrimas bendruomenėse bei kolektyvinė tapatybė miršta (tiksliau, mirė), bet pragmatizmas verčia pripažinti neišvengiamą šiandienos individualizmą ir subjektyvumą. Pripažinti ir… judėti toliau, apmąstant, kaip kurti prasminius ryšius tarp žmonių. Pripažinti lietuviškumo įvairovę ir judėti toliau, nesaugant jos, bet džiaugiantis ir kuriant.

•

„Aš gyniau Lietuvą, kai tavęs dar nebuvo“, – šaukia vyresnė moteris politikos mokslų studentams protesto Vokiečių gatvėje metu. Žodžiai kaip ietis perveria ir prikala prie sienos. Ar dėkingumas ir pagarba sąjūdininkams negalimi be nuosaikaus Sąjūdžio idealų sekimo? Kitaip tariant, kodėl jauni žmonės turi nuolat išgyventi kaltę ir jaustis nevisaverčiai, kad jie neturėjo galimybės ginti Lietuvą, o dabar mato kiek kitokią Lietuvos viziją nei anuomet Sąjūdis? Ar sekimas tautiniais Sąjūdžio idealais, kad ir kas tai būtų, yra būtina meilės Lietuvai ar net Lietuvos valstybės kūrimo sąlyga?

Kam priklauso Lietuvos ateitis? Kam priklauso lietuvybės ateitis?

•

Kartu su vienu universitetu Lietuvoje rengiame tyrimą apie Jungtinėje Karalystėje gyvenančių lietuvių jaunimo poreikius. Transkribuoju bandomosios diskusijos įrašą. Nedvejodama rašau: *dadeda*, *čiut*, *biškį*, *bairiai*, *call centre žmogeliai*, *delfiai*, *freelanceriai*.

Jų kalba – tai meilės kalba. Tai lietuvių kalba, tai žodžiai, kurie rodo – tiems jauniems žmonėms skauda, jiems rūpi. Ir jiems pikta: kažkodėl jie turi jaustis kalti dėl to, kaip gyvena, kaip nori gyventi, kokia yra jų realybė. Jie yra lietuviai taip, kaip moka jais būti, vieninteliu jiems prieinamu ir įmanomu būdu. Šitam, kitam ar trečiam krante.

•

Klausimas, kur mano, kaip asmenybės, kaip moters, draugės ir mylimosios, vieta pasaulyje, yra neatskiriamas nuo klausimo, kur mano, kaip lietuvės, vieta pasaulyje ir Lietuvoje. Lietuviška tapatybė giliai įsišaknijusi manyje, kaip parazitinis vijoklis, niekad nepaleisiantis manęs tiesiog būti pačiai sau. Džiaugiuosi ir didžiuojuosi tuo.

Bet kolektyvinė kaltė sunkiasi iš socialinės kritikos eilučių ir argumentų. Yra geresni lietuviai ir blogesni lietuviai, ne taip, prastai praktikuojantys lietuvybę, lyg tai būtų pareiga, namų ruošos darbas, kurį visi tingi atlikti. Lyg buvimas pasaulyje ir su pasauliu silpnina ir prastina mano lietuviškumą. Lyg negalėtume džiaugtis vienas kito lietuviškumu – mokame tik ginti jį, visada ir nuo visų, net nuo savų.

Būtent tos kaltės, jos pagrindo ir tikslo nesuprantu. Rašytojai neturi visiems įtikti, bet kodėl, užuot įkvėpus, pritraukus, ištiesus ranką jauniems žmonėms, jų tapatybė ir duotoji realybė yra smerkiamos? Kaltinimas lietuviškumo išdavimu, pasidavimu liberalioms ideologijoms, globaliai tapatybei – tai žaloja visuomeninę psichologinę sveikatą.

Nukelta į p. 8 ►

KĀRLIS VĒRDIŅŠ

Poezija ir populiarumas Latvijoje

Karlis Vėrdinis (g. 1979) – latvių poetas, vertėjas. Šis publicistinis tekstas (*Poetry and popularity in Latvia*) britų dienraščio „The Times“ literatūrinio priedo „The Times Literary Supplement“ internetinėje svetainėje pasirodė š. m. balandžio 6 d. – prieš Londono knygų mugę, kurioje Vėrdinis atstovavo Latvijai. Teksto vertimą skelbiame kiekvieną rugsėjį Latvijoje vykstančių „Poezijos dienų“ (*Dzejas dienas*), taip pat – Baltų vienybės dienos, minimos rugsėjo 22-ąją, proga.

Praėjusio amžiaus pabaigoje, kai buvau jaunas poetas, netverdavau džiaugsmu, išvydęs savo eilėraščių Latvijos kultūrinėje spaudoje, ir dalyvaudavau poezijos skaitymuose kiekvieną rugsėjį vykstančiame „Poezijos dienų“ festivalyje. Po tų skaitymų mane kartais pakalbindavo TV žinių reporteriai. Kišdami į veidą mikrofonus jie klausdavo: „Ar jums neatrodo, kad poezija jau nebe tokia populiari kaip sovietiniais laikais?“ Užkluptas tokio klausimo, mykdavau: „Hm… jo, turbūt nebe.“ Metai bėgo, o klausimo sulaukdavau vis to paties. Apnikdavo jausmas, kad mes, jaunieji poetai, stypsome šalia nustipusio dinozauro, gožiami milžiniško jo šešėlio. Šiandien, po dvidešimties metų, atrodo, kad mano kartai pavyko atsiplėšti nuo to dinozauro. Poetų kartos pasikeitė, mūsų parašyti kūriniai yra leidžiami, verčiami ir – galit įsivaizduoti? – kartais net skaitomi.

Jei dabar man užduotų tą patį klausimą, atsakyčiau: demokratinėse ir totalitarinėse valstybėse poezijos paskirtis nevienoda. Sovietiniais laikais poezija eiliniam piliečiui atstodavo užgintus dalykus – būdavo ir mišių, ir psichoterapinio seanso pakaitalas; antioficiozinės potekstės žadino gniaužiamą latvių tautiškumą, o verstinė poezija buvo mažytis langas į vakarietišką kultūrą visuomenėje, kur tik saujelė žmonių gerai mokėjo vieną ar kitą užsienio kalbą ir kur šiuolaikinės užsieninės knygos nebuvo prieinamos.

Mano karta nesigviešia dvasininkų, roko žvaigždžių ar disidentų vaidmens. Atvirai politiški eilėraščiai, agituojantys už ar prieš tam tikrus įsitikinimus ar Latvijos parlamento priimtus įstatymus, neturėtų pasisekimo, nebent laikiną – paskelbti kaip feisbuko žinutė; ši nuostata, regis, vienija visus nūdienos latvių poetus. Minėtiems tikslams veiksmingesni kiti komunikacijos kanalai, net jei ir stokoja poezijai priskiriamo taurumo. Nuo praėjusio amžiaus pabaigos, kai jauni poetai stengėsi ištikimai sekti postmodernizmu ir vaizduoti savo patirtis po vadinamosios istorijos pabaigos, šiuolaikinėje latvių poezijoje susipynė asmeninės ir politinės plotmės, kur vyrauja Latvijos istorijos, nūdienos kraštovaizdžių, sąveikos su kitomis kultūromis, taip pat – seksualumo, lyties ir kūno temos.

Populizmo, karinių konfliktų ir melagingų žinių laikais eilėraščiais gali būti reiškiama nešališka viešojo diskurso kritika (geriausias pavyzdys – savitas feministinis Ingos Gailės balsas knygoje „30 klausimų, kurių niekas neklausia“ (*30 Questions People Don't Ask*, 2018), poezija gali būti santūrus ir giliamintiškas kalbos vaizdingumo, iš kurio išmėžtas internetinių žinių ir feisbuko žinučių srautas, pavyzdys, primenantis mūsų kalbos kūrybiškumo ir slėpiningumo galias (kaip Arčio Uostupo rinkinyje „Gestai“ (*Žesti*, 2016). Esama ir tokių poetų, kaip Krišjanis Zelgis, Eduardas Aivaras ir Madara Gruntmanė, kurių kalbiniai žaidimai ir literatūrinių konvencijų laužymas vertėjams tampa kietu riešutėliu.

Tačiau vertėjai – ne vieninteliai, kurie priima šiuolaikinės latvių poezijos iššūkius. Nors dauguma latvių muzikantų tekstus savo dainoms rašo patys, yra ir tokių, kurie įdainuoja melodingus, rimuotus Imanto Zieduonio ar Knuto Skujenieko posmus – poetų, kurių kūryba daugeliui buvo svarbi sovietinės santvarkos metais ir iki pat šiol tebetraukia kompozitorių dėmesį. Vis dėlto Latvijoje yra ir toks nepriklausomojo roko kolektyvas kaip „Grupa Sigma“, kuriantis dainas pagal šiuolaikinių poetų tekstus, paprastai parašytus laisvosiomis eilėmis, be priedainių ir kulminacinių vietų. „Grupa Sigma“ dainos perteikia šių eilių minties tirštumą ir intymumo dvasią, o viena kita net tampa tikrais hitais (kaip „Kūku Marija“ pagal Ingos Gailės žodžius).

Eilėraščių rašymas yra viena iš nacionalinių latvių sporto šakų, populiarumu vargu ar nusileidžianti krepšiniui ar ledo rituliui. „Poezijos dienų“ tradicija tebeklesti: kiekvieną rugsėjį nesuskaičiuojama daugybė poetų kviečiami skaityti savo kūrybos kultūriniuose renginiuose, mokyklose, bibliotekose, dalyvauti skaitymuose po atviru dangumi. Tokie renginiai vyksta visam krašte, ir nereikia būti žinomu poetu, kad sulauktum kvietimo dalyvauti – daugybėje vietovių godojami vietiniai kūrėjai, o ne „importuotieji“ iš Rygos ar svetimšaliai.

Per ketvirtį amžiaus kai kurių poetų populiarumas prisidėjo prie nemenko susidomėjimo kūrybiniu rašymu. Ne visi gali būti tokie geri krepšininkai kaip Kristapas Puorzingis ar tokios puikios operos dainininkės kaip Elyna Garanča. Užtat kiekvienas visada po ranka turės rašiklį ir popieriaus lapą, kuriame galės perteikti gamtovaizdžio grožį, išlieti giliausius ir slapčiausius meilės jausmus ar demaskuoti politikų savanaudiškumą, sugedimą ir nemokšiškumą. Politiškai ir etniškai susiskaldžiusios, tarp Vakarų ir Rytų pasiklydusios tautos nariai vis dar gali apdainuoti savo individualumą.

www.the-tls.co.uk
Vertė Andrius Patiomkinas

INDRA BRŪVERE

Indra Brūverė-Darulienė (g. 1983) – latvių vertėja, poetė, folkloristė, lektorė. Į latvių kalbą yra išvertusi daug šiuolaikinių lietuvių autorių.

Rytas nepažįstamam mieste

Aš esu turistė, aš esu palei nuogas skulptūras,
Palei paminklus neapsakomai tyliai slystąs šešėlis.
Aš esu tarsi ne vietoje išdygusių grybų faktūra,
Aš glaudžiuos prie mūrų, glostau kolonų dulkeles,
Glaudžiu prie širdies sutiktas spalvas, prisiminimų failuose
Stengiuos įrašyti jų tonacijų pasikeitimus sekdama
Nuo regėjimo prie lietimo,
Nuo lietimo prie klausos,
Nuo klausos prie uoslės - - -
Nepažįstamo miesto kvapų bangelės
Atliūliuoja supjaustyto ananaso kubeliais,
O mūsų šiame pasaulyje lyg ir nebelieka,
Jisai išsibarstęs kaleidoskopo grūdeliais,
O mes, bežadžiai stebėtojai,
Mėginame pajausti miesto ritmą,
Beviltiškai tikėdamiesi įsilieti į jo pulsą,
Tik mums niekaip nesiseka to padaryti. Juk tam reikalingas laikas,
O mes jo nė lašelio nebeturim.
Tėra duotos kelios karštligiškos valandos,
Dienos, kuriomis pritrūksta miego,
Dienos, kurių akimirkas paverčiame kadrais.

Čia stoviu aš. Fone išsišiepęs nepažįstamas veidas.
Mes palengvėliais slenkam gatve
Ten, kur medžiai po kamufliažais slepia savo metus,
Kur paukščiai sukdami ratus
Išraito atitinkamas trajektorijas,
O mūsiškiai neturi jokio konkretaus tikslo –
Mėšlungio pančiojamais žingsniais lyg šmėklos šliuožia
Palei architektūros paminklus,
Stabteli prie katedros,
Ten pavargusia ranka pagrabalioję
Iš kuprinės išsitraukia fotokamerą –
Ir tie nepažįstamieji paklius į kadrą.

Aš esu turistė, kuri mėgina įžvelgti tai, kas pažįstama.
Aš esu turistė, kuri mėgina pamatyti tai, kas nepažįstama,
Kas nepajėgia išsilaisvinti nuo palyginimo - - -
Esu turistė nuo oro uosto iki oro uosto,
O tada, kai pakylu aukštyn,
Aš vėl esu kelionėje,
Delnai pavirsta pelenais,
Tiek įkaitęs yra šis oras,
Tiek stipriai suspausti prisiminimai,
Tiek neapsakomai greita ši karuselė.

Daiktai

Su manimi šiąnakt kalbėjosi daiktai,
Kuriuos tik paliesdavau dulkėtoje lentynoj.
Ne laikrodis matuoja mano laiką –
Aš viską matuoju delnų palytėjimais.
Kiekvienas palytėjimas lyg sustingusi akimirka,
O joje – iš praeities atklydusios akimirkos.

Ties mergaitės su irklu statulėle,
Ties koptų kryželiu iš Egipto – trys,
Šalia molio švilpynėlės – penki,
Šalia sudžiovintų rožių – amžinybė...

„Jau seniai niekas tau nebedovanoja gėlių žiedų“, –
Knygų lentynoje kužda nusenę gėlių vazos.
„Ačiū, kad išsaugojai per Kalėdas“, –
Ant akmenio širdelės guli tešlainis pipirinis.

Ant staltiesės išsiuvinėtos lelijos kuždasi
Apie arbatos vakarėlius bei rytmečius pavasario,
Šaltais vakarais žiemos prie šiltos krosnies
Į ausį šnabžda ir pečius apglėbusi nėrinių skara.

Šie šnabždesiai varsto širdį, lyg vėlių balsai, atklydę iš anapus, –
Dauguma šių daiktų – tai mirusiųjų atminimas.
Su šnabždesiais susilieja šlamesiai –
Riogso popierinė stirta nebaigtų darbų.

Su manimi šiąnakt šnekėjosi daiktai.
Iš visų tyliausiai – sudžiūvėliai kaštonai,
Kuriuos nešiojuos kišenėj palto,
Jie dar mena manuosius prisilietimus - - -
Daugiau nebepamenu kitų gausybės vietų,
Į kurias sukaišioti šie rudeniniai talismanai.

Su manimi šiąnakt šnekėjosi daiktai.
Tie dulkių sandėlininkai, tie prakeiktieji plepiai,
„Niekados daugiau ant lentynos malūnėlis nebemals kavos,
Ir kuriems galams šie sudžiūvėliai žiedai sukrauti į batų dėžę?“

Su manim šiąnakt
Tyliai
Kuždėjosi daiktai –
Jie mane pergyvens
Ir paskui su kitais kuždėsis.

TV nežiūriu, tik kartais pasižiūriu žinias, todėl mane aplanko keistos nuotaikos

Šalto lapkričio šaltas pavakarys.
Per pievą treškančią, per smilgas suledėjusias
Mes traukiam link namų, nežūdami sniego kare,
Tik pėdų įspauduos sunkiasi sniego sula,
Į ją gulasi smulkūs stagarėliai ir pušų skujos,
O vakarinę dangaus pusę užkloja
Raudonai dryžuotas audeklas.

Šiemetinis dangus tarsi pranašystė –
Saulės ir mėnulio užtemimai, šiaurinės pašvaistės...
Viskas pranašauja kraują,
O galbūt apsirikom?
Raudonas mėnulis – saldžios vyšnios!
Arba neapsakomai gardus desertas serbentų raudonųjų?

Prie lango daužosi. Nagais skrebena rėmus.
Pro langą vidun vėpso įsidūkęs juokdarys,
Lyg demonas atskriejęs iš teroro rūmų,
Lyg kirmėlių suvarpytas žirnis, iš ankšties išsiritęs.

Su manim nesišneka,
Tik vėpso į mane tylėdamas,
Lyg benokstąs mėnulis,
Labai išalkęs...

Šis milžiniškas kūdikis smarkiai nupenėtas, apvalveidis,
Primitęs mūsiškių baimių ir nesibaigiančių košmarų.
Jo veidelyje pykčio nematyti, tik pašaipėlė tvieskia.
Jis – feniksas, pakilęs iš informacijos trūnėsių vėputinio.

Šis baimių prisiputęs kūnas net žliugsi nuo tamsuoliškumo,
Po oda – išprotėjęs pabėgėlis našlaitis,
Kurs ieškosi namų pūlingos upės tėkmėje,
Kiekvienas limfmazgis – tai pavojingos laiko bombos dagtis.

Nėr vietos man šiame pasaulyje, rėkiu,
Jei tiek daug beširdiškumo aplinkui, vietos nėr!
Net mano sūnelio žaislų dėželėj
Tarp kaladėlių – vandens pistoletas ir tankai...

Pultely mirksi kruvina akis, aš tave nutildau!
Nakčiai supintų plaukų kasoj – kaspinėlių šešetas,
Juose – regis, šokiai, Jamaika, Bobas Marlis
Ir palmės, smėlis, auksaspalvė saulė.

Vertė Edmundas Untulis

Algimantas Černiauskas: „Siūlykime vieni kitiems daugiau idėjų“

Yra tapytojų, kurie kolegas skirsto į tapytojus ir menininkus. Suprask: yra tikras tapytojas – tas, kur tepa ir tapo, o menininkas tėra individas, neretai vartojantis tapybą kaip mediją, kaip išraiškos priemonę, tačiau savo prigimtimi nesantis tapytojas. Nežinau, kiek toks susisteminimas yra teisingas ar net logiškas, tačiau Algimantą Černiauską vadinčiau ir tapytoju, ir menininku. Tai jaunosios kartos kūrėjas, baigęs tapybos mokslus Vilniaus dailės akademijoje, bet kartu jis dar ir menininkas plačiąja prasme, nes jo idėjomis kunkuliuojanti tapyba netelpa vien tik paveikslo rėmuose, o eina už jų, tapdama objektu, instaliacija, netgi performansu, videofilmu ar muzikos kūriniu. A. Černiauskui drobė (neretai įspūdingo formato) yra laukas, kuriame jis (kaip teigia pats) daro karatė judesius – gestikuliuoja, išreiškia savąją energiją, pozityvius jausmus ir pyktį, nuoskaudas ir džiaugsmą. Visą 2018 metų pavasarį *alma mater* – Vilniaus dailės akademiją – ir konkrečiai Tapybos katedrą purčiusį skandalą Algimantas išgyveno itin asmeniškai ir emocionaliai. Būtent tuomet jis ypač daug ir dažnai rodėsi, kalbėjo viešumoje. Galbūt galima kalbėti apie dar vieną jo kaip visuomenininko amplua. Man girdint ir skaitant jo pasisakymus, kirbėjo mintis, kad tai puikiai žodį valdantis, žinantis, ką ir kaip pasakyti, tapytojas (tokių iki šiol mūsuose nėra daug). Tad vienu iš pretekstų pakalbinti A. Černiauską buvo ir šis. Kalbėjome ir apie tapybą, ir apie studijas – paklaustas, ar verta apie tai kalbėti, pašnekovas atsakė trumpai: „Manau, kad dar visai įdomu.“

Vidas Poškus

Algimantas Černiauskas. Iš performanso „Kas numirė prie tavo durų?“

– Kas yra tapyba? Ar jos galima išmokti?

– Lygiai kaip rašytinio žodžio gerbėjai kartais teigia, kad viskas yra tekstas, galiu atsakyti, jog viskas yra tapyba, o prasmės šiuose žodžiuose tebus tiek, kiek patys jos ir suteiksim. Tapyba visais laikais buvo nepaprastai lanksti ir prisitaikanti. Maištinga – taip pat. Kaip ir tekstas.

Esu daugybę kartų girdėjęs visokius pedagogus aiškinant studentams, kad tapytoju turi būti gimstama. Nežinau, kuo ten gimstama, bet mirti gali būdamas kuo tik nori. Yra principingų tapytojų, kurie sutaurina savo kaip tapytojo vaidmenį ir griežtai purtosi neapibrėžiamos menininko etiketės. Buvau kuriam laikui užsikrėtęs tokiu požiūriu, bet džiaugiuosi iš jo išsivadavęs. Šiaip ar taip, sutinku, kad tapyba gali būti tauri, o tapytojo siekiai – kilnūs.

Nesijaučiu gimęs ką nors mokėdamas. Man tapyba visuomet buvo dalykas, kurio mokiausi ir tebesimokau – stebėdamas bei eksperimentuodamas.

Tikrai nebuvo taip, kad kažkada gyvenime paėmiau kibirą dažų ir tiesiog pradėjau tapyti, nors laisvai galima varyti ir taip. Akademinio piešimo taip pat mokiausi. Ir visko, ką dabar moku, – paprasčiausiai mokiausi. Atrodo, keistas mokslas: tapyti abstrakcijas ar rašyti abstrakcijas, ar įgauti drąsos atlikti performansą. Bet šiuose amatuose irgi egzistuoja funkcijos, skaičiai, triukai ir sistemos. Tie profesoriai, kurie teigia, kad kažko neišmoksi, iš esmės klaidina jaunus žmones. Pamenu savo pirmus gipsinių objektų piešinius – košmariški darbai. Bet tas pieštuko skrebenimas mane veikdavo kaip meditacija su džiaugsmo blyksniais, kiekvienąsyk suvokus dar vieną naują erdvės konstravimo efektą.

– Dabar tapyboje vėl madingos figūrinės kompozicijos, literatūrinis pasakojimas. Renkiesi gestiškumą ir nefigūratyvinę raišką. Kodėl? Kada supratai, kad abstraktus tapybinis mąstymas ir matymas yra Tavo?

– Lietuvių tapybos scenoje abstrakcija vis dar nustumta į šalį, ji nėra išplėtota, stinga šiuolaikinės vaizdo kokybės. Dėl to kyla tas neva figūrinių kompozicijų mados efektas. VDA Tapybos katedroje nėra abstrakcijos kultūros. Senoji dėstytojų gvardija – stiprios asmenybės, bet jaučiasi pasenęs tapybinis akiratis. Toje aplinkoje studentų kūryba, spalvos ir potėpiai suvienodėja. Pavyzdžiui, pirmakursiams jau daugiau nei dešimt metų lektoriauja tas pats menininkas. Man jis visuomet atrodė malonus žmogus ir neturėjau reikalo tos nuomonės pakeisti. Ten jis dėsto dvidešimto amžiaus pradžios prancūzų tapybos pagrindus. Nieko neturiu prieš tokią tapybą. Jos idėja tikrai graži, bet ta tapybos kultūra tikrai nėra vienintelė ir aš negaliu pakęsti to studentų klonavimo principo. Įsivaizduok: ateina penkiolika pirmakursių, visų skirtinga patirtis, skirtinga energija ir polėkiai. Ir visi pastatomi tapyti to paties arbatinuko. Atėjus peržiūrų metui belieka griebtis už galvos: penkiolika autorių, šimtas etiudų ir visuose paveiksluose tas pats raudonas arbatinukas ir pernelyg vienareikšmiškas tapybos praktikos suvokimas. Žinoma, pamažu išmoksti nutapyti tą arbatinuką ir žmogeliuką, ir viską, ko reikia, kad išeitų paveikslas. Tapybos katedra sukuria labai aiškų pasakojamosios tapybos stilių, kuris ir yra mūsų šiuolaikinis akademizmas.

Mūsų šiuolaikinis akademizmas yra kupinas sovietmečio reminiscencijų. Tai įprasta vadinti laikmečio kaitos permąstymu. Tai gera tema, bet katedroje ši tema yra nepagrįstai dominuojanti, nors abejoti studentų gabumais neverta. Jų darbuose esu matęs nemažai stiprių ir abstrakčios tapybos užuomazgų.

Vis sutinku studentų, kuriems galėčiau netgi pavydėti jų spalvinės pajautos ar nuoširdumo konstruojant vaizdą. Bet dažnai jie paprasčiausiai būna įstumiami į aklavietę. Dėl tokios neprogresyvios padėties yra atsakinga užsistovėjusi sistema. Rimtas sovietinis paveldas. Po šlykštaus skandalo neseniai ten vienas toks užsibuvęs tipas buvo atleistas iš pareigų, bet pusė katedros darbuotojų yra jo įvairiomis pareigomis įdarbinti statytiniai. Kas sekretoriauja, kas gruntą verda, kas dėstytojauja, kas dar ką... Yra visa krūva priežasčių, kodėl neturėtų šitaip būti. Šališkos grupės kenkia tapybos įvairovei, nepadeda ieškoti naujų formų ir išsivaduoti iš kūrybinio sąstingio.

Prieš baigdamas mintį apie figūratyvumą noriu pabrėžti, kad akademizmas pagimdo ir stiprių darbų. Turiu ir taip tapančių draugų, ir mėgstamų paveikslų, bet, mano akimis žiūrint, formato ribos jau ilgą laiką sustingusios, pasigendu drąsesnių ieškojimų. Yra daug neišnaudotos potencijos. Nepaprastai įdomu, kas bus paskelbtas naujuoju katedros vedėju. Tikriausiai kaip paprastai – žmogus iš uždaros vidaus kompanijos. Gaila.

– Pratęsiant ankstesnį klausimą – ar esi abstrakcionistas? Kas yra abstrakcija tapyboje?

– Abstrakti tapyba man viena brangiausių meninių priemonių, o viena mano misijų – ją populiarinti.

Tikėtina, kad abstraktūs paveikslai dar ilgai išliks nebylūs tiems, kuriems nebus padėta juos atrasti. Šiuolaikiniame pasaulyje abstrakti tapyba jau seniai yra tapusi norma. Tai yra solidumo, taikos, ramybės, meditacijos, taip pat ir egzistencinės provokacijos erdvė: triukšminga, tyli, iškilminga, šizofreniška ir, žinoma, kerinti.

Pavasarį „Grafo“ galerijoje Vilniuje kuravau savo ir dviejų bičiulių – Gyčio Aštrausko ir Evaldo Bubino – parodą. Nuoširdžiai padirbėjome ir tai buvo viena stilingiausių šių metų tapybos parodų Lietuvoje. Vadinosi „GOB – Good Old Baudelaire“. Senas geras Baudelaire’as – mums visiems gerai žinomas dėl savo abstrakčios ir prieštaringos minties talpumo. Po akademijos skandalo supratau, kad nebegaliu žiūrėti į savo paties paveikslus, nes matau vien svetimos valios šešėlius. Pradėjau blaškytis po savo studiją ir ieškoti jos kampuose išmėtytų, atstumtų, kuo keistesnių ir sunkiau suvokiamų tapybos apraiškų, atsitiktinumų ir nesusipratimų. Visokių paveikslų, etiudų, kurie man anksčiau išvis į paveikslus nebuvo panašūs. Ėmiau juose ieškoti naujo vaizdo galimybių. Tą patį pasiūliau padaryti ir kolegoms. Viską kruopščiai įrėminom, nušlifavom iki spindesio. Man tai buvo naujas estetinis nuotykis. Paroda buvo sėkminga, sulaukė daug susidomėjimo. Visi paveikslai vadinosi paprastai: „Abstrakcija Nr. 1“, „Abstrakcija Nr. 32“ ir panašiai. Šalia darbų neminėjome nė autorių. Siekėme neblaškyti žiūrovų nereikalinga informacija ir norėjome jiems padėti susitelkti į pačios tapybos įvairovę. Minimalizmo kultūra Lietuvoje dar turi daug nepanaudotų galimybių.

Paroda puikiai koreliavo su ŠMC tuo metu vykusia 13-ąja Baltijos trienale „Išsižadėk šmėklų“. Tiesa, organizuodami savo parodą į ją neapeliavome. Jos tiesiog sutapo. GOB – tai Dievas (*God*), goblinas, dada, Godo ir kitos nuorodos...

– Vėl pakartosiu, kad Tavo tapyboje nėra net menamo literatūriškumo, čia dominuoja išraiška, nuojauta, pojūtis, emocija (ar sutinki su tuo?). Tartum visiška priešybė yra Tavo gebėjimas valdyti žodį, rašyti, išsakyti nuomonę dėl socialinių dalykų. Netgi sakyčiau, kad esi pilietiškai aktyvus – ypač Vilniaus dailės akademiją (ir ne tik – manau, jog tai buvo visos mūsų visuomenės ydų ap(si)nuoginimas) sudrebinusio #MeToo skandalo kontekste. Ar nesijauti gyvenantis priešybių pasauliuose, kaip tai pavyksta suderinti, ar netrukdo kūrybai?

– Kai pajutau įsipareigojimą eiti liudyti, paskui ir aiškintis dėl seksualinio priekabiavimo ir psichologinio smurto kultūros tam tikrose Dailės akademijos nišose – tiesiogiai susidūriau su akademijos valdžios cinizmu ir abejingumu. Tai mane įsiutino ir sukėlė norą toliau gilintis į problemą, nes atsirado daug nusidėjusiųjų, kurie įsprausti į kampą deklaravo savo karjeristines pozicijas ir patys apnuogino kultūrinės įstaigos stagnaciją ir sovietinio mentaliteto vešėjimą.

Buvo ten įvairių permainų ir netgi vidinių revoliucijų, bet jos buvo ribotos. Na, pavyzdžiui, nėra įvesta elementari pa-reigas einančių žmonių rotacija. Sėdi tie patys krienai dvidešimt metų, patys nesimoko ir kitus moko kažko, kas kartais jiems patiems nelabai sekasi. Nekalbu apie visus VDA apa-rato darbuotojus, bet, mano manymu, ten yra pelkė, kurią būtina praravėti. Duoti nusipelniusiems po medalį už ilgą tarnystę, premiją už ištikimybę ir atsisveikinti. Rašydamas kritinius tekstus apie politinę padėtį VDA akimirką pajutau, kad galbūt į abstrakciją pasinėriau bėgdamas ir nuo to šleikštulio. Ir staiga – pradėjau tapyti natūralistinius, figūratyvius paveikslus. Tiesa – teksto pavidalu. Apie nuotykius katedroje ir absurdą VDA politikoje.

Pati tapyba taip pat yra galingas ginklas tekstui perteikti. Iš studijų laikų turiu sukaupęs neblogą vulgarių piešinukų kolekciją. Piešiniai tušinuku, pieštuku. Šiandien tuos piešinius atrandu iš naujo. Man jie atrodo kaip ryškus su tapyba susijusių iškreiptų vertybių paveikslas. Ne visi studentai pasidavė tam moraliniam absurdui. Aš pasidaviau. Ir tikrai negaliu nieko kaltinti dėl silpnumo, kurį pats atsinešiau tada pradėdamas studijas, bet terpė, kuri ten buvo sukurta, buvo nuostabiausia dirva sužlugdyti jauną sielą. Buvo ir moraliai stipresnių studentų. Pats buvau silpnas. Neketinu būti teisėju ir man nesmagu, jeigu kartais toks atrodau. #MeToo istorijoje dalyvavau kaip liudytojas. Prieš gerus pusę metų buvo netgi pradėtas ikiteisminis tyrimas, kuriame irgi teko dalyvauti kaip liudytojui. Tai nėra maloni pozicija. Baigiau akademiją pažemintas. Paliktas be ambicijų, sukiršintas su menu, su pačiu savimi ir apskritai neturėdamas jokio prasmės jausmo. Jaučiuosi perbridęs gilų alkoholio vandenyną ir per stebuklą pasiekęs kitą krantą.

– Dar apie VDA. Ne taip seniai esi pasakęs, kad įsivaizduoji visai kitokį Tapybos katedros veikimo modelį. Ar dar mąstai apie tai? Koks turėtų būti tapybos mokymas?

– Kadangi katedra yra susiskaldžiusi iš vidaus, sunku ją lopyti iš išorės. Be esminės rekonstrukcijos nieko nebus. Katedros kolektyve gausu intrigų, verda stiprus ideologinis konfliktas.

Galima viską palikti, kaip yra, ir tikėtis, kad pati išgis, bet galima viską ir paspartinti. Pažersiu keletą idėjų, kad paprovokuočiau jūsų mintis.

Gal būtų smagiau statyti naują katedrą atskirai nuo akademijos, o senąją palikti mėtytis akademijos koridoriuose kaip sudžiūvusią išnarą? Tai būtų lengvesnis kelias, nes norint statyti naują katedrą ant senosios palaikų reikėtų perstatyti visą fakultetą. Akademijos vadovybė prieš pusmetį siūlė panašų variantą: sujungti kelias vizualiųjų menų katedras į vieną bendrą administracinį vienetą, bet tai tebuvo dūmų uždanga. Visgi abu keliai realūs.

Pradėsiu nuo to, kad tapybos studentai turėtų išsivaduoti iš abstraktaus noro būti „kažkokiu tapytoju“. Kiekvieno studento asmeninė atsakomybė yra pačiam ieškoti meninių idealų. Tam turim internetą, instagramą ir atviras pasaulio sienas. Iš už jų galime parsivežti į savo kiemą ką tik norime. Jeigu studentui nesiseka – dėstytojų darbas yra sužadinti jo smalsumą.

Savaime suprantama, kad tapybos studentams reikia naujų erdvių vien jau dėl to, kad senosiose trūksta oro, nepakanka vietos ir šviesos. Užtenka tų beprotnamių, vienuolynų ir kitų apleistų ankštų landynių. Studentai dirba susispaudę it šprotai. Pats taip studijavau ir problemos nemačiau, nes neturėjau su kuo palyginti.

Jeigu erdvės yra nepasiekiamos (netikiu tuo), galbūt verta rinkti kursą kas dvejus metus? Kas ketverius?

Kaip jau minėjau, programos problemos prasideda nuo pat pirmo kurso. Faktas, kad visi įgūdžiai ateina tik per praktiką, ir lygiai kaip muzikoje – reikia pradėti nuo pradžių ir „atgroti gamas“, bet ar studentams primestas natiurmortas yra

gama? Nemanau. Per visų studentų paletes ir paveikslus nuvilnija vienodos kompozicijos ir vienodi koloritai. Ir niekas to nevadina gamomis. Tai jau vadinama etiudais ir paveikslais. Tiesa, ilgainiui studentai pritapo daug tų pastatymų ir jiems netgi sukuriama galimybė patapyti gamtoje, bet jūs tik pagalvokite, kiek išloštume, jeigu studentams nuo pat pirmo kurso būtų sukurta galimybė patiems statytis individualius įvairių siužetų, koloritų ir plastinių problemų natiurmortus.

Ar nebūtų smagu turėti milžinišką sandėlį, nuolat pildomą beprotiškiausiais rekvizitais? Iš kur jų gauti? Daug visokių dekoracijų paprasčiausiai išmetama po įvairių reklamų filmavimų ar filmų statymo. Tiek beprotiško šlamšto, iš kurio galima prisikonstruoti nerealių nuotykių. Ne vien buitinius kriminalus.

Taip pat siūlau atsisakyti priverstinės ištikimybės mentoriams. Ištikimybės priesaika mentoriui duodama trečiame kurse, kai studentas turi pasirinkti dėstytoją ir su juo vienu tedirbti likusius dvejus metus, taip pat ir konstruoti savo bakalaurinį ir (greičiausiai) magistrinį. Tikiu, kad suformavus teisingą įvadą galima išvystyti labai sveiką bendruomenišką komunikaciją visoje katedroje nuo pirmo iki paskutinio kurso. Tapybos katedros sienos turėtų būti gerokai atviresnės. Pro jos vartus turėtų vaikščioti daugiau menininkų. Katedra turėtų komunikuoti, kuo dažniau organizuoti susitikimus su kitais tapytojais ir kūrybininkais. Kodėl nesikviečiam sėkmės lydimų tapytojų iš užsienio vesti paskaitos apie tapybos praktikas, kokių patys čia neturime?

Taip pat nepamirškime ir to, kad akademijoje tapyba dėstoma ne vien Tapybos katedroje. Tapybos kursai vedami ir skulptoriams, ir keramikams, ir scenografams, ir grafikos studentams, ir, ko gero, visiems kitiems ten studijuojantiems. Kodėl mes ir tai laikome atskirai? Dėl to, kad skirtingiems specialistams keliami skirtingi tapybos uždaviniai? O ar bandėte įsivaizduoti Tapybos katedrą be dėstančių tapytojų apskritai? Ar nebūtų įdomu, jeigu Tapybos katedroje dėstytų šiuolaikinio dizaino specialistas, psichologas, kompozitorius, meno kritikas, kuratorius, dažų technologas ir architektas? Sąrašą tikrai galima keisti.

Tiesiog siūlau beveik viską daryti priešingai, negu yra. Siūlykime vieni kitiems daugiau idėjų. Nuo to viskas ir prasideda.

– Man įstrigo Tavo suformuluota mintis apie vidinį purvą, kurio norisi atsikratyti slenkant metams po studijų baigimo. Kaip dabar jautiesi?

– Pradžioje nemokėjau bendrauti ir dirbti su kitais menininkais, tad kai man kažkuriuo metu gyvenimo aplinkybės pasiūlė anarchizmą ir savidestrukciją – mielai tuos dalykus priėmiau. Pasinėriau ieškoti distopijų, griuvėsių ir kažko, kas galėtų būti panašu į mano paties mirtį. Kažkodėl paniškai bijojau žodžio „idėja“.

Neturėtume lygiuotis į gatavus raudonarmiečius. Pagirios kabinetuose – regresyvus dalykas. Magistro diplomą gavau gulėdamas veidu dumble. Šlaisčiausi gatvėmis su viskio buteliu ir nieko nenorėjau, nors teptuko nepaleidau. Mano paveikslai būdavo sunkūs, be galo rūstūs. Pirmas darbas, kurį susiradau gavęs magistro diplomą, – šaltos metalinės staklės belangėje spaustuvėje, prie kurių sėdėjau keletą mėnesių kiekvieną dieną ir sunkiais metaliniais smūgiais segiau tokias knygutes, iš kurių vėliau „Maximos“ kasininkės plėšo nuolaidų lipdukus. Tuo metu neturėjau draugų, socialinę erdvę man atstodavo literatūra.

Iš savo tapybos dirbtuvių alkoholį galutinai išstūmiau prieš kokius trejus metus. Nebuvo lengva, bet teigiamas rezultatas buvo akivaizdus. Apsupau save gausybe veiklos. Kuruoju parodas, eksperimentuoju su muzika ir performansais, suku vaizdo klipus ir sulaukiu vis daugiau malonaus dėmesio. Tiesą sakant – nuolat ką nors veikiu. Esu netgi organizavęs tapybos dirbtuvių vaikams. Jaučiuosi atradęs prasmę.

Akademijos rektoratas tiesiogiai tikrai neprisidėjo prie girtuoklystės katedroje kurstymo, bet tie visi „mes nė įtarti neįtarėme“, mano akimis, tėra melas. Net jeigu tai nėra melas (nuoširdžiai netikiu, kad tai ne melas) – tai tėra prisipažinimas, jog situacija nekontroliuojama. Šitiek metų. O jie ten toliau paaukštinimais dalinasi. Kiek žinau, jau gerus porą metų viešas alkoholizmas katedroje yra gerokai sumažėjęs. Nepaisant to – katedrą būtina perstatyti.

– Ką gero Tau davė VDA?

– Juokaudamas galėčiau atsakyti vienu žodžiu – pyktį.

Studijų metai buvo drakoniškos romantikos epocha. Neįtikėtina – kažkokiame tamsiame Tapybos katedros bokšte užgimė dvi realios tapytojų „dinastijos“: „gasiūniniai“ ir „čerapiniai“.

Mano suvokimu, šiandien tapytojo Lietuvoje misija paprasta – išbandyti savo mostų ribas (ne visi tapytojai tą dar žino). Prieš kokius metus pradėjau lakstyti po laukus ir miesto kiemus mojuodamas „dūminėm šaškėm“. Tai toks pirotechninis žaisliukas: dega ir leidžia spalvotų dūmų debesis. Gražiai mojuojant gaunami tokie dailūs interaktyvūs erdviniai potėpiai. Prasideda nuo plono plūstančio šuoro, o pavirsta ištisais debesų dvarais. Ta salietra kvepia kaip pragaras, bet tapyba kartais tokia ir yra – pragariškas mokslas. Prieš kokį mėnesį buvau su draugais nulėkęs taip patapyti į pelkes ir žinot, ką prisiminiau? Mane pribloškė tas suvokimas – Jonas Gasiūnas mėgdavo tokią gražią poetišką mintį: „Nepasitikėkite akimis – tai tik dūmas.“ Imdavo žvakę ir jos liepsna tapydavo šmėklas. Man tas triukas visuomet patikdavo. Neįtikėtina, kaip viskas apsiverčia. Aš pats nevalingai pradėjau tapyti dūmais! Gasiūnas niekada nebuvo mano tiesioginis mentorius, bet jis buvo toks aktyvus, kad buvo neįmanoma juo nepersiimti, nors studijų laikais pasižymėjau kaip prisiekęs „čerapinis“. Kai pirmam kurse pamačiau Henriko Čerapo paveikslus – man atvipo žandikaulis. Gasiūno kūryba tada irgi padarė didelį įspūdį.

Iškart supratau, kad noriu išmokti tapyti taip, kaip tapo tie tipai (kaip man atrodė tada – milžinai). Bet kaip išėjo, taip. Nenorėjau nieko pulti. Tenorėjau tapyti. Kritinė masė smogė terorui iš apačios. Nieko malonaus taip „užstumti“ ant veteranų, bet faktas, kad švietimo įstaigose neturi būti vietos totalitarizmui ir ekspansyviems marazmams.

– Kokius menininkus mėgsti, vertini, semiesi iš jų inspiracijų?

– Nepaprastai svarbu, kaip augame, būdami maži. Šeima nuolatos rūpinosi, kad mano, augančio vaiko, akiratyje visuomet būtų kuo įvairesnių kultūros ir istorijos apraiškų. Atrandu daugybę dalykų iš naujo. Istorija, žmonės, dramos ir vietos.

Mėgstu begalę įvairių kūrėjų. Jie mums siunčia idėjas savo kūriniais. Jų yra tiek daug, kad nieko nė negaliu išskirti. Tikrovė ir visi jos nariai yra viena didelė inspiracija. Aplink visur vien galimybės. Neseniai susidomėjau „Fluxus“ archyvu, kuris, kiek žinau, tuščiai sau džiūsta Mažvydo bibliotekos rūsiuose. „Fluxus“ menininkai kartu su Jurgiu Mačiūnu pasiryžo inkorporuoti meną tiesiog į visas gyvenimo sritis. Tai buvo įspūdinga operacija. Jie ėmė kišti savo nurautus dizaino sprendimus tiesiog į visus menus, medijas, net į politiką. Neįtikėtina. Tai, ką jie vadino paprasčiausiu žaidimu, yra nerealus manifestas.

– Žinau, kad pragyvenimui dirbi visai ne meniškus darbus. Kiek tai padeda, kiek trukdo tapybai?

– Jau eina kokie penkti metai, kai dirbu baruose. Dabartinė vietelė – kultūringiausias klubas mieste, tiesiai po Kultūros ministerijos langais. Džiaugiuosi čia sutiktais žmonėmis, nes būtent jie įprasmina tokį darbą.

Darbas už baro buvo kaip stiprus savipsichoanalizės seansas ir netgi savotiškas antropologinis tyrimas. Ilgi pokalbiai, spalvingiausi charakteriai, asmenybės ir personažai. Pasaulis tiesiog pats ėmė veržtis pro duris. Prieš trejus metus pradėjau organizuoti įvairius renginius, vakarėlius, kad to pasaulio ateitų dar daugiau. Tas bendras būvis – neįkainojamas dalykas. Dirbdamas baruose iš naujo atradau akademinį piešimą. Meniu lentose kreida pradėjau piešti įvairių meno kūrinių fragmentus, citatas. Pamažu tai išaugo netgi iki tam tikro grafinio dizaino kūrimo. Tiesa, ne vektorinėmis programomis, o elementaria kreida. Pajutau, kad žmonėms tai teikia džiaugsmą, nustojau kompleksuoti – pradėjau tobulinti ir šį formatą. Piešiniai išaugo iki aukščiausių lubų.

Kažkuriuo metu neturėdamas galimybių temptis drobių ėmiau savo tapybai ieškoti naujų kelių. Kartais įžūlių ir neurotiškų. Prieš porą metų buvau pakviestas dalyvauti vienoje tokioje parodoje, kurios kuratorinis sumanymas man pasirodė pernelyg lėkštas. Nutariau neduoti parodai savo paveikslų. Tuo metu kolekcionuodavau bare sudužusių taurių ir bokalų šukes. Įvairias skeveldras, kurios patraukdavo mano akį dėl charakteringos architektūros: linksmos, aštrios, zoomorfinės ir panašiai. Įvertindavau šukės grožį ir pasidėdavau į dėžę. Vieną dieną į parodą tiesiog atvilkau iš baro krūvą bokalų šukių, jas gražiai padėliojau ir pasitaikius progai per televiziją pareiškiau, kad čia yra paveikslai, kuriuos nutapiau baro klientų rankomis. Kiekvienas jų dabar – irgi tapytojas. Kitaip sakant, pradėjau savo, kaip tapytojo, sąmonėje ieškoti vadinamojo postprodukto. Kartais kelią tenka skintis ir taip – šukėmis. Nėra taip, kad didžiuočiausi tuo savo pasirodymu, bet kartais būtina išdrįsti žengti vienus žingsnius, kad vėliau galėtum žengti kitus.

Ironiška ir tai, kad pats ardydamasis dėl kultūros, nutilus juokui baruose, beveik kiekvieną naktį Kultūros ministerijos pašonėje renku nuo gatvės grindinio nuorūkas ir plaunu užeigos grindis.

– Ką galvoji apie spalvą ir faktūrą tapyboje? Kiek tai veikia?

– Spalva ir faktūra – tai jau pakankamos darbo priemonės. Galima sukurti daug informacijos. Pavyzdžiui, juodas paveikslas gali turėti latekso paviršių ir tai kels vienus jausmus, o paveikslas, primenantis sudegusias juodas anglis, kels kitus jausmus. Paveikslo artumas veikia žmones. Kuria nuotaiką. Paroda gali šviesti fanko muzikos spalvomis, suteikti gyvenimui naują skonį. Taip pat ji gali nešti nerimą ar liūdnas žinias. Ji gali veikti ir kaip afrodiziakas.

Tapyti galima įvairiomis priemonėmis. Ne vien teptukais ir mentelėmis. Galima tapyti pirštais, liežuviu, peiliu, kūju, plyta, buldozeriu, kastuvu, kranu, gesintuvu, dūmais, ugnimi, vandeniu, benzinu. Kuo tik nori. Visada turi teisę tapyti ir kaip Rafaelis. Efektų galima išgauti įvairių, tik svarbu jausti ribą, kada tu vis dar tapai, o kada paprasčiausiai „špakliuoji“, bet taip irgi galima.

– Taviškė tapyba man regisi svaiginanti. Ji kelia panašias emocijas, kokios ištinka klausantis „užvežančios“ muzikos. Tai sunkiai verbalizuojama būsena, artima euforijai. Ar čia tik mano, kaip žiūrovo, vidiniai potyriai, ar to sąmoningai sieki? Koks apskritai yra Tavo santykis su žiūrovu, su auditorija?

– Muzikos jausmą tapyboje ugdžiausi būtent iš Čerapo. Paauglystėje mėgdavau klausyti įvairių senienų. Buvau persismelkęs Freddie Mercury idealistinės galios, o vėliau Jimi Hendrixo gitarinės beprotystės. Čerapas tos energijos žanre – meistriškas monstras. Nemačiau, kad kas mūsų šalies tapyboje mokėtų taip perversti Hendrixo muzikos jausmą į vaizdą paveiksle kaip Čerapas. Bent jau tą jausmą, kuris tebeskamba mano paties galvoje. Hendrixas mane su Čerapu ir suartino.

Jeigu pavyko sukurti tokį „užvežančios“ muzikos efektą – džiaugiuosi. Esama to, kad tapydamas siekiu euforijos. Kaip tapyba gali sukelti „užvežančios“ muzikos efektą, lygiai taip pat muzikos energija gali mus įkvėpti ir tapant. Muzika svarbi mums visiems visą gyvenimą, net jeigu į ją nekreipiame dėmesio. Muzika, kaip ir tapyba, turi tiek daug formų – nuo lopšinių iki savižudikiškų techno muzikos požemių. Smuikas turi savo potėpius, vargonai savo, o destruktyvūs buitiniai barniai – savo.

Kažkada pajutau norą siekti reginio ir man patinka jausti, kaip jis pamažu auga. Man įdomu eksperimentuoti su parodų formatais. Neseniai padariau parodą-„stendapą“ pavadinimu „Kas numirė prie tavo durų?“ Kartu pristatėme mano kolegės tapytojos Indrės Ercmonaitės miniatiūrinę ir beveik žaislinę, bet tikrai žavią ir optimistišką galeriją pavadinimu „Neverk“, kurioje prieš tai buvo surengta visa plejada nedidelių ir pusiau slaptų parodėlių su mažyčiais paveiksliukais. Renginio metu visiems pasakojau apie paslaptingą kūrybinį kriminalą, nutikusį vienišo menininko studijoje. Toje galerijoje sukūriau miniatiūrinį spektaklį: prisinešiau visokių išraiškingų su tapyba susijusių nedidelių objektų ir dėliojau iš jų visokias keblias instaliacijas, ir samprotavau apie tai, ką aš čia dabar veikiu. Visą tą veiksmą užbaigiau paskaitydamas savo kažkada rašytą siurrealistinę poemą, kaip vienas menininkas pjovė veršiui galvą, kad pasidarytų iš jo porėmį, teptuką ir dažų. Nudžiugau gavęs nedidelę savo pasirodymo recenziją. Teksto autorė atpažino mano nuorodą į niujorkietišką meno kultūrą, į kurią turėtume atsigręžti dažniau. Ten galima rasti gausybę stiliaus pavyzdžių. Reikia gerokai pravėdinti mūsų tapybos kambarius ir pradėti rodyti nebe paveikslus, o pavyzdį. Reikia rūpintis savo žiūrovais. Tai juk kultūrinės dalybos ir tarpusavio edukacija. Dažna menininko bėda ta, kad jis nėra linkęs padėti savo žiūrovui atrasti jo kūrinius. Žiūrovas pradeda jaustis nesaugiai, nesmagiai, galbūt jis jaučiasi kvailinamas.

(Atsakymas į klausimą „Kas numirė prie tavo durų?“ – Mozartas.)

– Vieno tarpukario laikų kultūros žurnalo anketoje rašytojų buvo klausiama apie dopingą (tuo metu formuluota tiesmukiau – svaigalus) kūryboje. Ar būtinas dopingas kūryboje?

– Atsakysiu paprastai – nebūtinas, bet įvairūs svaigalai neabejotinai padovanojo pasauliui gausybę nuostabaus meno, išradimų ir naujų idėjų, ir jeigu ne liguistas žmogaus potraukis svaigintis – pasaulio istorija būtų neapsakomai skurdesnė. Svaigalai stimuliuoja emocijas ir gali sukelti tiek pat džiaugsmo, kiek ir kančios. Mano gyvenimas buvo ir tebėra apsuptas alkoholio. Baruose organizuoju vakarėlius ir pagirios mane lydi pernelyg dažnai. Jau seniai noriu iš to ištrūkti ir man pavyks.

Kartais man atrodo, kad vieną dieną nemažai tapytojų ar keramikų, ar grafikų tiesiog padės savo įrankius į šalį ir eis daryti „stendapų“ – monologų su mikrofonais. Nes mums visiems reikia išsikalbėti, o bendravimas yra bene didžiausias dopingas iš visų.

Neseniai interneto svetainėje „Artnews.lt“ skaičiau nuostabų tekstą – Amy Sillman „Apie spalvą“. Leisiu sau pacituoti: „Viena uncija kokaino kainuoja beveik šešiasdešimt kartų daugiau nei viena aliejinių dažų uncija, be to, jos tvarumas vos viena valanda, tuo tarpu kadmio raudonos – šimtai metų. Taigi, svarstant atvirkščiai – malonumo aspektu, viena aliejinių dažų tūbelė atitinka šimtus milijonų dolerių, išleistų kokainui. Panašiai kaip narkomanai, neretai pagaunu save vėlyvą naktį su skustuvo peiliuku rankoje, desperatiškai mėgindama išgremžti paskutinius lašus iš išvargintos tūbelės; *man juk būtinai reikia daugiau šios medžiagos*. Jeigu dažai baigiasi po darbo valandų, esi tiesiog įkalintas iki kitos dienos, kol atsidarys meno reikmenų krautuvė – vienintelis tau reikalingų medžiagų platintojas.“

– Tai kas yra toji tapyba? Ar ją galima mylėti?

– Šiandien tapyba man simbolizuoja atsinaujinimą. Gal verta kuriuos nors iš ateinančių metų Lietuvoje paskelbti tapybos metais? Galima daug visko prigalvoti. Apdairiai surinktos spalvos skleidžia gerą energiją, stimuliuoja. Tapybą būtina mylėti. Reikia rūpintis ja ir nelaikyti savo idealų užrakintų. Tapyba yra labai rimta kultūros sritis, kuri visais laikais mutavo iš vienų formų į kitas. Tai yra nereali kelionė. Tik netikri pranašai teigia, kad ji mirė.

Alberts Sarkanis: „Trečioji gyvoji baltų kalba – lingvopolitinė manipuliacija“

Kalbininkas filologijos mokslų daktaras Albertas Sarkanis (g. 1960) pastaruosius 28 metus dirba Latvijos užsienio reikalų ministerijos diplomatinėje tarnyboje. 1993–1996 m. jis buvo Latvijos ambasadorius Lietuvoje, dabar šias pareigas eina Čekijoje, Makedonijoje, Kosove, Bosnijoje ir Hercegovinoje. Diplomatas daug nuveikė ir filologijos baruose. Vienas naujausių jo darbų – profesinis dalyvavimas rengiant „Latvių kalbos tarmių atlasą“. Dienraštis „Latvijas Avīze“ šį Dacės Kuokarevičos ir Alberto Sarkanio pokalbį apie kalbininko gimtosios Latgalos kalbos problemas paskelbė pernai rudenį po Letonikos suvažiavimo, kuriame jis skaitė pranešimą „Patarmės, tarmės, kalbos ir tapatybės. Socialinis politinis aspektas“.

– Kalbininkė Janina Kursytė yra sakiusi: „Aš mielai vartočiau formą „latgalių liežuvis“, nes tai esanti rašomoji kalba su nestandartizuotomis žodžių formomis. [2017 m. pavasarį vykusio] Latgalos šimtmečio suvažiavimo dalyviai kalbėjo ir apie „latgalių literatūrinę kalbą“. Rezoliucijoje teigiama: valstybė ir savivaldos institucijos visoje Latvijos teritorijoje turinčios gerbti bendravimą latgalių literatūrine kalba, priimti ISO standartą. Kaip jūs tai vertinate?

– Šie rezoliucijos punktai kelia nemažai prieštaravimų, todėl Letonikos suvažiavime stengiausi išdėstyti savo požiūrį. Atgimimo metais dirbdamas Mokslų akademijoje buvau aktyvus dialektologas ir patarmių vartojimo skatintojas, norėjau, kad patarmės viešai būtų priimamos kaip natūralus kalbos reiškinys. Latvijos nepriklausomybės metais šiems klausimams buvo skirta dar daugiau dėmesio. Nuo XVIII a. gyvuoja tiek religinė, tiek pasaulietinė literatūra latgalių rašto kalba. Vartojamas ir terminas „latgalių literatūrinė kalba“, tačiau Latvijoje terminas „literatūrinė kalba“ suvokiamas kaip standartinė kalba. „Latgalių literatūrinės kalbos“ vartosena truputį klaidina ne humanitarinės srities žmones. Jiems atrodo, kad tai yra arba standartas, arba valstybinė kalba. Latgalistika ypač aktualizuota pastarąjį dešimtmetį. Daugelis publikacijų skatina požiūrį, kad latgalių literatūrinė kalba yra standartinė latgalių kalba – sunorminta ir kodifikuota. Realiai yra kodifikuota rašyba, iš dalies leksika. Daugelį metų dirbau šioje srityje, esu Latgalių rašto kalbos pakomitečio, kurį globoja Valstybinės kalbos centras, narys. Tačiau latgalių fonetika, stilistika, sintaksė ir leksika nėra sunormintos.

Kalbos standartizavimas pasaulyje siejamas su teisiniu kalbos statusu – ar ji yra oficiali, ar valstybinė kalba. Jeigu kalba nėra standartizuota, tai kokiu pagrindu jai suteikiamas ypatingasis statusas ir praplečiamos oficialiosios funkcijos?

Gyvename XXI a., tačiau Latgalos šimtmečio suvažiavimo santykis su laiku buvo toks, tarsi gyventume XX a. pradžioje (reikalaujama kalbos ir tikybos autonomijos).

Buvo diskusijų apie „trečiąją gyvąją baltų kalbą“, kurią tarsi reprezentuotų latgalių kalba. Šią koncepciją pastarąjį dešimtmetį palaiko naujieji aktyvistai. Tačiau šios trečiosios kalbos idėja nėra visuotinai priimta. Lingvistiškai latgalių kalba yra [latvių] aukštaičių tarmės latgališkos patarmės visuma. Kas be ko, sakoma ir „kuržemiečių kalba“, ir „vidžemiečių kalba“. Kalbos sąvoka plati. Terminas „latgalių kalba“ vartojamas apibendrinant Latgalos regiono ir už jo gyvenančių žmonių kalbos požymius. Latgalių kalbos, kaip „trečiosios gyvosios baltų kalbos“, įtraukimą į ISO standartus, ko siekia daugelis aktyvistų, laikau lingvopolitine manipuliacija.

– Letonikos suvažiavime priminėte, kas yra patarmė ir tarmė.

– Patarmė – tai istoriškai ir teritoriškai susiformavusi kalbos forma vieno senojo valsčiaus teritorijoje, ir tai gana tiksliai galima atpažinti iki praėjusio amžiaus antrosios pusės. Dabar patarmių ribos jau nebe tokios pastebimos tiek dėl teritorinės administracinės pertvarkos, tiek dėl kitų priežasčių. Sąlygiškai dar galima kalbėti apie varkaviečių, preiliečių, nautrėniečių, balviečių ir kitas latgališkas patarmes. Neseniai lankiausi Varkavoje ir džiaugiausi, kaip maloniai skamba varkaviečių patarmė.

Patarmių grupės kuria tarmę, viena ar kelios tarmės kuria kalbą.

Kaip tarmę atskirti nuo kalbos, kriterijų beveik nėra, išskyrus vieną – bendravimo suprantamumą. Jeigu absoliučiai nesuprantami žodžiai, tada aišku, kad tai ne vienos kalbos tarmės, o dvi skirtingos kalbos.

Ruošdamasis Letonikos suvažiavimui paanalizavau pastaruoju metu nuskambėjusius svarstymus dėl latgalių kalbos ir jos statuso. Tai man priminė senesnius įvykius. Pavyzdžiui, 2008 m. Sankt Peterburge įvykusią pirmąją latgalistikos konferenciją, kurioje nuskambėjo simbolinė mintis – neva latgalių atgimimas prasidėjęs Peterburge. Konferencijoje skaityta pranešimų apie latgalių literatūrinę kalbą, būta įvairių pragmatiškų siūlymų dėl tolesnių veiksmų. Jeigu tai būtų buvę kalbos sistemų tyrinėjimai, pritarčiau, kad kiekvieno akademiko indėlis yra vertingas. Bet kalbos politikoje negalima taip atmestinai priimti užsieniečių pasiūlymų. 2009 m. Rėzeknėje vykusi 2-oji latgalistikos konferencija priėmė rezoliuciją kreiptis į Latvijos teisingumo ir švietimo ir mokslo ministerijas, nes „konferencijos dalyviai pripažįsta, kad latgalių kalba atitinka kalbos statusą“, ir paraginti „parengti priemonių programą šiam statusui patvirtinti“. Kreipimąsi pasirašė 62 kalbininkai, iš jų 20 užsieniečių ne Latvijos piliečių. Tokiais atvejais kartais esame nedėmesingi. Tai Latvijos kalbos politikos klausimas, ir mokslininkui, net jeigu jis baltistas, nederėtų spręsti šio klausimo stovint po medžiu.

– Latgalių kalbos korta bandė žaisti ir Latvijos nedraugai. Pavyzdžiui, prieš kalbos referendumą buvo pranešta: „Bednyje bratja latgalcy, u nich situacija ješčio chuže čem u nas“ („Vargšai broliai latgaliai, jų padėtis dar blogesnė nei mūsų“).

– Apie latgalių kaip atskirą kalbą jau akademikas Janis Endzelynas pasakė, kad tai „lingvistiškai klaidinga ir politiškai pavojinga“. Nemanyčiau, kad Endzelyno autoritetu baltų kalbotyroje būtų pagrindo abejoti, net jei šis konkretus požiūris pareikštas sovietų okupacijos metu. Taip pat kalbėjo ir iškilus latgalių kalbininkas Antuonas Breidakas. Tiesiog neatsakinga ignoruoti geopolitinę Latvijos padėtį ir tai, kas nutiko su tauta ir žeme XX a.

– Latgalos šimtmečio suvažiavime nuskambėjo ir tai, kad valstybė ir savivaldos institucijos turi gerbti bendravimą latgalių literatūrine kalba visoje Latvijos teritorijoje.

– Turiu pridurti, kad per amžius iš Latgalos į kitus Latvijos regionus, tarp jų ir į Rygą, išvykusių latgališkai kalbančiųjų skaičius viršija Latgaloje gyvenančių gyventojų skaičių. Man nepriimtinas rezoliucijos teiginys dėl tarsi būtinų latgalių kalbos statuso pakeitimų. Valstybinės kalbos įstatymo 3 straipsnis apibrėžia latgalių rašomosios kalbos statusą ir vietą: latgalių rašomoji kalba ginama, saugoma, plėtojama kultūros ir švietimo, o ne valstybės teisinėje ir administracinėje srityse. Kai aptariame spausdintą tekstą, entuziastai pripažįsta, kad gera latgalių kalba, atitinkančia rašybos reikalavimus, Latvijoje rašo tik pora dešimčių žmonių.

Kalba vartojama bendraujant, leidžiant knygas, skelbiant publikacijas, teatre, daug ansamblių muzikuoja latgališkai – latvių kalba ir kultūra turtinga visa mūsų įvairove. Tam realizuoti yra visos laisvės ir teisės – kokių dar statusų reikia? Kurti dvasinę ar kitokią skirtybę?

Latvija yra unitarinė, o ne federacinė valstybė. Tikiu, kad tokia ir išliks. Latvijoje, juo labiau Latgaloje, nėra taip, kad 95 procentai ir daugiau gyventojų būtų pagrindiniai tautos atstovai ir valstybėje šimtu procentų vartotų oficialiąją kalbą, pavyzdžiui, kaip Prancūzijoje, Lenkijoje ar Estijoje. Mūsų valstybė susiduria su didžiulėmis lingvistinės visuomenės integracijos problemomis – valstybinė kalba tebesilaiko ginties pozicijos. Kadais Latvijos universitete įgijau latvių kalbos ir literatūros mokytojo kvalifikaciją. Kodėl kiekvienoje klasėje neskirti daugiau pamokų latgalių rašybos ir kalbos klausimams, taip pat literatūrai? Lokalinis ir valstybinis patriotizmas turi būti vienodi, nevalia vieną iškelti aukščiau už kitą, aukščiau už nacionalinius interesus.

– Režisierius Viesturas Kairišas Latgalos suvažiavime sakė, kad „prestižas būti latviu, o ne latgaliu“. Aš nesuprantu šios nuomonės... Ką pasakytumėte jūs?

– Ką reiškia – prestižas? Nesuprantu ir niekada nesusimąsčiau dėl šios dimensijos. Žinoma, vidurio tarme kalbantysis – vidžemietis ar kuržemietis – pokalbyje visada atpažins, kad esu aukštaitis, nuo Latgalos. Nes mes, latgaliai, neturime tvirtagalės priegaidės. Pavyzdžiui, žodį „māte“ („motina“) ištariame krintančiąja intonacija. Mūsiškė laužtinė intonacija irgi raiškesnė. Šie niuansai dar pastebimi, tačiau šiais laikais į tai nebekreipiama dėmesio.

Vertė Arvydas Valionis

Klasiniai sužalojimai

►Atkelta iš p. 3

Post scriptum

Skurstantys yra įraizgyti į reikšmių lauką, nužymėtą jų patirties ignoravimu, niekinimu ir infantilizavimu. Lietuvoje skurdo patirties reprezentacija beveik neegzistuoja, didele dalimi todėl, kad šiems žmonėms užkirstas kelias į viešąją erdvę. Socialines ir ekonomines problemas dažniausiai interpretuoja bankininkai ar prieš rinkimus atjautos kupini konservatoriai. Kol kas, rodos, vienintelė erdvė skurdo patirčiai darbo santykių srityje yra organizacijos „Gyvenimas per brangus“ leidiniai, gal dar netyčia kokia nuo sovietmečio užsilikusi knyga, kurios niekas nebuvo atsivertęs pastaruosius trisdešimt metų. Tokia situacija nėra vien Lietuvos problema: Britanijoje darbo klasės rašytojai dažnai yra priversti imtis savilaidos ir remtis *crowdfunding* kampanijomis. Maža ir darbo klasę adekvačiai reprezentuoti galinčios žurnalistikos: Vakarų žiniasklaidoje pamažu daugėja moterų ar vadinamosios etninės kilmės autorių, tačiau klasinė problematika vis dar paliekama užribyje. Iš skurdžios aplinkos kilę rašytojai, kompetentingiausi rašyti apie ekonominę atskirtį, dažnai krenta nelygioje kovoje dėl vietos didžiųjų leidinių puslapiuose. Sarah Jones, iš darbo klasės rajono į „New Republic“ redakciją kelią prasiskynusi žurnalistė, mini finansinius apribojimus, galimybės imtis neapmokamų stažuočių prestižiniuose leidiniuose neturėjimą, taip pat ir būtinybę prisitaikyti prie dominuojančių kultūrinių kodų: „Siekdami socialinio mobilumo, skurstantieji turi kultūriškai asimiliuotis. Jie turi atitinkamai rengtis, atitinkamai kalbėti ir plėtoti ryšius su atitinkamais žmonėmis.“ Čia meritokratija tereiškia, kad vieniems reikės neišmatuojamai daugiau pastangų, valios ir savęs laužymo nei kitiems.

„Bet juk yra daug žymių rašytojų, kilusių iš skurdo“, – tikriausiai pasakytų mano pokalbininkas iš praėjusio rudens, taip patyliukais nusiplaudamas rankas. Tačiau liberali meritokratija tuo ir nuostabi: ji leidžia be atvangos ieškoti asmeninės skurstančiųjų atsakomybės, tuo pat metu ignoruojant savą atsakomybę už esamą padėtį.

– AGNĖ RIMKUTĖ –

Kaip būti lietuve

►Atkelta iš p. 4

Jeigu norite išlaikyti laisvės, istorinės sąmonės ir tradicijų nuovoką, kalbėkitės, supraskite, kas kelia nerimą jauniems žmonėms, kurių laisvos Lietuvos ir paties pasaulio suvokimas neišvengiamai yra kitoks.

Kas nustato lietuvybės rėmus ir jos turinį? Iš kur atsiranda gairės, kas yra lietuviai ir kaip reikia jaustis lietuviu? Ar apskritai kam nors turėtume suteikti tokią teisę? Tautinės tapatybės apibrėžimas ir reguliavimas yra neįtikėtinai galingas politinis ginklas, kuriuo gali pasinaudoti tiek kairiosios, tiek dešiniosios, tiek patriotinės, tiek priešiškos užsienio jėgos. Lietuviška tapatybė, kuri egzistavo tarpukariu, sovietmečiu, Sąjūdžio metais, nepriklausomybės pradžioje, buvo skirtinga ir keitėsi, formuodama ir tęsdama istorinę grandinę.

Jaunų žmonių, gyvenančių Lietuvoje ar užsienyje, tautinė tapatybė, jų lietuviškumas yra autentiški, kaip ir žmonių, iškovojusių Lietuvai nepriklausomybę. Esame lygiaverčiai ir turėtume būti vieningi kurdami Lietuvos ateitį. Kitaip nei pilietybės, tapatybės klausimas yra paslankus, lankstus ir neformalus. Lietuvio tapatybę reikia demokratizuoti, išplečiant ir atlaisvinant jos turinį. Atribodami kai kurių lietuvių patirtis kaip svetimas, nereikšmingas ir neautentiškas, mes ne tik normalizuojame tam tikrą tautiškumo nelygybę, bet ir atimame iš lietuvių emocinį ir intelektualinį sudėtingumą, o kartu ir visą žmogiškumo grožį.

To grožio idealas – lietuviai stovi viso pasaulio krantuose ir pakrantėse, išdidūs ir skirtingi savo lietuviškumu, bet atradę bendrą kalbą ir vienybę.

– MARIJA ANTANAVIČIŪTĖ –

Lisabona ir Vilnius: poetinis dialogas

Šie pernai ankstyvą pavasarį rašyti eilėraščiai yra Europos poezijos festivalio (*The European Poetry Festival*), pradėto 2017 m. Jungtinėje Karalystėje ir didžiąja dalimi sugalvoto britų poeto ir menininko Steveno J. Fowlerio, dalis. Festivalio tikslas – sukviesti poetus iš įvairių Europos šalių ir leisti jiems bendradarbiauti, kurti kartu. Vienas iš festivalio projektų – *The European Camaraderie*. Keliasdešimt žinomų poetų (taip pat sakytinės poezijos (*spoken word*), slemo atlikėjų) suskirstomi poromis ir keletą savaičių turi dirbti kartu (ar susitikdami, ar susirašinėdami laiškais ir pan.), kad parengtų keliolikos minučių pasirodymą – tai gali būti paprasti skaitymai, performansas ir kt.

Šie eilėraščiai buvo parašyti bendradarbiaujant su portugalų poete Tatiana Faia*. Mes rašėme vienas kitam apie savo miestus, siuntėme nuotraukų (garsių lietuvių ir portugalų fotografų), kalbėjomės apie tai, ką šie miestai mums reiškia (ji niekada nebuvo Vilniuje, o aš – Lisabonoje). Iš šio pokalbio ir atsirado eilėraščiai (rašyti angliškai, nors anglų mums abiem – ne gimtoji).

Marius Burokas

TATIANA:

1.

Rengdamasi rašyti tekstą šiam pasirodymui nusiunčiau Mariui šūsnį Lisabonos nuotraukų
Marius man atsiuntė Vilniaus fotografijų, nes rašymo repeticijos – tai lyg pradinis neryžtingumas dviejų nepažįstamųjų, besidrąsinančių paspausti vienas kitam ranką
Mane suglumino tie Lisabonos vaizdai, portugalų fotografų užfiksuoti 6-ajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje, kai mano šalį dar valdė diktatorius ir jos užsienio politikos šūkis buvo: „Išdidžiai laikomės vieni!“
Moto, kurio pagrįstumas, pripažinkim, labai abejotinas, atsižvelgiant į tai, kad Portugalija – vos dešimties milijonų tautelė, maždaug Londono gyventojų skaičiaus, vakaruose supama Atlanto vandenyno, o nuo žemyno atkirsta Ispanijos
Išdidžiai laikomės vieni – tačiau kaip?
Drauge įsimąsčiau, kaip dėl visų šitų vaizdinių aš laikausi įsitvėrusi Lisabonos idėjos, kurstoma savotiško maudulio, kuris yra užsispyrimo atmaina
To maudulio paskirtis – nepaleisti Lisabonos
Kadangi išvažiavau ir žinau, kad nebegrįšiu į Lisaboną ta prasme, kaip neįmanoma dukart įbrist į tą pačią upę, prie Lisabonos esu prisirišus nematoma aitraus pavydo gija dėl joje man nesant vykstančių pokyčių, tuo perdėtai jausmingu viltingumu
Pavydžiu visiems, gyvenantiems Lisabonoje, pavydžiu tiems, kurie Lisabonoje dalyvauja susitikimuose, konferencijose, kituose profesiniuose renginiuose ir jaučia pareigą grįžę man apie tai papasakoti, tarsi būtume kažin kaip susaistyti, tarsi galėčiau iki menkiausių smulkmenų suprasti jų pasakojimus apie Lisaboną
Aš taip pavyduliauju Lisabonos, kad jei tik galėčiau, surengčiau referendumą, kuriuo būtų uždrausta kitiems įžengti į mano miestą, ir priversčiau įgyvendint jo valią, nepaisydama padarinių šalies ekonomikai, plėtotei, tarptautiniams santykiams
Paskutinįkart, kai lankiaus Lisabonoje, suvokiau, kad į viską žiūriu negailestingu žvilgsniu, turbūt panašiai kaip kareivis, grįžęs namo atostogų iš fronto. Jaunas akiplėša, kurį pakeitė tarnyba, kuris dabar svetimšalis savo paties namuose, neįstengiantis nusikratyti jausmo, kad buvo apiplėštas ir apgautas; maištinga jo meilė aplinkiniams įtartina dėl jį gaubiančių paslapčių, dėl mįslingos laiko spragos, kurioje buvo prasmegęs

2.

sakykim, kad galime leisti vietovei įsismelkti į mus
ar kad mums leidžiama į tam tikras vietas vėl sugrįžti – pasinerti
tarsi į jūros gelmes
sakykim, kad leidžiame tam tikroms vietoms įsitaisyti ant mūsų kūnų
pavyzdžiui, saule nurudinti ar šalčio gniaužtais išsausint odą
įspausti joje tarytum nebeištaisomą atvaizdą
lyg tvarsčiui suaugti su lūžusiu kaulu
kaip žinome, nuotraukas – ne tiktai juostas –
kartais reikia nusiųst į archyvus
kur meistrai pluša diena iš dienos
siekdami atitolinti vaizdų mirtį
ir žinom, kad net patys įsimintiniausi vaizdai
nuo jų prisilietimo kartais
nustoja ilgaamžiškumo, mums telieka
pėdsakai dulkių ir pelenų –
paskutinieji destrukcijos įrodymai –
bet ir tieji godotini, nes sparčiai nykstantys

tačiau yra vaizdų, apie kuriuos dar išgirsim
pavyzdžiui, apie vieną iš Mariaus atsiųstų nuotraukų
kurią padarė Romualdas Rakauskas
7-ajame ano amžiaus dešimtmety
ir pavadino „Vilniaus šiokiadieniai“
paveiksluota nuo namo stogo
nuotraukos vidury – dvi žmonių figūros ant kito stogo
nugara į objektyvą
tame kadro sodrume
ryškus didingiems vaizdams būdingas nešališkumas
kuris nulemtas perspektyvos

kadais mano mylėtas žmogus
fotoaparatu ant stovo paveikslavo
kaip naikinamas vienas iš Lisabonos parkų
vėliau gavau laišką
su visomis tomis nuotraukomis
jose užfiksuotas ir mano draugas
fotografas
rymantis prie fotoaparato tarsi šaulys
sėdintis ant akmenukų krūvos
juodai apsirengęs
augalotas fontano liekanų fone

kaip matote
„pažinojau šį miestą“ – taip rašė Marius
kai gavome Steveno užduotį čia pasirodyt

MARIUS:

1.

The City & The City

štai ką prisiminiau žvelgdamas į Vilniaus ir Lisabonos
nuotraukas –
Chinos Miéville'io romaną
apie du miestus, būvančius toj pačioj vietoj tuo pat metu
tačiau besistengiančius nepastebėti viens kito
atmatyt

bet jų yra ir daugiau:
tikrasis miestas, atsiminimų miestas ir miestas, kuriam
niekada nebuvai
bet visad norėjai aplankyt

jų subuvimas negalimas – esi amžinas keliauninkas
kursuojantis tarp jų

keleivis

and you ride and you ride
you ride through the city's backside
you see the stars come out of the sky

•

gyvenu Vilniuje, vaiduoklių mieste
mieste su juodąja atminties skyle
60 tūkst. žydų dydžio juodąja skyle
buvusioje Šiaurės Jeruzalėje

Dabar tai – miestas vaiduoklis, kuriame visi mes naujokai
vaikštinėjam mūsų naujojo senamiesčio gatvėm
klydinėjam tarp susenusių naujųjų, bet pobaisių sovietinių
daugiabučių kvartalų
dūlinėjam mūsų, ak, naujutėlaičių dangoraižių šešėliuose

klausomės traukinių ūkčiojimo
uodžiam kiemuose žydinčias alyvas
nužiūrinėjam senus apsilaupiusius geto užrašus
lytim šiltą akmenuką
paliktą ant kapo akmens

įtempdami atmintį

•

gyvenu Vilniuje
nuotraukos – tai cenzūruota mūsų atmintis
šviesos plyšiai užuomaršiškos tamsos tvoroje
juose šmėkščioja žmonės keistais apdarais, keistomis pozomis

tau jie – tuščios lentelės
tokie pat menami, kaip medis eilėrašty
ar romano veikėjas

gyvenu Vilniuje
knygos – tai cenzūruota mūsų atmintis
knygos, pelijančios tamsiose kertėse
knygos, nukištos dešimtmečiams ir amžiams
parašytos kalbomis, kurių nebemokam

knygos
ir eilėraščiai

•

o Lisabona
ką žinau apie ją?

viena poetė ir jos ilgesys
istorijos nuotrupos, įprastinis turistinis šlamštas

jų praeitis ir gyvenimas man skendi tamsoj
tik tas ilgesys atrodo pažįstamas

2.

pažinojau šį miestą iš dulkių – aitrių ir smulkių
iš troleibusų traškėjimo, iš šviesos – neramios
prasikošiančios pro liepas ir debesis

pažinojau šio miesto darbadienius –
gyvenau ne per toliausiai skerdyklos
tepalo dėmės sruvo upe šalimais
kraujo ir dvėsenos tvaikas pavėjui

pažinojau šio miesto sekmadienius –
tuščius ir šiltus
nelyginant bažnyčios varpo ertmė

•

nuotraukos – tai cenzūruota mūsų atmintis
melo vaizdiniai užuomaršiškos tamsos tvoroje

Tatianai nusiųstos nuotraukos –
gražaus, giedro 7-ojo ir 8-ojo dešimtmečio Vilniaus –
jos visos persmelktos melo, kai geriau pagalvoji
tie laikai – beviltiškiausias sovietmetis
nė menkiausios švieselės tunelio gale

žvelgiu į jos Lisabonos nuotraukas
kareiviai gatvėse, vaikai
nerimastingo, bet viltingo laukimo
plevenimas

ar tai – Gvazdikų revoliucija
taikusis jų perversmas?

•

raudoni gvazdikai
man primena tik vaikystę
komunistiniam Vilniuje

kraują paėdusių rusų revoliucionierių vadų statulos
tos raudoniu sukrekusios ritualinės kalbos
paradai ir gėlės

skirtumas akivaizdus:
pavykusi revoliucija
nevykusi revoliucija

•

bet kažkas mus ir sieja:
padorumas, santūrus išdidumas

du miestai
kur gyvenimas prasidėjo iš naujo

jei norite
galite vadinti tai saviapgaule
aš vadinu viltim

kaip matote
„vietovė įsismelkia į mus“ – taip rašė Tatiana
kai gavome Steveno užduotį čia pasirodyt

Vertė Andrius Patiomkinas

* Tatiana Faia (g. 1986) – Lisabonoje užaugusi, bet nuo 2012 m. Oksforde gyvenanti portugalų poetė ir prozininkė. Ji yra trijų poezijos knygų autorė (naujausias rinkinys – *Um quarto em Atenas* („Kambarys Atėnuose“, 2017), taip pat – viena iš Lisabonoje veikiančio nepriklausomo leidybos projekto *Enfermaria 6* („Palata Nr. 6“) įkūrėjų. Tai ir kultūrinis internetinis žurnalas, ir leidykla, kurios tikslas – leisti portugališkai rašančius autorius (šiuo metu išleista 11 knygų).

Minsko laiko mašina

Traukiny Vilnius–Minskas pasienio kontrolės spektaklis: uniformuotos pareigūnės lėlių makiažais tikrina bagažą, daugiausia – moterų, nes vyrai bagažo vežasi mažai. Visos paeiliui tupiamės šalia įvairių spalvų ir dydžių savo lagaminų, atidarome, visam vagonui išviešindamos jų vidų, it kokią pasąmonę, pareigūnės iš po dažytų vokų svajingai stebi tą gėdingą aktą, tiesa, per daug nesidomėdamos jų turiniu. Tupia šalia, padvelkdamos pudra ir lūpdažiais, ilganagiais skraidūnių pirštais kiloja drabužių klostes, nesvarbu, kad šalia akivaizdžiai guli gabalėliai kamambero, kurį vežtis draudžiama. Skamba slavišku progiesmiu tariamos mandagybės, čia pat flirtuojama su kolegomis, kurie it pesliai viską stebi joms per petį, gunktelėję po juokingomis į lėkštes panašiomis kepurėmis. Lyg siurrealistiniame filme, ant sienos pakabintuose ekranuose nebyliai lūpas judina Lietuvos poetai, skaitantys poeziją traukiny, – pavasarį vykusios akcijos „Lietuva skaito“ reklaminis filmas transliuojamas visos kelionės metu.

Jauna baltarusių pora, neseniai „susirašiusi“, pareigūnei rodo „Ikea“ maišelį, jame – keletas dubenėlių, indeliai prieskoniams – skandinaviškai sterilus nekokybiškas šlamštas, skirtas puošti naują jų būstą vienoje iš Minsko *chruščiovkių*. Autentikos ten jau maža, jaunesnė karta – euroremonto karta, tik iš senučiukių butų dar dvelkteli suplėkęs istorijos kvapas, – tų, kurios ant pakelės kryžių dar riša vadinamuosius *ručnikus*; traukiniui baidant prie bėgių besiganančias ožkas, jie plevėsuoja ant stačiatikiškai perkirstų kryžių, o čia, mieste, jos oriai sėdi ant suolelių, dažniausiai po vieną prie kiekvienos laiptinės: sukumpusios, chimeriškais profiliais. Minskas yra jų „gorod geroi“, o jos – praėjusios epochos liudytojos, greičiausiai jau niekur nebeišeisiančios iš savo kiemų toliau nei parduotuvė, turgus ar artimiausia cerkvė. O jų miestas toliau keičiasi, vietoj niūrių gamyklų rajonų atsiranda spalvingos hipsterių erdvės, tokia yra Oktiabrskaja gatvė viename iš buvusių Minsko pramoninių rajonų, kur anksčiau veikė mielių, staklių ir odos gamyklos. Dabar Oktiabrskaja – gyva ir spalvinga loftų, kavinių ir parodų erdvė ištapytomis ir grafičiais išmargintomis buvusių gamyklų pastatų sienomis, kur organizuojami festivaliai, koncertai ir renkasi originalia išvaizda išsiskiriantis jaunimas. Iš veikiančių gamyklų čia likusi tik alkoholio gamykla „Kristal“, visą gatvę užpildanti specifinio degtinės raugo kvapu, it praeities inkliuzas įsipleištavusi dantyta raudonų plytų tvora aptvertu pastatu. Šalia esančioje šiuolaikinio meno galerijoje „Ў“ menininkas Vladimiras Gramovičius savo darbais grįžta prie ne visada teigiamų miesto pokyčių ir skaudulių, kai tam tikros erdvės ir pastatai, turintys istorinę ar sentimentalią vertę, sunaikinami negrįžtamai, – problemų, būdingų visiems sparčiai besiplečiantiems didmiesčiams, kai sena griaunama, o už dailiais miesto vaizdais išmargintų statybinių tentų vyksta naujos, tik kažkieno kapitalui ar politiniams interesams naudingos statybos. V. Gramovičiaus fotografijose-koliažuose – nugriauti Minsko pastatai (istorijos muziejus, autobusų stotis ir kiti – ko ne dabartinės Vilniaus aktualijos) su tarsi komikse įmontuota karo katastrofų grafika – būtent karas ne visada būtinas, kad tam tikri objektai dingtų nuo žemės paviršiaus, lyg po Minsko bombardavimo per Antrąjį pasaulinį.

Naktinis Minskas spangso įvairiaspalve iliuminacija, vienoje pagrindinių gatvių netoli Rotušės staiposi mimai, groja grupės, pardavinėjami šviečiantys balionai. Minioje ant kosminių aukštakulnių stypčioja grožio vergės – jaunutės baltarusės, vis dar neatsikračiusios priklausomybės nuo gatvės bitelių įvaizdžio. Šaudo meduitais žvilgsniais, jas nužiūrinėja į tėvus tinkantys pūzrai, dažnai užsieniečiai; naktis visada turėjo savo dėsnius.

Dieną gatvėse ir metro – matronos nuvargusiais nuo kasdienės buities veidais, net ir vyresnės įsispyrusios į kasdienį apavą, kad ir su nedidele pakulne, – duoklė grožiui ir moteriškumui; feminizmas joms svetimas tiek, kiek svetimi visi kiti Vakarų pasaulio dalykai, lygiai tiek pat baugūs, kiek nepažinti. Pamenu, kai mano, paauglės, pėda pasiekė 39 dydį, prieš ketvirtį amžiaus buvo savaime aišku, kad privalėsiu avėti tik batelius su pakulne, – didesnė nei 38 dydžio pėda buvo laikoma kažkuo gėdingu, ką reikėjo maskuoti optinėmis priemonėmis, grūsti lyg į savotišką japoniškų batelių imitaciją, tarsi neturėtum teisės remtis į žemę visa pėda.

Norintiems laiko mašina nusikelti dvidešimt metų į praeitį galima užsukti į senąjį Minsko turgų – *Komarovskij rynok*: po gaudžiančiu kupolu išrikiuoti prekystaliai dar mena sovietmetį, tik nostalgiškas baltas sienų plyteles jau pakeitusios šlykščios plastmasės plokštės. Prekių asortimentas – nebūdingas deficito ir nepritekliaus laikmečiui: rikiuojasi kiaušinių, medaus stiklainių ir konditerijos gaminių piramidės, mėsos skyriuje tapybiškos skerdienos kalnai, – tikriausiai jau nebepakeliamas vaizdas šiuolaikinei generacijai, propaguojančiai vegetarizmą ir veganizmą. Prieštaringai ar neigiamai vertinantiems socialistinį realizmą irgi geriau neiti į Nacionalinį Baltarusijos dailės muziejų, nors laiko mašinos efektas, nepaisant šiuolaikiškai cukruoto muziejaus interjero, garantuotas.

Baltarusių rašytojo Jankos Kupalos muziejuje esu vienintelė lankytoja, ir stropi muziejaus darbuotoja sąžiningai išrodo man visą ekspoziciją, o sužinojusi, kad esu iš Vilniaus, pirmiausia nuveda į salę, skirtą rašytojo rezidavimui Lietuvos sostinėje XIX a. pradžioje. Kai peržiūrėjusi viską, kas mane domina, baudžiuosi eiti, sulaiko pačioje ekspozicijos pabaigoje – pasirodo, dar nemačiau lazerine technika atkurto Kupalos ir neišsiverčiau jo eilėraščio į lietuvių kalbą. Kompiuteris užsiožiuoja ir eilėraščio neverčia, o iškviestas Kupalos vaiduoklis savo kambario imitacijoje man griausmingu balsu skaito vieną iš savo tekstų. Labiau mėgstu tikrus vaiduoklius, o ne sukurtus lazeriu, ir muziejai man mielesni tie, neinteraktyvūs ir be išmaniųjų technologijų, bet stropiajai muziejaus darbuotojai padėkoju, o rašytojo lazerinis pavidalas taip pat staigiai, kaip ir atsirado, dingsta kažkur už pliušu aptraukto salės krėslo.

Metro prie kasų – informacija apie dingusius žmones, ieškomus nusikaltėlius, tarp jų – žmogžudžius ir maniakus; Baltarusijoje iki šiol nepanaikinta mirties bausmė. Uniformuota kasininkė (kažkodėl visuose miestuose kasininkės dažniausiai apkūnios) pardavinėja žetonus – sudilusius rožinės spalvos plastmasiukus, tarsi loterijoje lunaparke, kažkuo panašius į seno ant aukšto rasto vaikystės stalo žaidimo detales. Būta nutikimų, kad net įmetus žetoną metro vartai nesuveikė ir kažkam privėrė kūną, it giljotina kaukšteldami per torsą. Esu tikra, kad tai nutinka tik tam tikriems žmonėms, nes jei tave kartą priveria Barselonoje ar Londone, kodėl Minskas turėtų būti išimtis, juolab jei įkliūvi net automatinėms stiklinėms prekybos centrų durims, kurios arba nereaguoja ir neatsidaro, arba užsiveria, tau dar einant pro jas, lyg būtum tas „kitas“, neidentifikuojamas technikos, sukurtos pagal racionalius dėsnius.

„Kiti“ visada egzistuoja kažkur „tarp“, nepriklausomai nuo miesto, tautybės, savotiškose tarpinėse stalkeriškose zonose, jų yra visur – tarsi kilnojamų heterotopijų, randu tokią ir Minske – zona plyti tarp senų sodų, vadinamųjų *dačių*, ir čia pat prasidedančio miesto, atskirta aukšta, tamsžalių vijoklių apkėsta tvora, už jos vienoje pusėje – gebenėmis, vynuogienojais ir raganių žiedais aplipę seni kolektyvinių sodų pastatai, kitoje – plynlaukė, nusėta šiukšlėmis ir barkšančiais senų garažų griaučiais, kuriuose laužus kūrena valkatos, keistuoliai ir kiti atskalūnai, o žiemą iš viso Minsko suvežamas nuvalytas sniegas – tokios pat kaip ir miestas pilkos spalvos.

Minske visada jaučiuosi „kita“, tuojau pat identifikuojama ir nulydima smalsių, kartais priešiškų žvilgsnių, – Vilnius palieka žmonėse savo žymę, laisvo ir maištingo gaveliško miesto įdagą, – miesto, taip besiskiriančio nuo pilko, šaltu betonu alsuojančio Minsko, kuris gyvas vien dėl to, kad jo venomis, paslėptomis po neišvaizdžia stalinistine architektūra, tebesrūva karštas slaviškas kraujas.

– EGLĖ MARIJA FRANK –

Autorės nuotrauka

TEKSTAI NE TEKSTAI

Miglės Anušauskaitės komiksas

Literatūriškai pasekti save – nesuramdytą

Austė Giedra. *Siera*. V.: Vaga, 2018. 160 p.

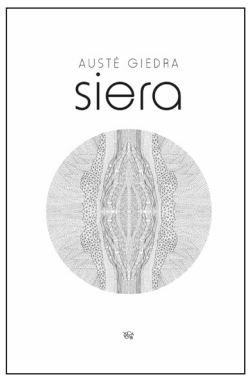

Klajūnų literatūroje, kaip ir gyvenime, būna visokių. Net ir nuobodžių. Melodramatiškų, jautrių ir pretenzingų. Būna grynuolių. Žaidžiančių iki ceitnoto. Šacho be mato. Iki ašarų juokingų. Keliančių gailestį. Varančių siaubą. Tylių ir išsišokėlių. Sėlinančių ir bėgančių – su vilkais ir su sportiniais bateliais. Vienišių ir besibūriuojančių. Kiek daug medžiagos klasifikacijoms. Kiek daug žodžių, skirtų aprašyti kelionėms.

Austės Giedros debiutinė prozos knyga „Siera“ – tai klajonių knyga. Jei ir klejojama – tai į tašką. Iš taškų susideda centrai. Ir paraštės. Iniciacijų knyga. Emigracijos dienoraštis be konkrečių datų, praaugantis emigracijos dienoraščio žanrą. Jaunos protagonistės klajonės po išorės šalis ir vidaus miestus. Po savus užkaborius ir svetimus rūmus, kartais gerokai priplėkusius. Truputį „Kelyje“. Ir – kelyje. Trumpi stabtelėjimai. Kryčiai ir skrydžiai. Galima sukeisti žodžius.

Perskaičius knygą lieka daug įspūdžių, net sunku išskirti pagrindinį. Jaučiuosi perskaičiusi kažką labai intymaus ir savito – intymesnio ir savitesnio nei „šiaip dienoraštis“. Kartais protagonistė mėto pėdas sukeistindama laikus, vietas, vardus ir įvykius. Man regis, dengiasi ironija ir šiuo sukeistinimu. Literatūrai distancija yra būtina.

„Sieros“ nepriskirčiau dokumentinei prozai, jokiu būdu ne, bet vis dėlto susidaro nemažai faktinio tikrumo – net užmaskuoto – įspūdžio. Tikiu, kad keliavo ne tik protagonistė. Manau, kad prieš parašydama tokią knygą nemažai turėjo keliauti ir autorė. Knygoje visas protagonistės Lauros aplankytų šalių kaleidoskopas, tačiau platesniam šalių koloritui, skirčiai, regis, laiko negaištama. Būtent todėl ši knyga – ne kelionių. Klajonių. Kultūriniai panašumai ir skirtys čia ir pasitelkiami vien kaip koloritas. Nes pagrindinei veikėjai daug svarbiau papasakoti save, įtraukti išorines patirtis į vidinius audinius. Pirmasis knygos sakinys – Aš ir Kitų patyrimo indas: „Esu utėlė, kurios svorio indeksas septyniolika su puse, pamirštant naktį, vienatvę ir plytas, iš kurių pastatyti motinos projektuoti pastatai buvusiose tarybinio bloko šalyse, neįskaičiuojant svorio suvenyrinių angelų ir bokalų, glazūruotų tėvo rankomis ir išsiųstų į Rytų Europą“ (p. 9).

Kitas mano įspūdis, likęs po „Sieros“, – įtaiga klajūno liūdesio, tokio, kokį turi daug geresnių ir gerų klajūnų. Niekur iki galo nepriklausyti. Niekuo iki galo netapti. Šukės ir vitražai. Prasilenkimai su kitais žmonėmis, susikirtimai ir vėl – dvi tiesios linijos. Vėjas, nupučiantis įsimylėjimų sėklą į nederlingą žemę. Brazilė, mėgusi šokinėti ant batuto ir naktimis suptis sūpynėse nerakinamame parke, barmenė nakties kavinėje, vyrai, trumpam sustojantys, ir Tu, nueinanti, pavojingi ir ekscentriški, paprasti ir niekšingi, režisierius K., „nes Tu dvasinga“, draugės ir draugai, pažįstami, nuomojami butai, tuštumos, susisklendę daiktai. Savanoriška benamystė. Gal labiau vidinė. Truputis „Oro uostų vienatvės“. Tik vietoj egzistencializmo – dar Aš egzistencija.

Kitas kertinis „Sieros“ žodis, kaip jau užsiminiau, yra iniciacija. Tai iniciacijos knyga – per emigracijos, grįžimo patirtis. Nuo nekaltybės praradimo iki striptizo šokėjos karjeros. Nuo susipažinimo su įvairiausiais žmonėmis iki aktorystės studijų LMTA. Tai atsiskyrimo nuo lizdo iniciacija, nors kartu visame tekste jaučiama tėvo ir motinos figūrų įtaka – ir tais retais epizodais, kai jos realiai nepasirodo. Bet labiau nujaučiama. Dabar labai madinga traumų literatūra. Ir labai dažnai visi šunys kariami ant tėvų. Knygos protagonistė daro kitaip – iniciacija ir bambagyslės trūkinėjimas. Iš tiesų, nepaisant visų patirtų nuotykių, toji bambagyslė, man regis, taip niekada ir nenutrūksta, gal – sudžiūsta. Tie amžini įdagai ir gėrio salelės. 41 knygos skyrelis. Truputį pacituosiu: „Rašyti motinai lengviau nei kalbėti su ja, tuomet bent tikiu, kad klausosi manęs, nepertraukinėja, nekamantinėja. [...] Ji liks mano atmintyje kaip Dievo ląstelė, pasirinkusi motinos rolę šiame gyvenime, kuriam ruoštis užtrukome krūvą kitų gyvenimų, kol galėjom susitikt kaip motina ir dukra. Jos veidas yra mano vaikystės veidas, nekalto džiaugsmo kreipinys. Šiandien, kaip niekad anksčiau, išsigąstu minties, jog ji greit pasitrauks. Myliu, nors menkas žodis prieš jo nusakomą didybę“ (p. 136).

Minėtosios iniciacijos tekste glaudžiai susijusios su meno pasauliu – tapimu menininku. Autorės ir jos protagonistės erudicija taip pat juntama – net labiau ne iš citatų, intertekstų, o iš paties pasakojimo tono. Kaip dėstomi sakiniai. Kaip įsiklausoma. Iš pauzių. Įdomu būti šalia protagonistės. Net jei ir užkulisiuose. O gal būtent todėl – kad užkulisiuose. Režisieriaus K., regis, nemėginama slėpti. Režisierius gi turi būti. Aiškus.

Ir dar meilė. Natūralus, bene būtinas iniciacijos elementas. Įsimylėjimų daugiakampiai – kas ką myli, knygoj ras akylas skaitytojas. Ginčyčiausi – kuriame plane. Geri būna ir antraplaniai aktoriai. Nepaisant subtilių įsimylėjimo ženklų, nenusaldinta.

Man atrodo gerai – bet krislą sesės aky matau. Papasakoti save literatūriškai. Paskui jau, tikėtina, pasaulį. Natūrali jauno rašytojo branda. Tai yra literatūra – distancija, savistaba, apsivilkusi teatro kostiumais.

Dėl ko barčiausi? Gal vietomis įsipina banalokos išminties – ji nuoširdi, bet labai jau akivaizdi, pvz.: „Per aršiausią pūgą galime nepalūžti, jeigu yra kas nors kurioje nors pasaulio vietoje, kas, žinome, nenorėtų matyti mūsų suklupusių. Tuomet keliamės, žengiame tolyn, jog įveikę iššūkius pasiektume tvirtovę, laiptų viršūnėje laukiantį draugą“ (p. 9). Bet daugiau „Sieroje“ – originalių, įtaigių pasakymų.

Belieka palinkėti klajoti ir klejoti. Su mėnuliais, mūsų dienų ir naktų palydovais. Nepaklysim, jei visą laiką – vidun.

– LINA BUIVIDAVIČIŪTĖ –

Paskanda

Howard Phillips Lovecraft. *Tykantis tamsoje*. Kūrybos rinktinė. Sudarė Marius Burokas ir Paulius Jevsejevas. Iš anglų k. vertė Marius Burokas, Paulius Jevsejevas, Virginija Mickienė ir Andrius Kunčina. V.: Kitos knygos, 2018. 398 p.

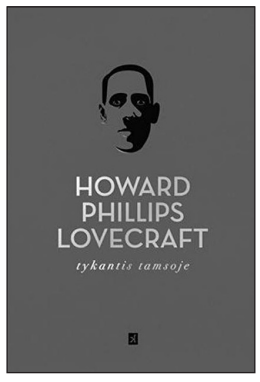

Kūrybinis Lovecrafto palikimas milžiniškas – keli šimtai kūrinių. Skaitytojui telieka spėlioti, kodėl būtent šie Lovecrafto kūriniai į lietuvišką rinktinę pakliuvo, o kiti nebuvo įtraukti. Apsakymų („Dagonas“, „Skalikas“, „Pikmeno modelis“, „Spalva iš kosmoso“) temos įvairesnės, pasakojama apie išnirusį iš vandenyno gelmių sausumos masyvą, kapų plėšimus, rūsyje įrengtą dailininko studiją ir kurmius primenantį repečkojimo garsą ar į ūkininko kiemą nukritusį meteoritą. Apsakymuose pateiktos užuominos labiau išplėtojamos apysakose („Kthulhu šauksmas“, „Tas, kuris šnabždėjo tamsoje“, „Beprotybės viršukalnės“, „Už laiko ribų“) ir ne tik dėl didesnės apysakų apimties, bet ir dėl turinio. Jas galėtume pavadinti „Kthulhu“ ciklo variacijomis. „Kas iškilo, gali nuskęsti, o kas nuskendo, gali iškilti“ (p. 140). Toks galėtų būti šios rinktinės moto.

Labai ikonografiška knyga. Ne tik aliuzijos į dailininkus ir jų drobes, bet ir pačių kūrinių erdvė pripildyta sienų ornamentų, skulptūrų, raižinių, reljefų, kartušų, išraižytų senojo akmens luitų, molinių bareljefų, akmeninių ir pragariškų statulėlių. Taip pat ir apleistų namų, kambarių ar ištisų kvartalų interjerų ir eksterjerų aprašymų. Kaip vieno personažo žodžiais pažymi Lovecraftas, dailininkas pažįsta tikrąją siaubo anatomiją ar baimės fiziologiją: jis žino, kokios linijos ir proporcijos sužadina paslėptus instinktus ar paveldėtus prisiminimus apie išgąstį, kokie būtent spalvų kontrastai ir šviesos efektai sukelia apmirusį keistumo pojūtį. Taip pat Lovecraftui svarbūs perspektyvos, proporcijų ir šviesokaitos dėsnių klausimai. Ypač atvirkštinės, apverstos ar išvirkščios perspektyvos principas, kai iškreipiamas esminis perspektyvos arba šviesokaitos dėmuo ir „...regėtos vietovės geometrija buvo nenormali, neeuklidinė ir bjauriai dvelkė mums svetimomis sferomis ir dimensijomis“ (p. 136) arba „raižyto akmens kampuose, kurie iš antro žvilgsnio atrodydavo įgaubti, nors iš pirmo – išgaubti, klastingai tykojo iškreipta grėsmė ir įtampa“ (p. 137).

Ne tik dailininkų drobėse, bet ir Lovecrafto kūriniuose griūva medžiagos ir perspektyvos taisyklės ir gausu perspektyvos apvertimo pavyzdžių. „Šviesa jiems netgi kenkia, trikdo ir kelia sumišimą, nes kitapus laiko ir erdvės tvyrančiame juodajame kosmose, iš kurio jie kilę, jokios šviesos nėra“ (p. 192). Arba, vaizduodamas savo būtybes skirtingų šlykštumo laipsnių, nuo aiškiai nežmogiškų iki degradavusių žmogiškų, Lovecraftas pašaipiai nustatinėja jų tarpusavio jungtis ir evoliuciją. Aštuonkojo, drakono ir sukarikatūrinto žmogaus atvaizdas, pabaisa su mėsinga galva, čiuptuvais ant groteskiško žvynuoto kūno su sparnų užuomazgomis, beje, piešta paties Lovecrafto. Ne tik šiai, bet ir kitiems padarams būdingas įvairių savybių sukergimas, kuris leidžia jiems iš „apačios“ (sparnų užuomazgos) kilti į „viršų“ ir atvirkščiai (įvairios vandenyje gyvenančiųjų savybės). Nelabai aišku, kuriai sferai šie dirbtiniai padarai „iš tiesų“ priklauso – vandens, požemių ar dangaus, jų aptinkama ir vienur, ir kitur. Negalime priekaištauti Lovecraftui dėl religijos ar mitologijos neišmanymo, veikiau atvirkščiai – jis sukūrė savo dievų ir demonų panteoną, kurį tyrinėti reikėtų iš jo pasaulių pozicijos.

Kaip galima nuspėti, Lovecrafto personažai imasi tyrinėti tas vietas, apie kuriose gyvenantį siaubą turėjo pagrįstų žinių. Savotiškas pragarraščio atitikmuo. Pasaulis atvirkštinėje perspektyvoje kelia baimę ir norą bėgti: „Norą bėgti man sukėlė kažin kas labai nežymu ir neapibrėžiama. Galbūt tai buvo tam tikras keistas kvapas, kurį maniau užuodęs, nors puikiai žinojau, jog net ir pačiose geriausiose senovinėse sodybose pelėsinių kvapų pasitaiko labai dažnai“ (p. 190). „Paskanda“ – itin tinkamas žodis tvanui, patvinimui, užliejimui, prapulčiai, pražūčiai įvardyti, o atvirkščias – „atskanda“? Kaip paaiškinti, klausia dar vienas Lovecrafto personažas, kad kažkokia amžių migloje nuskendusi, visų pamiršta ikonografija galėjo būti atkurta iki subtiliausių atspalvių, iki menkiausių niuansų ir taip atkakliai, taip tiksliai ir vienodai kasnakt iškilti mano sapnuose? „Man regis, pati didžiausia malonė pasaulyje – tai žmogaus proto nepajėgumas tarpusavyje susieti visų savo turinių [...], tačiau kada nors, į vieną sudėjus išskaidytas žinias, atsivers tokios siaubingos tikrovės perspektyvos, toks baisus mūsų padėties tikrovėje vaizdas, kad mes nuo to naujojo žinojimo išprotėsime arba spruksime šalin nuo nepermaldaujamos šviesos į naujųjų tamsiųjų amžių ramybę ir saugumą“ (p. 110).

Tamsoje tykantis, sustingęs, inertiškas ir šnabždantis Lovecraftas. Prieš skaitant reikėtų susirasti (jeigu neturite, tai būtinai įsigykite ar pasiskolinkite) ir įsijungti žibintuvėlį. Taip pat neužmirškite pasirūpinti atsarginėmis baterijomis. Svarbiausia – saugokite žibintuvėlį ir jo nesudaužykite.

– VIDAS DUSEVIČIUS –

Visai įdomios istorijos

Apie jūrų arkliuką

Pastaruoju metu internete galima aptikti nuotrauką su jūrų arkliuku, savo uodegėle apsivijusiu ausų krapštuką. Ekspedicijos po Borneo metu Justinas Hofmanas su keletu kitų smalsuolių netikėtai sumanė panardyti netoli Sumbava Besaro miestelio. Hofmanas pasakoja, kad nors panėręs po vandeniu nesutiko didžiųjų žuvų, koralai jam pasirodė sveiki ir klestintys. Maždaug po valandos žvalgymosi jo bendrakeleivis Richardas White'as pastebėjo mažytį arti vandens paviršiaus klaidžiojantį jūrų arkliuką. Iš pradžių buvo gražu stebėti, kaip šis padarėlis meistriškai gaudo ryškiai žalias jūržoles, tačiau visai netrukus, pasikeitus srovei, vanduo prisipildė plastikinių atliekų – permatomi maišeliai žaižaravo lyg medūzos, o butelių kamšteliai ir kitos šiukšlelės žvitriai sukinėjosi kaip tropinės žuvytės, – tuomet jūrų arkliukas ir pasigavo rožinį ausų krapštuką, o Hofmanas jį nufotografavo ir vėliau paviešino visam pasauliui.

Žiūrint į šią nuotrauką, neįmanoma iškart nepamilti mažojo vandenyno tvarkdario. Žinoma, taip tik atrodo, nieko jis ten netvarko – tiesiog susipainiojo, apsigavo, buvo apgautas, – o tas rožinis ausų krapštukas irgi atrodo toks švelnutis ir nekaltutis, regis, net nebuvo panaudotas pagal paskirtį – tiesiog ėmė ir netyčia atsirado ne vietoje ir ne laiku. Žiūrėdama į šią nuotrauką, prisimenu dokumentinį filmą, kuriame vienas šiuolaikinis filosofas teigia, kad žmogaus gebėjimas visapusiškai rūpintis aplinkiniu pasauliu yra evoliuciškai atsilikęs nuo jo technologinių pasiekimų. Kitaip sakant, žmogus, valgantis su šakute ir peiliu prie stalo, išsiveržęs į kosmosą, sukūręs branduolinę bombą ir internetą, vis dar kažkur giliai širdyje tėra olos gyventojas, gebantis išties mylėti ir suvokti tik tai, ką mato savo akimis, – savo artimiausius gentainius. Vadinasi, nuotraukos su jūrų arkliukais ir ausų krapštukais ar videoreportažai apie Afrikos vaikus išpampusiais pilveliais, ar tiesioginės transliacijos iš karo lauko mums tėra siaubo filmai, kažkas iki apsivėmimo šokiruojančio, kažkas netikro – kažkas, ką visi žinome, apie ką visi kalbame, diskutuojame, suvedinėjame duomenis, skaičiukus, lyginame tikrovės įvykius su Nostradamo pranašystėmis, skaičiuojame metus, dienas, valandas iki pasaulio pabaigos, o ji tyliai vyksta čia ir dabar.

Apie siužetą

Buvo 7 val. vakaro, kai Borisas, neištvėręs žiemos sunkio ir skonį praradusios rutinos, nusprendė prasiblaškyti. Sakė išeinąs pasivaikščioti. Sakė neužtruksiąs. Pažiūrėjo šunelio akimis ir išėjo. 9 val. vakaro gavau iš jo žinutę: *je rentre* (grįžtu). 11 val. vakaro pabandžiau jam prisiskambinti, tačiau atsiliepė atsakiklis. 11 val. 10 min. vėl pabandžiau, vėl – atsakiklis.

Mano širdis išskleidė sparnelius ir pradėjo pasiutusiai plazdėti.

Nuo šiol kiekviena minutė buvo milžiniškas byrantis smėlio laikrodis, kuriame uždaryta stovėjau su kūdikiu ant rankų. Ir nieko negalėjau padaryti – tik laukti ir įsivaizduoti Borisą suknežintu veidu, gulintį krūme ištuštintomis kišenėmis, arba Borisą su durtine žaizda pilve, gulintį greitosios pagalbos mašinoje tuščiomis kišenėmis, arba Borisą išmuštais dantimis ir krauju išteptais marškiniais, arba slapčia parduodamus Boriso inkstus, po vieną, ir kepenis. Arba Boriso širdį.

Kaimynas viršuje pradėjo savo gitaros koncertą. Flamenkas – žiemos sunkumo. Ritmas, atsiduodantis rutina. Flamenkas, sakantis ilgai neužtruksiąs ir žiūrintis šunelio akimis. Flamenkas, skambantis visada taip pat, negyvai, kaip atsakiklis. Paėmiau šluotą ir padaužiau į lubas.

11 val. 30 min. ieškodama nusiraminimo atsiverčiau knygą, gulėjusią ant naktinio stalelio. Dostojevskio „Idiotas". Kunigaikštis Myškinas peršasi Aglajai. Koks vargšelis tas Myškinas ir koks idiotas tas Borisas, pagalvojau. Prasiblaškyti norėjo. Rutina. Aš su miegančiu kūdikiu. Kunigaikštis Myškinas sirgo epilepsija. Pasivaikščioti išėjo. Aglaja. Atsakiklis. Aš su kūdikiu skęstu smėlyje.

11 val. 45 min. gavau žinutę. Draugė atsiuntė dvi nuotraukas ir norėjo sužinoti, kuri suknelė jai tinkanti labiau pasipuošti pirmajam pasimatymui su žmogumi, kurį ji iki ausų įsimylėjusi, – raudona, išryškinanti taliją ir krūtinę, ar juoda, viską paslepianti. Atrašiau, kad raudona. O pati mintyse jau matavausi juodąją. Boriso laidotuvėms.

Lygiai vidurnaktį atsiguliau šalia mūsų kūdikio. Giliai į plaučius įkvėpiau švelnaus jo kvapo. Emilio veidelyje pamažu skleidžiasi mudviejų bruožai – Boriso akys, mano antakiai, Boriso nosis, mano lūpos. Ir niekas nesipyksta, niekas nepavargsta nuo rutinos, niekas neišeina pasivaikščioti ir niekas nelaukia savo antrosios pusės uždarytas smėlio laikrodyje. Akys, antakiai, nosis, lūpos – darnoje ir taikoje, kaip gražiausias gėlės žiedas.

Dar kartą išklausiusi atsakiklį, pagalvojau, kad aš ne viena, ir Borisas ne vienas, kad šiame pasaulyje yra dar nors dvi moterys, gulinčios lovoje su miegančiais kūdikiais ir būtent tą pačią akimirką telefono ragelyje girdinčios monotonišką pypsėjimą, ir net tas pypsėjimas – pyp pyp pyp – sinchroniškas visuose rageliuose, kad šiame pasaulyje yra dar nors du dingę Borisai.

Galiausiai užsimerkiau ir po kelių akimirkų mane aplankė nerimastingas snaudulys – žudikiška vandenyno banga staiga užtemdė saulę ir, pakeliui išlaužydama medžius ir nušluodama visa, kas gyva, artinosi prie mūsų lovos. Ausyse skambėjo hipnotizuojantis Boriso balsas. Jis dainavo prancūzišką lopšinę – apie mamą, kuri verda šokoladą, ir tėtį, kuris gamina inkilėlį, apie mamą ir šokoladą, apie tėtį ir inkilėlį, apie mamą ir tėtį. *Maman et papa*.

Ir aš galėjau kvėpuoti po vandeniu.

Prabudau 1 val. 35 min. ryto nuo vyriško knarkimo. Miegojo atsipalaidavęs. Su dantimis, organais, švarus, sveikas, nekaltas.

Apimta gyvuliško įsiūčio, spjoviau jam į veidą.

8 val., kaip ir kiekvieną rytą, Borisas pabudo ir nuėjo į tualetą, kaip ir kiekvieną rytą, vėliau virtuvėje užkaitė vandenį kavai ir palaimingai laukdamas, kol virdulys pradės spiegti, kol prasidės nauja diena, atsivertė Dostojevskio „Idiotą" ir nieko neįskaitė. To puslapio raidės buvo išsiliejusios.

Sandros Senavaitytės piešinys

Apie žvėris

Carlas Akeley, biologas, išradėjas, gamtos fotografas, ekspedicijos po Afriką metu sutiko alkaną leopardą ir nesėkmingai bandė jį nušauti. Netekęs savo ginklo, jis staigiai pagriebė prisiartinusį žvėrį už kaklo ir sugrūdo dešinę ranką jam tiesiai į nasrus. Leopardas turėjo gerokai nustebti, kad jo auka be jokio pasipriešinimo leidžiasi suvalgoma. O gudrusis Carlas, riaumodamas iš skausmo, sukišo pirštus kuo giliau žvėriui į gerklę, kad šis paspringo ir užduso.

Benas Nyaumbe, ramiai darbuodamasis savo ūkyje Malindžio regione, Kenijoje, netikėtai užlipo ant kažkokio minkšto daikto ir, pažvelgęs žemėn, pamatė aplink kojas besirangantį milžinišką pitoną, kuris nė neketino sustoti. Benas atsitokėjo tik tada, kai šis baisūnas, apsivyniojęs aplink visą jo kūną, uodega užspaudė jam burną. Nebeliko nieko kito, kaip tik įkąsti pitonui. Šis iš skausmo prarado budrumą ir atlaisvino Beno rankas. Tuomet vyras iš kišenės išsitraukė mobilųjį telefoną ir išsikvietė pagalbą.

Jimas Carrey, įmantriomis savo veido išraiškomis prajuokinęs didžiausius surūgėlius ir rimtuolius, pasakoja, kad kai dar buvo visai mažas, jo mama sunkiai susirgo ir dažnai gulėdavo nelaiminga lovoje bei saujomis rydavo skausmą malšinančius vaistus. Mažasis Jimas trindavosi apie jos lovą ir prigalvodavo visokių triukų – tai nuo laiptų nusiversdavo, tai moteriškais drabužiais apsivilkdavo, kad tik mama pasijaustų bent šiek tiek geriau. Būtent tada ir prasidėjo jo iki šiol trunkanti kova su pavojingiausiu iš visų žvėrių – žvėrių žvėrimi – visada į nugarą alsuojančiu liūdesiu.

Apie realybę

Iš vienos pusės.

Visiškai ne dėl išmonės ar fantazijos stygiaus kurdų kūrėjas Bahmanas Ghobadi savo filmuose rodo įvykius iš asmeninio gyvenimo – iš gimtojo Banė miestelio, esančio Irane prie pat Irako sienos, kur daugelio gyventojų buitis sunkiai įsivaizduojama be kontrabandinės veiklos. Be to, pats Bahmanas Ghobadi pabrėžia, kad dauguma filmų veikėjų įkūnija jo paties gyvenimo etapus ar emocines būsenas. Šitaip (ypač ankstesniuose jo filmuose) atsisakoma dekoracijų, stilistinių priemonių, o ir profesionalių aktorių. Stengiamasi užfiksuoti autentiškus vaizdus, vietoves ir tikrus žmones – karo pabėgėlius, kaimo gyventojus ar vaikus. Režisierius sukuria erdvę realybei ir fikcijai maišytis, tačiau kartu dokumentuoja, renka ir perduoda informaciją, neperleistą per žiniasklaidos bei kitus politinės cenzūros filtrus.

Tad žiūrėdami Bahmano Ghobadi filmą susipažįstame su kurdų gyvenimo peripetijomis. Gauname galimybę dirstelėti į CNN ar BBC transliuojamų reportažų užkulisius. Šitai pačiam režisieriui yra labai svarbu – pats dokumentavimo momentas. „Aš nežinau, kada pasikeis mano filmų temos", – šiuo sakiniu Bahmanas Ghobadi pabrėžia, jog neišgalvoja dramų (nes jų ir taip realybėj pakanka) ir savo kamera seka paprastų žmonių – kaip individų ir kaip tautos – istoriją.

Iš kitos pusės.

Tehching Hsieh pirmąjį savo performansą pavadino „Jump" („Šuolis") – 1973 m. Taipėjuje jis iššoko iš antro aukšto, susilaužė abi kulkšnis ir šokiravo Taivano menininkų bendruomenę.

Vėliau Tehching persikėlė į Niujorką. Čia keturiolika metų gyveno dirbdamas nelegalius juodžiausius darbus ir stengdamasis neužkliūti policijai. Po darbų grįždavo į savo kuklius namus ir vaikščiodavo ratais mąstydamas apie kūrybą, kol galiausiai suvokė, kad pats gyvenimas – toks, koks yra, – yra pats įstabiausias meno kūrinys. Šitaip gimė vienų metų performansai.

Pirmuosius metus Tehching praleido užsidaręs 3,5 × 2,7 × 2,4 m dydžio mediniame narve su prausykle, lempute, kibiru ir lova. Performanso metu menininkas negalėjo kalbėti, apskritai – bendrauti su išoriniu pasauliu, skaityti, klausytis radijo ar žiūrėti televizijos. Vėliau duodamas interviu sakė, kad per šiuos metus patyrė, kas yra laikas: „Tai gūdi, bekraštė tuštuma, kurią gyvendami bandome užpildyti."

Antruosius metus menininkas kas valandą – dieną ir naktį – sąžiningai skylmušiu pažymėdavo (gamyklos arba biuro) darbininko kortelę ir nusifotografuodavo. Tai buvo labiausiai sekinantis performansas, gerokai išderinęs Tehching miegą ir psichiką. Daug kas šiame pasirodyme įžvelgė kritiką, nukreiptą į konvejerinius darbus, tačiau menininkas, pabrėždamas savo apolitiškumą, teigia, kad šiuo performansu norėjo savo kailiu patirti Sizifo mitą, kai visas gyvenimas pradeda suktis apie šiaip jau bereikšmį skylmušį skaičiuojant laiką atgal.

Trečiaisiais metais Tehching išėjo gyventi į gatvę. Bastėsi po Niujorką turėdamas tik kuprinę ir miegmaišį ir net šalčiausiomis žiemos naktimis kalendamas dantimis ir rizikuodamas nušalti rankas bei kojas likdavo nakvoti lauke. Po šio performanso menininkas susirgo depresija, jį kankino tuštumos jausmas ir buvo itin sunku sugrįžti į savo gyvenimą. Kitaip sakant, po trejų metų nepaliaujamo spektaklio Tehching nebežinojo, kas yra jo gyvenimas.

Šiaip ar taip, Tehching pasiryžo tęsti performansų seriją ir ketvirtaisiais metais dviejų metrų ilgio virve prisirišo prie kolegės menininkės Lindos Montano. Ištisus metus jie gyveno virvės atstumu – pykosi, miegodavo viename kambaryje, prausdavosi tuo pačiu metu. Pasak Tehching, jie išgyveno aukščiausio lygio intymumą – nesiliesdami.

Penktaisiais metais menininkas uždraudė sau patirti meną bet kokia forma – eiti į galerijas, muziejus, kurti, kalbėti apie jį. Šitaip užbaigė savo vienų metų performansų seriją, o vėliau ir apskritai kūrybinę veiklą teigdamas, kad pasakė viską, ką norėjo pasakyti, – apie gyvenimą.

Apie turtus

Vieną vakarą netikėtai susipažinome su turtinga iraniečių šeima. Po kelių puodelių arbatos jie mus pakvietė savaitgalį praleisti savo vasarnamyje su baseinu – dykumos vidury. Mes, žinoma, išsiilgę vakarietiškų malonumų ir ramybės, sutikome. Tik įsėdę į visureigę mašiną, supratome, kad baseine paplaukioti neteks, nes mūsų laukia itin perkrautas tvarkaraštis – turėsime pasirodyti net dvejose vestuvėse ir panašiuose man jau gerokai įgrisusiuose susibūrimuose. Atsivesti užsienietį į šventę – didžiulis garbės reikalas.

Skambant garsiai muzikai, stebėdama lange greitai dykumėjančią žemę ir palengva suprasdama, kad likome apgauti, pradėjau žliumbti. Ne verkti, ne ašaroti, o žliumbti, net pasikūkčiodama. Tarsi mano akyse būtų ištryškęs fontanas – visa mano vaikystė, nelaimingos meilės, neišsipildžiusios svajonės, gailestis sau, namų ilgesys, nuovargis ir tas sušiktas neteisybės jausmas. Manyje prasiveržė visas mano šiaurietiškas temperamentas. Akimirką norėjau atidaryti lekiančios mašinos dureles ir iššokti. ►

►Kiti tuo tarpu sau linksmai šnekučiavosi.

Kai tik atvažiavome, pasislėpiau mums skirtame kambaryje ir ten pratūnojau iki nakties. Pasakiau, kad man – migrena, kad mano galva sprogsta, net suvaidinau, kad išgeriu arkliško dydžio paracetamolio tabletę. Paskambinau draugei, gyvenančiai Paryžiuje, ir prakalbėjau 200 litų.

Kitąryt kuprinėje radau du šimtus dolerių. Nesupratau, kas vyksta. Verandoje pasisodinau bendrakeleivį Julių ir vėl pradėjau žliumbti. O jis ramiai žvelgdamas į pilką garuojantį smėlį pasakė: „Visi mes dalinamės tuo, kas tuo metu mums atrodo geriausia. Belieka priimti.“ Šiek tiek nusiraminau. Jie, tikriausiai pamatę mūsų apskurusius drabužius, pamanė, kad mums trūksta pinigų. Išvažiuojant, prieš apsiaudama batus, kažkodėl pakračiau juos. Iš vieno iškrito mažytis skorpionas. Dolerius palikau miegamajame ant komodos.

Apie miegą

Mums – devyneri. Namų darbai padaryti. Mūsų mamos virtuvėje siurbčiojo kavą ir, pritrūkusios sakralesnių pokalbio temų, įnirtingai apkalbinėjo bendrus pažįstamus nuo A iki Ž. Mes savo ruožtu pritrūkome žaidimų. Penkias minutes panuobodžiavome. Tuomet jos akutės susiaurėjo. Ji pasirėmė man į petį ir, lūpomis kutendama mano ausį, iššnabždėjo labai keistą klausimą: „Ar nori miego?“ Lange švietė saulė, tad akimirką sudvejojusi atsakiau: „Noriu.“ Gavusi mano sutikimą, ji nusliūkino į svetainę ir parsinešė dvi tabletes, labai panašias į miniatiūrines prancūziškas bagetes. Vieną prarijo, o kitą, jau įšilusią delne, atkišo man ir dar pasakė, kad vienos tabletės pakanka penkiasdešimt kilogramų sveriančiam žmogui – mes sveriame tiek kartu sudėjus, tad tikrai turi pakakti.

Įsijungėme švelnią muziką ir laukėme miego. Pamažu visą kūną apėmė kvailumas. Pradėjome šokinėti, šūkčioti, žviegti, juoktis, nusirenginėti. Nuo mūsų žliaugė prakaitas, tačiau miegas neatėjo. Atidarėme žiurkėno narvelį ir išleidome jį į laisvę. Man pasirodė, kad jam tokios laisvės negana. Slapčia pasigavusi jį, atidariau langą ir, švelniai tariant, nuleidau.

Netrukus į kambarį įėjo mamos. Žiūrėjo išpūtusios akis ir nieko nesuprato. Mano mama pasakė: „Metas važiuoti namo.“ Atsakiau: „Davai, vežk mane namo, sena boba.“ Ir pradėjau kikenti. Kikenau visą kelią namo. Pradėjo atrodyti, kad virstu į tešlą. Daugiau iš šio įvykio nieko neprisimenu.

Tai buvo pirmas kartas, kai mano sąmonė aptemo, kai mano kūnas veikė iš inercijos, kai pavirtau į tešlą. Tai buvo pirmas ir, tikiuosi, paskutinis kartas, kai savo mamą pavadinau sena boba, kai atėmiau gyvybę, kai, lange šviečiant saulei, atsakiau norinti miego.

Vėliau sužinojau, kad tabletes mano mama davė jos mamai, nes šią pradėjusi kamuoti nemiga. Vadinasi, mano mama anuomet taip pat sunkiai užmigdavo. O atrodė laiminga.

Apie pasaulio kraštą

Kai čia atvažiavau, į langus daužėsi vėjas, vardu Ema. Priminė Almodóvaro filmą „Sugrįžimas“. Įjungiau televizorių. Per žinias rodė penkiolikos metrų aukščio bangas, raudonveidis uosto darbuotojas, suraukęs vešlius antakius, kažką kalbėjo šiugždančia portugalų kalba. Priminė lenkų kalbą. Trijų kambarių apartamentus šildė vienas suvargęs elektrinis šildytuvas. Netrukus į duris pasibeldė Carmo, namų savininkė, ir liepė susimokėti iškart už visą mėnesį. Grynųjų neturėjau. *Muito complicado*. Carmo paaiškino, kur yra artimiausias bankomatas, ir vienu rankos mostu išvarė mane tiesiai į Emos nasrus. Visa tai man priminė mano karmą. Kai grynieji atsidūrė Carmo rankose, Ema šiek tiek apsiramino.

Kitąryt jau gėriau natūralias apelsinų sultis ir kavą kavinėje stebėdama senukus, tikriausiai buvusius žvejus, kurie būriavosi netoli Vasco da Gamos skulptūros ir meditavo vandenyno mėlyje plūduriuojančius miniatiūrinius laivelius. Tuomet pagalvojau, koks beprotis turėjo būti tas Vasco da Gama ir kokie bepročiai tie senukai, t. y. žvejai, ir kokios beprotės jų moterys, kad patikėjo savo gyvenimus Poseidonui.

Ir taip kiekvieną rytą – vandenynas, apelsinų sultys ir kava bepročių apsupty. O šiek tiek po vidurdienio horizonte išnirdavo milžiniški prekybiniai laivai, kurie labiau panėšėjo į ateivių erdvėlaivius.

Sineso gyventojų veidai nugairinti vėjo ir saulės. Sineso nameliai balti, su mėlynais dryžiais. Čia gyvena Jorgė, jaunas gražuolis restorano savininkas, dešimt metų pragyvenęs Londone ir nusprendęs grįžti, kol, kaip pats sako, nepražilo nuo didmiesčio nesąmonių ir narkotikų. Čia gyvena žvejys Danielis Preto (iš portugalų kalbos – „juodas“), kuris prieš aštuoniasdešimt metų gimė iš portugalo ir afrikietės meilės, o tai anuomet užtraukė visai šeimai gėdą ir neturtą. Čia gyvena jo anūkė Vanesa, ilgą laiką dirbusi kruiziniame laive ir susirgusi sunkia sąnarių liga. Čia gyvena padavėjas João, kuris praminė mane „Mergaitė – apelsinų sultys su kava“. Čia ant kalvos stovi bažnytėlė, kurioje Švenčiausiosios Marijos skulptūrą kiekvieną rytą vis kita suknele pervelka labai į ją panaši moteris. Čia yra kultūros namai, kuriuose eksponuojamos šiukšlės, ištrauktos iš vandens, pavyzdžiui, plastikinė princesės karūna arba mėlynas Supermeno apsiaustas. Čia yra mirusi geležinkelio stotis – be bėgių. Vietiniai pasakoja, kad ir autobusai dažnai pradeda gesti, dar nepasiekę miestelio.

Kai buvau Sinese, į užrašų knygutę užsirašiau du sakinius: „Šiame žemės kampelyje beveik nieko nevyksta, kartojasi viskas, skersgatviuose vaidenasi tie patys žmonės, todėl atrodo, kad turiu visą pasaulio laiką. O kai turi visą pasaulio laiką, pradedi girdėti visus savo balsus.“

Išvažiuodama paskutinį kartą apėjau visą miestelį, atsisveikinau su užgyventais draugais, su Ema ir Poseidonu ir, vis dar laikydama pyktį ant Carmo(s), o gal tiesiog bijodama triukšmaujančių savo balsų, pagalvojau, kad daugiau niekada čia negrįšiu, nes juk yra tokių vietų, į kurias paprasčiausiai nebegrįžtama. Ar ne, Vasco da Gama?

Apie vienatvę

Nr. 1

Yoko, po trylikos metų galiausiai neištvėrusi savo gyvenimo, nepaliaujamai virstančio į vieną didelę nuotraukų šūsnį, paliko vyrą, maniakiškai ją įsimylėjusį japonų fotografą Masahisą Fukasę.

Tad Masahisa atsikimšo butelį, pradėjo baisiai gerti ir be perstojo fotografuoti varnas, kol, kaip pats yra sakęs, į varną pavirto. Japonų mitologijoje varnos yra paukščiai, nešantys blogas naujienas. Masahisos nuotraukose jos tampa sudaužytos širdies šipuliais.

Vėliau savo mėgstamame bare Tokijuje Masahisa nukrito nuo laiptų ir dvidešimčiai metų paniro į komą. Yoko lankydavo jį du kartus per mėnesį iki pat jo mirties.

Versdama Masahisos Fukasės nuotraukų albumą, matau, kaip gilų rudenį, kai medžiai apsinuogina, *karasu* (varnos) gausiai sutupia ant šakų, o pasibaidžiusios visos pakyla, kiekviena būryje žinodama savo vietą, ir juvelyriniais judesiais papuošia dangų. Dar matau nuogą, apkūnią moterį, gulinčią lovoje ir žvelgiančią į mane visai kitaip nei Yoko, – beverčiamas šis lapas perrėžia mano piršto odą.

Skausmas panašus į Masahisos, tik tūkstantį kartų mažesnis.

Nr. 2

Paryžiuje turiu savo (mėgstamą) kavinę, o toje kavinėje yra mano (mėgstamas) staliukas – prie lango. Lyginėmis savaitės dienomis ten dirba mano (mėgstamas) barmenas marokietis. Tik man pravėrus duris ir varpeliui suskambėjus, jis nusišypso savo geltonais dantimis ir demonstratyviai pasiraitoja rankoves atidengdamas išblukusias tatuiruotes – tuoj eis mano (mėgstamos) *café crème* plikyti, o aš nužvelgiu savo staliuką, savo langą – tuščia. Net oda maloniai pašiurpsta nuo iliuzijos, kad čia viskas priklauso man – ir praeiviai už lango.

Nenuostabu, kad niekada čia nesivedu savo (net ir mėgstamiausių) žmonių.

Nr. 3

Virš mūsų gyvena aklas vyras. Naktimis jis groja gitara vis tą pačią ispanišką dainą ir trepsi į taktą mūsų sapnuose sukurdamas gan savotišką garso takelį. Kartais prasilenkiame laiptinėje ir pasisveikiname.

Kartą, kai pasisveikinome, jis sustojo ir manęs paklausė, ar viskas gerai, ir pajuokavo, kad juk viską matantis savo ausimis. Ir jis buvo teisus.

Visa išraudusi atsakiau – taip, man viskas gerai, o kaip gyvenate jūs? Kaimynas tuomet tyliai palinksėjo galvą šiek tiek įsižeidęs, kad neįsileidau jo vidun, ir švelniai trinksėdamas lazdele nuėjo. Jo burtai pradėjo veikti, man suspaudė širdį ir jau, rodos, tuoj pradėsiu šaukti jam įkandin, kaip man velniškai skauda nugarą ir galvą, galvą ir nugarą, kaip esu pavargusi, suvargusi, pervargusi, išvargusi, kaip esu it asilas, it darbinis arklys, it kamazas, vežiojantis skystą cementą, pirmyn ir atgal, atgal ir pirmyn, rodos, dar prikursiu ką, kad skambėtų dar baisiau, dar sunkiau, kad tik mano viršutinis kaimynas pasijustų reikalingas.

Tuomet išsitraukiau raktą, atsirakinau duris, o atidariusi jas ryškioje dienos šviesoje pamačiau po visą prieškambario erdvę pasklidusias dulkeles – mažas ir lengvutes, be smegenų, be didelių reikalų čia – žemėje, – be puikybės levituojančias, tarsi neveiktų Didžioji Trauka.

Apie nesusikalbėjimą

Su Mahmudu susipažinome metro. Jis priėjo prie manęs ir paprašė pasinaudoti telefonu. Norėjo išsiųsti draugui žinutę. Atrodė jaunas, jaunesnis už mane, bet jau pražilęs, liūdnas ir matęs kažką, ko neturėjo matyti. Tuomet prancūzų kalba mano liežuviui dar buvo didi akrobatika, bet su Mahmudu įsičiulbėjome iki pat mano stotelės. Išties iki mano namų durų. Vėliau jis man pasakojo, kad gerokai įsižeidė, nes nepakviečiau jo į svečius. Sakė, kad esu sušikta vakarietė. „Sirijoje kiekvienas sutiktasis yra garbingiausias svečias tiek širdyje, tiek namuose“, – skausmingai pasakė. „Net jeigu tu moteris, o jis – vyras?“ – atkirtau ir, žinoma, atsakymo nesulaukiau. Kalbėjomės juk ne apie tai ir dažnai mes kalbėdavomės ne apie tai.

Kai kitą kartą važiavome metro, Mahmudas pamatė, kad vienas ilgapirštis taikosi į mano kišenę, ir kreipėsi į jį arabiškai. Šis net susigėdo ir atsiprašė manęs. Kai paklausiau, kaip jis atpažino, kad vagišius yra jo bendrakalbis, Mahmudas, netikėtai nusijuokęs, atsakė: „Mes visi turime kupranugario akis! Saugokis kupranugarakių...“ Tąkart į svečius jį pakviečiau. (Tąkart įsižeidė, kad nesupažindinau jo su kitais savo namų gyventojais.)

Mahmudas gimė ir užaugo Alepe. Čia išleido savo pirmąją poezijos knygą, dirbo žurnalistu. Prasidėjus pilietiniam karui, buvo priverstas bėgti į Libaną – parašė kažką, ko neturėjo rašyti. Vėliau buvo surastas Beirute, tačiau, pats nežino kodėl, paleistas gyvas. Tuomet iškart pabėgo į Paryžių, porą savaičių miegojo po tiltais, kol galiausiai pasiprašė nakvynės žurnalistų namuose.

Šiandien Mahmudas rašo eiles prancūziškai, studijuoja Sorbonos universitete sociologiją ir filosofiją, gyvena su prancūze, bando parsisiųsti savo stebuklingai išgyvenusią šeimą iš Alepo, toliau žilsta ir stebi Paryžiaus gyvenimą savo liūdnomis akimis.

Paskutinis mūsų susitikimas taip pat buvo liūdnas. Mahmudas piktinosi aukštomis bilietų į teatrą ar kiną kainomis, atrodė labai susirūpinęs. Tikriausiai net nesakė, ką išties galvojo.

Nuo pat mūsų pažinties žinojau, kad Mahmudas yra be galo sužeistas, tačiau stiprus, talentingas ir ne pagal amžių brandus žmogus. Vis knietėjo jam užduoti keletą klausimų, išversti jo poeziją į lietuvių kalbą, pasidalinti su lietuviais. Galiausiai išdrįsusi, parašiau jam laišką su šiais klausimais:

– Japonai turi vadinamąjį Paryžiaus sindromą. Kitaip sakant, tai yra depresinė būsena, ištinkanti apsilankius Paryžiuje ir supratus, kad šis nuo turistų dūstantis miestas visiškai neatitinka internete, knygose ar atvirukuose romantizuojamos vietos. Ką manai apie šį sindromą? Kaip apibūdintum šiuolaikinį Paryžių?

– Papasakok apie savo pirmąsias dienas Paryžiuje. Kokius žmones ar daiktus čia iš pradžių pastebėjai?

– Ar tapatiniesi su pirmąja pabėgėlių iš Artimųjų Rytų ir kitų šalių banga, tikrąja šio žodžio prasme atplaukusia į Europą? Kodėl?

– Apie ką prancūzų kalba tinka rašyti labiausiai? Ar temos labai skiriasi, kai rašai arabiškai, prancūziškai?

– Paryžiuje esi pakeitęs labai daug įvairiausių namų – esi gyvenęs gatvėje, žurnalistų namuose, su studentais iš užsienio, vienuolyne, išprotėjusių žmonių pensione. Ką ši patirtis tau davė?

– Kaip manai, kokia yra Europos ateitis?

– Ką šiuo metu skaitai?

Mahmudas prieš pusę metų mandagiai atrašė, kad būtinai pasidalins savo eilėraščiais ir atsakys į klausimus, tačiau jaučiu, kad jis ir vėl įsižeidė, nes paklausiau to, ko neturėjau klausti.

Neseniai suradau žinutę, kurią Mahmudas iš mano telefono siuntė savo draugui. Du arabiški žodžiai – įsimylėjau, vėluosiu.

Mano galvoje radosi du lietuviški žodžiai – sušiktas kupranugarakis.

Apie rusų kalbą

Keliavau po Švediją ir porai naktų apsistojau pas rusų kalbos mokytoją netoli Stokholmo. Vieną vakarą ši prigamino pusšimtį įvairiausių patiekalų, iš baro ištraukė degtinės butelaitį ir sukvietė visus draugus muzikantus, baleto šokėjus ir intelektualus, kadaise gimusius, užaugusius ir gyvenusius Maskvoje, o dabar lengvesnio gyvenimo ieškančius emigracijoje. Visi susirinkusieji mandagiai stebėjosi, kaip čia taip aš iš buvusios Sovietų Sąjungos ir nemokanti nė elementaraus sakinio rusiškai suregzti. O aš ženklų kalba mandagiai aiškinau, kad esu iš jaunosios kartos, kuri mokykloje mokėsi vakarietiškų kalbų – anglų ir vokiečių.

Vakarui įsibėgėjus, visi gerokai įkaušome. Negana to, pradėjau nuobodžiauti. Mačiau, kad jie kalbasi apie kažką įdomaus, diskutuoja, juokauja, smagiai juokiasi. Mano galvoje iš to nuobodulio, iš girtumo ir noro pasijuokti pradėjo regztis rusiški žodžiai, sakiniai, vaikystėje nugirstos frazės, nuotrupos iš filmų, tėvų pokalbių. Galiausiai įsidrąsinau, priėjau prie operos solisto, sėdinčio kamputyje ir kurį laiką tylinčio, ir paploninusi balselį paprašiau:

– *Saša, otkroi žopu i spoi.*

Saša visas išraudo. Kiti sukluso. Aš, nujausdama, kas įvyko, mandagiai atsisveikinau, ėjau valytis dantų ir miegoti.

Visada maniau, kad *žopa* yra „burna“. Įdomu, kodėl.

– LAURA ŠVEDAITĖ –

Tverečiaus pušies meleta

Irena Seliukaitė ant liepto tėviškėje prie Erzvėto ežero. 2014. Nuotrauka iš šeimos archyvo

Pribrendusių rugių kirtimo mėnesio gale oriai, palytėta ugnies ir lydima prigimtinių, gelminių lietuviškų dainų iš antžeminės buveinės Vilniuje į žemiškąją ir dangiškąją (su „prisirašymu“ ant slėsnaus Tverečiaus (Ignalinos r.) kalniuko, netoli gimtaisiais namais laikyto sėliškos kilmės Erzvėto kaimo ir to paties įvardijimo ežero, nors ir gimta Lingėniškių kaime, Prienų r.) persikėlė Irena Seliukaitė. Kraštotyrininkė, jautriausios vidinės klausos kultūrininkė, mokytoja lituanistė (1976–1981 m. mokytojavo Skiemonių (Anykščių r.) vidurinėje mokykloje ir neformaliai, taip, kaip tada mokėjo, vadovavo jos jauniesiems kraštotyrininkams), periodinių leidinių (almanacho „Mūsų kraštas“, „Kraštotyra“ ir kitų) bei kraštotyrinio pobūdžio monografijų, straipsnių rinkinių, knygų sudarytoja ir parengėja, tautotyrinės medžiagos rinkimo ekspedicijų organizatorė ir nepavargstantis jų gyvasis varikliukas (surengė apie 25 ekspedicijas ir pati entuziastingai jose dalyvavo), vadybininkė ir išskirtinai žmogiška valstybės pareigūnė, valdininkė (nuo 1981 m. buvo Lietuvos paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos pirmininko pavaduotoja, nuo 1990 m. – Lietuvos kraštotyros draugijos pirmininkė, pirmininko pavaduotoja, nuo 1996 m. – Kultūros ministerijos etninės (tautinės) kultūros specialistė, vėliau pačios sumanyto ir įsteigto Regionų kultūros skyriaus vadovė; paskutinė jos visai nesiektos karjeros stotelė – minėtosios ministerijos Menų ir kūrybinių industrijų departamento vadovė), Valstybinės Jono Basanavičiaus premijos laureatė (2004).

Dar gegužės pabaigoje prestižinėje Lietuvos nacionalinio muziejaus salėje vykusioje jos parengtoje Lietuvos kraštotyros draugijos konferencijoje „Kraštotyros judėjimo šimto metų istorija: reikšmė ir ateities perspektyvos“, skirtoje 1918 m. atkurtos valstybės šimtmečiui, Irena, skaitydama pagrindinį pranešimą (spalio mėnesį bus išspausdintas žurnale „Liaudies kultūra“), su derama pagarba šio laikmečio pirmeiviams kraštotyrininkams, įkvėptai kalbėjo apie jų sukauptos pažintinės ir tiriamosios etnologinės, folklorinės, kalbinės ir kitokios medžiagos reikšmę iš naujo kuriantis valstybės pamatams, kurie ir laikėsi ant tūkstantmetę aisčių (baltų) prigimtinės kultūros užgyventą patirtį perėmusių su rudinėmis vaikščiojusių išminčių artojų, iš širdies gelmių giedančių, kasdienišką būties esamybę išgyvenančių kaimo dainininkių, keistuolių *šmukštarų* pečių. Išties įspūdinga Lietuvos kraštotyros šimtmečio istorija žvelgiant į ją per Irenos prizmę, bet net sunkiai sirgdama Irena ties tuo nesustojo ir iš visų šalies kampelių susirinkusius garbingiausius dabarties kraštotyrininkus paragino ramiai, bet esmingai pagalvoti apie šios garbingos organizacijos ateitį ir kitais metais surengti suvažiavimą, kuriame reikėtų apsispręsti, kokių organizacinių ir intelektualinių pastangų imtis, kad kraštotyros judėjimas išliktų gyvybingas ir reikalingas įvairiems visuomenės sluoksniams. Pagal Irenos viziją ir konkrečius veiklos pasiūlymus draugija turėtų būti decentralizuota į visokiausio pobūdžio ir interesų regioninių ir atskirų savivaldybių kraštotyros organizacijų laisvą asociaciją, kuriai pagal sutartą rotaciją vadovautų geriausiai dirbančios vietinės pajėgos (pavyzdžiui, Anykščių Teresės Mikeliūnaitės kraštotyros draugija, Šiaulių miesto ir rajono kraštotyros organizacijos bei kitos). Jos manymu, naujai perrinkta asociacijos valdyba, į kurią turėtų patekti autoritetingi mokslininkai ir kraštotyros korifėjai, galėtų padėti kaip metodikos ir veikimo strategijos patarėjai.

Nenorom užsiposėdžiavusi, užbiurokratizuota, kaip pati sakydavo, nuo nesibaigiančių nekonstruktyvių liurškalų apie nieką, vien dėl kai kurių personų noro pasirodyti esant geresniems už geriausius ištinusia galva Irena, nors ir pavargusi, iškart atkusdavo, sužiburiuodavo akimis, jei tik kalba pasisukdavo apie tą etatiniams dėmesiomanams keistąją padermę – kraštotyrininkus, kurie nelenda į tiesioginį eterį, bet kuklių kambarėlių tyloje nuveikia ypatingo kruopštumo reikalaujančių rašytinių ir jau technologijomis paremtų darbų, – ją Irena vadino aitriausiąja iš sūriausiųjų žemės druskų. Sakydavo, kad be jos nebūtų buvę jokių tautinių visuomeninių sąjūdžių, neblėstančių valstybingumo žiežirbų, „dainuojančių revoliucijų“. Ir kaip jai būdavo kartu lyg nuo padauginto pelynų nuoviro išgyventi ir prisiminti nerealizuotą tautinės mokyklos idėją, kuri turėjo tapti lanksčiu atgimusios Tėvynės stuburu, gebančiu tenkinti nuo savos žemės atsispyrusių jaunų protų ir širdžių žmogiškosios visatvės ir intelektualumo poreikius, reaguoti į iškreiptus iki absurdo globalistinius, modernumo dėl modernumo šūkius ir iššūkius. Korektiškai, taktiškai, neretai švelniai juokaujamu, šmaikštumo nestokojančiu tonu bendraudama su jaunesnės kartos gudručiais ji sugebėdavo neprikišamai korektiškai pasibelsti į jų savivoką, savistabą, vertybinius klodus (jei tokių aptikdavo), jų vietines „mažųjų tėvynių“ sampratas ir tokio galimo ir, ji neabejojo, būtino požiūrio svarbą. Kuo ir kaip jautiesi esąs lietuvis (ar gal Lietuvos karaimas, totorius, žydas, lenkas), iš ko tai tavyje kyla ir kodėl tai svarbu ir tada, kai lieki vienas su savimi ar esi atsidūręs tarp nepažįstamų ir todėl svetimų žmonių, kas tave sieja su gimtuoju kaimu, miesteliu ar miestu, jo rajonu, gatve, ką gali pasakyti bent jau apie savo prosenelių (ir kitų protėvių, sentėvių), senelių, tėvų giminės istorijas, kilmės vietas, ar žinai jų vardus ir pavardes? Jei užsimegzdavo nuoširdesnis santykis, klausimų ir abipusių pasipasakojimų maišeliokas ir suvis prairdavo, iš jo sukrisdavo bendras idėjų lobis ir, aišku, būdavo prisimenamos suinteresuotuosius šnekučius sudominusių vietovių realijos, krašto pažinimo požiūriu išskirtinės, sakmėmis, padavimais, vingriais pasakojimais ir liudijimais apipinti kalnai, piliakalniai, šaltiniai, versmės, akmenys ir kitos šventvietės, prisimenamos šventės, jomarkai, atlaidai, giminių ir šeimų sambūriai. Ir Irena tolydžio vis labiau sielodavosi, kad sovietmečiu kaip reali sovietinio bukinimo ir ideologizavimo atspara buvę mokyklų kraštotyros būreliai dėl ydingų švietimo sistemą formuojančių liberaliai išgverusių pseudošiuolaikiškų pasaulio piliečių zombių nuostatų, dėl nuolatinio racionalėjančių švietimo darbuotojų vertybinio (per)pasimatavimo, iliuzinio noro pirmiausia prisitutinti kapšus vis labiau nyko, kol dabar liko suskaičiuojami rankų pirštais, žinoma, dažnai savo iniciatyva vadovaujami gerąja prasme pamišusių mokytojų istorikų, lituanistų, gamtininkų. Kryžiaus kelius turi klampoti ir tie šviesesnių veidų pedagogai, kurie siekia į pamokų turinį įtraukti daugiau archetipinės tautinės žinijos, kurie siekia turėti kaip laisvai pasirenkamas pamokas etnokultūrinio pobūdžio mokymosi ir lavybos formas. Ar kada bus išgirstas seniai visuomenėje pribrendęs ir būtinas tautinės kultūros pagrindų kurso poreikis? Kada bus apgalvotai imti rengti galintys šiuos kursus dėstyti specialistai? Kokios aukštosios mokyklos po susijungimų vajaus realiai tai darys, kokios numatomos studijų programos reformos matant žlugdomų ugdytinių užprogramuotą vertybinę agoniją? Ką apie visa tai ir tai, kas ir į šimtus jaučio odų, tūkstančius standžiųjų diskų netilptų, manote jūs, popieriniai šiaudadūšiai lietuviai, – švietimo ir kultūros valdininkai, kuriems gal jau ir patiems nebeaišku, kokio struktūrinio darinio (tik ne esminės valstybės kaip istorinio išliekamumo siekiančio gurvuolio (be abejo, vienos iš daugelio galimų veikimo būdų) idėjos) pareigūnai esantys?

Irena visa esybe, sąmoningu pašaukimu ir interesų įvairove buvo kraštotyrininkė iki kaulų smegenų. Iki nagų gyvuonies. Tai buvo jos pasaulio suvokimo šerdis ir nuo eilinių slogučių neprarandamas strateginis mąstymo vektorius, besiremiąs su motinos pienu paveldėta tautine savastimi. Prie šios likimo skirties ir Tverečiaus mokykloje, ir studijuodama Vilniuje ji artėjo iš lėto, bet nuosekliai, nes studijų kryptimi pasirinkusi lituanistiką ir mokytojos kelią pagal prigimtį negalėjo apsiriboti tik siaura profesine dalykine aprėptimi. Ir studijuodama, ir jau dirbdama mokytoja Skiemonyse suvokė, kad humanitarai, dirbdami su jaunimu, į pasaulį turi žvelgti plačiau ir giliau, gebėti sutelkti visą prieinamą gyvenamosios vietovės humanitarikos, gamtos, socialinės srities spektrą, o tai ir gali kūrybingo vedlio nestandartiškai kurstoma, bendraminčių palaikoma kraštotyrinė veikla, kuri gali būti ir labiau nutaikyta į tikslines temas, nors gali išlikti ganėtinai politemiška, ypač matant vis labiau prasiskleidžiančias mokytinių galias, stebint dygstančias sparnų plunksnas. Tik nedidelė smulkmenėlė – ir pats vadovas turi tuo degti, nuolat ieškoti daugiau, nei pateikia rašytiniai šaltiniai, pasitikėti kalbinamųjų žmonių atmintimi ir nuovoka (žinoma, viešai skelbiant būtina tikrinti duomenis ne pagal vieną versiją) ir dar – paprastai bendrauti ir jaustis lygiam ir su pradedančiu smalsiu žiopliuku, ir su galadieniu išmintingu profesoriumi. Kaip ji to išmoko, tiksliai nežinau, bet manau, kad jos tikroji asmeninė meškų akademija Smurgainiuose buvo bendravimas su žymiu Rytų Lietuvos kultūrininku, tautosakos rinkėju, universaliu kraštotyrininku (dirbusiu ir Kraštotyros draugijoje Vilniuje) Juozu Aiduliu, kuris buvo artimas Irenos tėvo Balio Seliuko ir visos jų šeimos draugas, tad dažnai ją, gyvenusią Erzvėto kaime, aplankydavęs. Pirmiausia iš jo Irena didžia dalimi išmoko ir pajautė, kaip pravartu išmokti ramiai ir atvira širdimi bendrauti su žmonėmis, jei nori, kad jie atsivertų ir papasakotų visa, ką vertingiausio žino, be to, suprato, kad kalbinimas turi būti neprimetamai, neįkyriai tikslingas, užfiksuotas įrašymo priemonėmis ar, blogiausiu atveju, jau įpratusia dėlioti po padalėles ir suinteresuotai kataloguoti vertingus turinius atmintimi. O matyti dar neprakalbintų pateikėjų momenyse slypinčios informacijos vertę buvo užrašinėtojų širdies sopė – jei jau užlervojai ant šių pasirinkimų viešojo kelio, tai tik einantysis kur nors nužirglios... Išskirtinės svarbos buvo pašnekesiai su kraštiečiu geografu profesoriumi Česlovu Kudaba, kuris savo esme pirmiausia buvo universalus kultūrininkas, įžvalgus psichologas, geraširdis patarėjas ir skatintojas, ne kaip technokratas guldęs žodžius į originaliai parašytus tekstus. Iš kitų jos kraštotyros autoritetų „senių tarybos“ minėtini Antanas Stravinskas, Marijona Čilvinaitė, Jurgis Dovydaitis, Klemensas Čerbulėnas, Vacys Milius, Norbertas Vėlius ir daugybė kitų.

Ir išmušė lemtinga valanda – kartą namuose užtikęs (turbūt ne be preteksto užėjęs) jau po penkerių metų praktikos prakutusią mokytoją (nors tada dar nebuvo taip aršiai matuojama vyr. mokytojo, mokytojo metodininko kvalifikaciniais „cedeliais“), J. Aidulis gudriai pamerkė akį ir pasakė, kad jau pavargęs iš Vilniaus visiems geriems ir blogiems žmonėms matomos „sakyklos“ vadovauti Lietuvos kraštotyrininkams ir kad aiškiai matąs ir manąs, kad būtent ji toje garbingoje pozicijoje galinti *ignalinską prietelių* pakeisti... Virpančia širdimi, nenoromis palikdama mokytojavimą, draugus mokytojus ir išugdytus jaunuosius kraštotyrininkus, kupina nerimo dėl respublikinio viešumo, ji galop pasiryžo ir dabar, sumuojant nuveiktus kraštotyros metodinės politikos krypties formavimo ir pirmiausia širdies gerumu ir psichologiniu pagaulumu atliktus eilinių kraštotyrininkų telkiamuosius organizacinius darbus, galima sakyti, kad... rado savo gyvenimo kelią, apspistą padedančių talkininkų. Nors „brandaus socializmo“ laikais lengva nebuvo, ne paslaptis, kad kraštotyrininkų organizaciją tuometinė valdžia bandė paversti savo perdėm patogia ideologine tarnaite, kuri ažūriškai lakuotų praeities įvykius ir buvusią tikrovę, štampuotų „tarybinę liaudį“. Tam kaip sovietinės valdžios statytinis buvo pasitelktas iš Kaišiadorių rajono tvarkos daryti atkeltas patikimas partinis darbuotojas Kazimieras Račkauskas, kurio kasdieninė derinimų karuselė iš Trakų g. 2 driekėsi iki skausmo pažįstamomis apsukomis – partijos komitetai, CK, komjaunimo (atsimenu, studijų metais išgirdę tokią santrauką varijuodavome frazę: „Kam jaunimui tokia tiesa?“) komitetai, vadinamasis Glavlitas, kompartijos istorijos institutas (buvo ir toks „mokslinis“ darinys) ir, be abejo, kagėbistinis saugumas su įvairiais čiuptuvais. Irenai pagal pareigybę kartais irgi tekdavo bendrauti su tų susireikšminusių „organų“ atstovais, bet ji tai darė be daugeliui būdingo keliaklupsčiavimo ar baimės, dažniausiai rūpindamasi veiklos leistinumo ribų plėtimu, gindama eilinių kraštotyrininkų darbus ir ramybę. Kas be ko, Irena nebūtų galėjusi dirbti atsakingo vadovaujamo darbo nebūdama kompartijos nare, bet, kaip pati yra sakiusi (bene trejus metus dirbome kartu ir kol kaip „nesąmoningo ir nepaklusnaus elemento“ tada dar galią turėjusieji

račkauskininkai „mažindami etatus“ nepašalino, sėdėjome viename kabinete), tokiam žingsniui ji apsisprendė ne karjeros sumetimais, o vien iš išugdytų nuo mažumės socialdemokratinių įsitikinimų (tėvas buvo Rytų Lietuvoje lenkmečiu veikęs revoliucionierius, negalėjęs taikstytis su šiurkščia valdančiųjų primesta socialine nelygybe, tautine priespauda, o mama jai buvo svarbi kaip dainomis gebėjusi širdį užperštinti, vaizdingų posakių dosni aukštaitė). Beje, ji aistringai neapkentė „sovietinės raudonosios buržuazijos“ ir tiesiai apie tai pasižymėjusiems rėždavo į akis; nuoširdžiai ir viltingai palaikė Atgimimą, veikdama išvien su saujele maištininkų 1990 m. padėjo atsikratyti minėtuoju saldžiaburniu pseudoideologiniu suokėju; vėliau su nuoskauda baksnojo į naujųjų valdžių grįžimą prie privilegijų sistemos, į kultūros ir švietimo kaip esminės valstybės atramos nuvertinimą, tarsi užprogramuotą valdančiųjų tautinių vertybių ir kraštotyros judėjimo nesuvokimą ir stūmimą už visuomeniškai svarbaus akiračio, nors minėtoje šiemetėje kraštotyros konferencijoje ji konkrečiais faktais ir įrodė, kad minint atkurtos valstybės šimtmetį nedovanotina užmiršti, jog būtent tuo pagrindu tada valstybės gyvastingumo „tinklelis“ ir atsikūrė.

Irena savo vizijas grindė analitiniu protu, sakyčiau, buvo apsigimusi krapštinėtoja, besidžiaugianti po kryptingų paieškų sulasiotais, nors ir menkais, bet mokantiems tai vertinti – aukso grūdeliais. Ji galėjo būti ir nusisekusi tyrinėtoja, bet sukti link mokslinės karjeros vengė, nors turėjo pasiūlymų ir iš istorikų, ir iš etnografų (etnologų) gildijų. Sakė, kad ne jai dienų dienomis apsistačius katalogais sėdėti archyvuose, bibliotekose, tikslingai gadinti akis (visada nešiojo akinius) prie kompiuterio kiklopo akies, nors kartais užsimindavo puoselėjanti svajonę parašyti rimtą, faktais pagrįstą, gausiai iliustruotą „visų laikų“ Lietuvos kraštotyros judėjimo ar sąjūdžio istoriją. Pradedant bent jau nuo Dionizo Poškos dviejų ąžuolų storgaliuose įkurto pirmojo kraštotyros muziejaus su specialiai surinktomis ir viešai eksponuotomis senienomis – Baublių. Kaupė įvairialypę informaciją, užrašus, nuorodas, bet surasti laiko po įtemptos darbo dienos lyg bičių sugelta galva atsisėsti prie daug atidos reikalaujančio rašymo būdavo nelengva, be to, kaip pati sakė: geriau neduok man pavalgyti, o pakalbėti galiu bet kada ir apie bet ką, o va su rašymais sunkiau prisiversti, kalbant žodis žvirbliu išlekia, o rašant jaučiu nugula... Šiemet gegužę minėtoje konferencijoje dar vylėsi, kad tikrai pagaliau iš kažkur turėtų atsirasti jaunas ir smalsus istorikas, kuris moksliškai ištyrinėtų pastarojo Lietuvos kraštotyros šimtmečio atkarpą ir iš apibendrintos medžiagos parengtų monografiją, nes juk tai esanti auksinė tema proveržiui istorijos mokslo pasaulyje.

Dirbdama Kultūros ministerijoje ir būdama atsakinga už tautinę (etninę) kultūrą ir regionų kultūros politiką (jos rūpesčio zonoje buvo dainų šventės, folkloro ansambliai, festivaliai, tradicinės šventės, tautodailė, kultūros centrai, nacionalinės etnokultūros institucijos ir kt.), Irena tarp tarsi žinančių, kaip turi teisingai elgtis ir „išlaikyti markę“, valdininkų buvo balta varna. Puiki profesionalė, sukaupusi milžinišką informaciją apie srities realijas ir vykstančius procesus, gyvai asmeniškai juose dažniausiai šiokiadieniais ir savaitgaliais dalyvaudavusi, ji pirmiausia matė ne kultūros institucijoms atstovaujančius funkcijų sraigtelius, o žmones, turinčius įgimtų ar įgytų gabumų, įgūdžių, (ne)noro tobulėti, pramušti kaktomis sienas, vyrus ir moteris su dažnai jos išklausytomis žmogiškosiomis dramomis ar tragedijomis, likimų posūkiais. Ne veltui fizikas, etnologas, Lietuvos kraštotyros draugijos pirmininkas Libertas Klimka ją vadino Lietuvos kraštotyros ir tautinės kultūros bičių motinėle, be kurios sustingsta jos užsuktos avilio pero gyvybinės pajėgos. Net stebėdavomės, kiek daug gebėdavo sutalpinti ir nenuilsti jos širdis, protas ir atminties šachtos. Tad kaip baltai varnai jos aprėpiamose archetipinėje aistiškų (lietuviškų) artefaktų ir trapios žmogiškosios raiškos erdvėse nebuvo baltų dėmių. Dauguma jų buvo kontrastingai spalvingos, rupios, autentiškos, žinomos iš pirmųjų lūpų, o tie, kurie nusipelnydavo jos pasitikėjimo ir meilės, atgaliniu adresu irgi sulaukdavo pagal josios logikos algoritmus pasiųstų nevienetinių ekspresų iš balso stygų į ausų membranas. Todėl drįsčiau ją vadinti buvus reta šių laikų paukšte – su niekuo nepalyginama kultūrininke sielovadininke, visuomeniniais pagrindais, nepaisant asmeninio gyvenimo reikmių, prisiėmusia neįkainojamą specialistės ir kone visus mokėjusios išklausyti ir padėti moters-mediumo priedermę. Todėl nieko nestebino iš pat atsisveikinimo ryto pradžios nusidriekusios voros su vienu baltu žiedu arba auka besigydantiems ligoniams (tokia buvo jos valia). Ir ten buvo gal tik šimtoji dalis tų, su kuriais ji nuoširdžiai bendravo, dalinosi žiniomis ir potyriais. Manau, kad tik mažesnioji tų savaime susišaukusiųjų ir dėl atstumų tik mintimis pabuvusių prie jos urnos dalis nevadintų savęs jos drauge. Net buvę kultūros ministrai, kuriuos kai kuriuos matėme salėje, tai paliudytų, nors apie šią kastą „iš tarpgentinės dykros“ Irena turėjo susidariusi atskirąją nuomonę – vieni su atsidėjimu kibdavo į (paradoksas!) jiems mažai iki tol pažintos Lietuvos prigimtinės (tautinės, lietuviškosios) kultūros studijas, o kai kurie atsainiai blefuodavo esantys liberalūs tos srities visažiniai, nors prireikus parodyti elementarų išmanymą galėdavo tik paberti pavėjui kelias nerišlias bendras frazes, kol kaip lepšiai karštą rudenį sukniubdavo į užtarnautą politinę grybieną.

Irena buvo prisiekusi nepasėda, keliautoja. Jei tik nebūdavo prirakinta prie tarnybinio stalo ar saistoma duotų pažadų, būtinai judėjo miestų, rajonų centrų, miestelių, kaimų geografinėmis erdvėmis, gerai jas buvo išgliaudžiusi, tad jų pragremžtos žymės nejučia virsdavo jos vidine tikrove, kuria labiausiai tikėjo ir pasitikėjo. Iš tų tikrovių visumos ir švietėsi Irenos asmenybės savitumas. Nepatikliai reagavo į stereotipinių ir bedvasių aprašų paklodes, biurokratinės leksikos „perlus“ (niekinančiai vertino, nes žinojo jų atsiradimo mechanizmus), lyg prištampuotų palydimųjų vaizdelių gausą – prieš susidarydama nuomonę apie vertintinus etnokultūros reiškinius, stengėsi viską pamatyti pati, juolab kad ir nuodugniai pasikalbėti, neprotokoliškai pabendrauti ar tik persimesti keliomis užkoduotomis bravūriškomis frazėmis buvo tarsi krimstelti gerai išrūkytų lašinių su agurkais. Ir to neretai pakakdavo, nemėgo pliurpalailų, nes jei žmonės tikri, jei jie išties žemės druska, žinantys, ką, kam ir kodėl daro, ji tikėjo, kad jų užsimotieji tikslai vėliau nesubliūkš, žinoma, tikėjo, kad geros iniciatyvos turės ateitį, tęstinumą. O jei ne – grįždavo it sieną palaižiusi, kaip sakydavo žemaičiai po sunkaus darbo, tarkim, medžių kelmų rovimo, gavę miltinių blynų su ašoklių uogiene, o Irena ramindavosi ką nors vietine šnekta sau panosėje murmėdama iki tol, kol prisimindavo kokį iš klumpių verčiantį atsitikimą ar perklausdavo, ko ten smaksot kaip užpakaliai svečiuose, ir vėl nuvilnydavo juoko ir geros nuotaikos šuoras (į kai kuriuos etnografinių sričių renginius, ypač iš konkursinės serijos „Tradicija šiandien“, kuruojamos Nijolės Marcinkevičienės, yra tekę vykti kartu su vertinimo komisijos nariais (kažkurios dienos žargonu, atseit komiso agentais), ir Irenos pastabos po pamatytų, tarkim, kai kurių dzūkiškų dzyvų (savaip sukurptų švenčių) būdavo ne tik vienos iš taikliausių, bet ir šmaikščiausios). Ir gyvendama Vilniuje stengėsi daug ir be skubos vaikščioti, todėl išeidavo anksčiau, kad nereiktų kūliavirsčiais pluošti. Turėjo ir nusistovėjusius rytinį ir vakarinį ritualus keliauti iš namų Krokuvos gatvėje prie vadinamosios Losiuvkos iki Pohuliankos pradžios (J. Basanavičiaus gatvės) ir atgal. Tiesa, kartais tuo maršrutu žingsniuodama užsukdavo aplankyti draugų, pavyzdžiui, amžinatilsį fotografė Ona Pajedaitė pasakojo, kad kartais pro šalį eidama ją, jau garbaus amžiaus, aplankydavo Irena, kuri turėdavo ir su šiuolaikine knygnešyste besisiejantį pretekstą – užnešti perskaitytą „Šiaurės Atėnų“ numerį ir padiskutuoti apie „užkabinusį“ straipsnį.

Irena buvo tiesi, atvira, teisinga, visada laikydavosi duotų pažadų, apie kultūros, meno, švietimo reiškinius argumentuotai išsakydama savo matymą ir juo pagrįstą tvirtą nuomonę, kurios lengvai nekaitaliodavo, nebent priremdavo naujai iškilę faktai ar iš naujo susikurtos vizijos. Retai netekdavo kantrybės, nebent iš oponentų (ypač iš tų „lialininkų“, dėl kurių negarbingų užkulisinių intrigų ir veiksmų, sakoma, ir prarado sveikatą) pajusdavo klastą ir veidmainiavimą. Tam nestokojo apnuoginančios ironijos, tuščiai nedaugžodžiaudama buvo įvaldžiusi keletą kandžių patraukimo per dantį registrų; tik kritiniu atveju, jei ramiai susikalbėti nebebūdavo vilčių, tarsi atsisveikindama su iliuzijomis ir savo naivumu, mesdavo kokį jos pozicijas tokiu būdu paaiškinantį užvožimą nesusipratėliui ir, jos nuomone, apkiautėliui per slėpsnas. Savo minčių, įsitikinimų ir esybės gilumoje susisluoksniavusių vaizdinių laikydavosi kaip tikras kietas nagas, jiems pagrįsti ir įtikinti jų teisingumu bei verte turėjo visą arsenalą garbingos kovos taktikos priemonių. Maloni, geranoriška, išklausanti ir padedanti kuo gali, tvirta kaip uola Irena...

Ir išaušo diena, kurios popietę išlydint Ireną su dainomis į paskutinę, kaip jau prieš tai įvardijau, antžeminę kelionę, anot Juozo Apučio apsakymo pavadinimo, važiavome tylėdami greitai. Paskui jau lėčiau, nes prieš Ignaliną pasukome tiesesniu keliu, besidriekiančiu Irenos gimtųjų vaikystės ir jaunystės metų vietų ir, tiesą sakant, jos įkvėpimo žemės paribiais, kol netikėtai visiems iš veidaknygės personažų į tikruosius veidus atvirtusiems Irenos draugams prieš akis išniro ne koks mistinis budistų Kailašas Tibete, o pats tikriausias ir realiausias jos numylėtas Erzvėto ežeras su jo pakrantėmis pabirusio gimtine laikyto to paties pavadinimo kaimo trobesiais. Beje, manoma, kad Erzvėto pavadinimas kilęs nuo žodžių *aržus, eržus,* kitu variantu – nuo archajiškojo indoeuropietiškojo vedinio iš *arg-* (aiškus, šviesus): tuose apibūdinimuose sutelpa visa Irenos savitumo esmė. Kiek apie tai Irenos pasakota, svaigta, visada norėta ten grįžti ir būti... Būti iki soties, iki ašmenų. Iš ten kilo jos būties pigmentas, ten jos pasaulio viduriausias vidurys, centras. Nors toliau važiavome ir dar negreičiau, bet dar labiau tylėdami, vis dėlto nesustojome, nes galbūt buvo manyta, kad atseit ką tos simbolinės atožvalgos beįpūs, ragai nuo tokio pūtimo šiuokart nebeišsitiesins, tad nurūkome palikdami sudegusio benzino dūmelį. Galiausiai lėtų lėčiausiai užvažiavome ant Tverečiaus miestelio vėlių kalnelio ir bebalsiai, visiškai nebylūs lyg iš aprimusio / apmirusio Memelio (Nemuno, kurio pamatinė šakninė reikšmė – nebylumas, nutilimas per savaimingai ir spontaniškai vykstančius mirties ir gyvenimo virsmus) išnirusios mumijos slinkome link... Link gal ne vienu glėbiu apjuosiamos iškilios ir didingos, maždaug nuo vidurio dvikamienės sakuotos pušies, aukštos ir stotingos kaip ir Irena, kuri, va, pasirodė, ne liepa buvusi ir ne obelis, tiesą sakant, juk staigiai užklausti pirmiausia dažnas iš jos draugų ir apibūdintume kaip aukštaūgę, iš aukštai matančią moterį... Nuo kalnelio atsivėrė balsvai raminanti Tverečiaus ežero plynuma, laukų tolumos, susiliejančios su dangumi. Paskutinis natūraliai improvizuotas šeimos narių ir draugų ratas apie Ireną tėvų ir protėvių akivaizdoje, gūdžiai viltingos prisiminimų ir atsisveikinimo kalbos, iškalbumu paprastos Ignalinos folkloro ansamblio „Čiulbutis“ dainos, palydėtojų priesaika susiėmus rankomis. Vyrams leidžiant urną į žemę pro dainos žodžius prasimušė ritmingi nematomo genio snapo kirčiai kažkur neužmatomai aukštai į dabar jau Irenos Tverečiaus pušį. Visi tai išgirdo, bet niekas iš palydinčiųjų nedrįso pakelti akių nuo ką tik supilto rusvo kauburio, sujungusio žemę ir dangų. Taip paprastai, per genį, simbolizuojantį sėkmingai įvykusį sielos virsmą ir persikūnijimą, tarsi laiku ir prasmingai nuveiktus darbus, koks, trumpai sakant, ir buvo tikrasis Irenos Seliukaitės, sėlės iš Erzvėto, gyvenimas. Bet ne – turbūt sutaptis, išsipildymas ir galbūt savirealizacija įvyko ne per genį, manau, kad pušies šakose amžinybės erdvėse turėjo veikti kur kas didesnė genių konklavos narė – ryški, raudonais žičkų ataudais paženklinta meleta. O erzvėtiškiams, tverečėnams ir visiems Lietuvos artojams miglelės ant nedirvonuojančių laukų priminė žemiškuosius rūpesčius – po rugių pjūties metas vėl sėklą žemelėn, anot senųjų dzūkų, žemynon berti.

– JUOZAS ŠORYS –

Mieli šatėniečiai!

Mūsų leidinį galima užsiprenumeruoti Lietuvos paštuose arba internetu *www.prenumeruok.lt*. Kasmėnesinė prenumerata priimama iki kiekvieno mėnesio 26 d. Mėnesio prenumeratos kaina – 2,40 Eur. Mūsų indeksas 0109.

Mėnesio prenumerata į užsienį kainuoja 5 Eur. Užsienyje gyvenantys skaitytojai gali užsisakyti redakcijoje, atsiųsti čekį redakcijos adresu VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“, Mėsinių g. 4, 01133 Vilnius, arba pinigus pervesti į sąskaitą banke „Swedbank“ LT36 7300 0100 0000 7071.

„Šiaurės Atėnus“ jau ketvirtadienio pavakare galima rasti Vilniaus knygynuose „Akademinė knyga“, „Eureka!“, „Keistoteka“ ir „Mint Vinetu“.

Ponas

Pasakodamas apie jaunystę, kai mergino savo būsimąją žmoną, vyras sakė: „Tuomet tykojau“, suprask – laukiau, tikėjausi ir svajojau. Svajones galima puoselėti, brandinti, auginti – išsvajotosios tykoti, – aš savo vizijas ir sumanymus apžiūrinėju, nes mano mąstymas regimasis, leidžiu bėgti vaizdams prieš akis lyg kino juostai.

Žaisdama su gatvės vaikais mokyklą, tariamą klasę rengiau taip rūpestingai, kad mergaitės temstant išsiskirstė į namus „pamokoms“ neprasidėjus. Pamenu nuostabą – kokia trumpa diena! – nusivylimą dėl atsakingai ruošto, bet taip ir neprasidėjusio žaidimo. „Klasę“ mačiau vaizduotės akimis, stengiausi įrengti ją kuo geriau. Šią būdo savybę, spėju, paveldėjau: senelis atsakingai ir kruopščiai statė sodybą, viską darė savo rankomis, pastatęs pardavė (išleido vyriausiąją dukrą į Ameriką), ant išnuomotos žemės statė naują, įgyvendino savo viziją iki galo, pastatė sodybą tokią, kokią regėjo *širdies akimis*, – gyvenamasis namas, klėtis, daržinė, tvartas su kalve, malūnas ir rūsys kieme stovėjo dar patogiau nei anksčiau. Artimųjų atmintyje jis išliko vyriškumo idealas: darbštumas, santūrumas, išmintis kėlė pagarbą ir susižavėjimą. Anūkės iki šiol mena kvapus, tvyrojusius verandoje, kur senelis Juozas suko medų, laikė smalėkus, rūbus ir įrangą aviliams prižiūrėti; atvažiavusios į svečius, mergaitės bėgdavo skonėtis kvapais mažoje stiklinėje verandoje, skirtoje tik bitininkystės darbams. Prisimenu lentynas, obuoliai stovėdavo iki vėlyvo pavasario, malonus kvapas tvyrodavo ir kambariuose. Išmanė dailidės ir staliaus amatus, žiemą obliuodavo svetainės viduryje pasistatęs varstotą, gaminosi langus ir duris, medžio darbams vasarą neturėjo laiko. Architekto nesamdė, pats projektavo pastatus ir planavo sodybą, nukalė kalvėje detales malūnui ir sukonstravo įrangą. Nešiojosi širdyje *gražaus gyvenimo paveikslą*, turėjo drąsos ir atkaklumo jį įgyvendinti. Vedė moterį, kuri niekuomet neabejojo *savo žmogaus*, kaip vadino vyrą, vizija.

Ketverius metus sunkiai dirbę Amerikos Mičigano valstijos vario rūdos kasyklose (babytė Anė ruošė maistą už mokestį lietuviams ir lenkams šachtos darbininkams), sutaupę pinigų, įsikūrę naujoje sodyboje Lietuvoje, prasidėjus sovietiniam nacionalizavimo vajui, stokojo duonos: okupacinė valdžia nusavino malūną, pakabino ant malūno durų spyną, kad senelis Juozas nemaltų savo paties užaugintų ir iškultų grūdų. Mano mamos tėvas taip pat dirbo Amerikoje. Grįžęs vedė, Šiaulių centre pasistatė namus, karo pabaigoje rusų aviacijai bombarduojant miestą namai sudegė. Kartą paklausiau mamos:

– Ką atsimeni švelnaus ar šviesaus iš vaikystės?

Ji pagalvojo, po to pasitikslino:

– Švelnaus?!.

Žvelgiau į suglumusios mamos veidą, mačiau, kaip peržiūrinėja praeities paveikslus, lyg versdama knygos lapus, kaip ieško ir neranda. Nusiminusi papriekaištavo:

– Kokie švelnumai, vaikeli, kokie švelnumai?! Iš pradžių karas, po to rusai užėjo; likome be namų, bijojome trėmimų, išsigelbėjome tik todėl, kad močiutė nenakvodavo kaime (močiutės Emilijos sodyboje), kur, sudegus namams Šiaulių centre, apsigyvenome. Kareiviai atėjo išvežti mūsų į Sibirą, laukė dieną ir naktį, tikėjosi, kad grįš kas nors iš suaugusiųjų. Jie klausė rusų kalba: „Gde choziajin?“ („Kur šeimininkas?“) Namuose tik Domutė buvo (dešimties metų), ji sako: „Tuoj pareis“, o čia ir Romutis (septynerių metų) grįžo, lazdą persimetęs per petį vietoj šautuvo. Domutė parodė kareiviams: „Štai *choziajinas*!“ – kito vyro šeimoje nebuvo, tėvas mirė prieš karą. Naršė palėpėje, ieškojo maisto, stebėjosi neradę. Valgė savo atsineštus mėsos konservus, neapsikentę alkanų vaikų žvilgsnių, davė ir jiems. Konservai amerikoniški, skanūs, kai kareiviai susiruošė išeiti, Romutis prašė jų dar pabūti. Arklio neturėjome, gyvulius nusavino kolchozas, aš buvau vietoj arklio, o Romutis arė. Kaimynai sakė: „Artojo už vagos nesimato.“ Kokie ten švelnumai, vaikeli, kokie švelnumai...

Gyvenome netoli sienos su Kaliningrado (buvusio Karaliaučiaus) sritimi, nuvažiuodavau autobusu ir dviračiu. Mačiau apleistas repatrijuotų vokiečių raudonų plytų sodybas, didžiulius sodus, lūžtančias vaismedžių šakas; mačiau naujakurius – *pereselencus*, rusų tautybės žmones, likusius po karo gyventi Kaliningrade ir Sovetske (buvusioje Tilžėje). Dideliame gyvenamajame name įsikūrę *pereselencai* niekuomet pastato neremontavo, ką nors sulaužę netaisė, slinko iš aukšto į aukštą. Malkų žiemai neruošė, degino, ką pajėgė nuplėšti namo viduje ir išorėje. Sodų nesodino, bičių nelaikė, puikiausių veislių iškeldintųjų vokiečių sodintų vaismedžių derliaus rudenį neišskindavo. Karo metu fronto linija ėjo per kaimą, į kurį persikėlė gyventi močiutė Emilija. Jos namą užėmė sovietinės armijos štabas, karininkai viename kambaryje miegojo, o greta esančioje kamaroje dergė, išeiti į lauko išvietę nepajėgė ar bijojo. Okupacinė valdžia ir atnešta nauja „kultūra“ siekė „išlaisvinti“ lietuvius iš darbo įgūdžių, moralės, tikėjimo, gimtosios kalbos – žmonėms, tokiems kaip mūsų seneliai, netiko sovietinis gyvenimo būdas, o jie netiko naujajai santvarkai.

Mąstydama apie senelių ir tėvų patirtį, svarsčiau, ar protinga siekti tobulumo, ar verta sąžiningai ir kruopščiai atlikti kiekvieną darbą, – žmogaus pastangos siekti tobulumo yra ribotos, kartais iš anksto pasmerktos žlugti dėl priežasčių, nuo jo nepriklausančių, visgi dažnai elgiausi panašiai kaip senelis, kurdamasis sodyboje: apėjau pėsčiomis Krymo pusiasalį, pamačiau visus pajūrio miestus ir miestelius nuo Feodosijos iki Eupatorijos, išsirinkau gražiausią – svajojau piešti ten ir tapyti, ketinau prie jūros pagyventi metus.

Kartą nakvynės pasiprašiau nuošalioje pakrantės lūšnoje. Šeimininkai iš ryto patarė man į Sevastopolį važiuoti priemiestiniu maršrutiniu autobusu, nes karinį uostą supo penkiolikos kilometrų pločio apsauginė juosta, pėsčiomis miestas buvo nepasiekiamas. Patarimo paklausiau, tik nežinojau (kelionėje pamečiau dienų skaičių), o žmonės, gyvenantys namelyje, manęs neįspėjo, kad Sevastopolį pasieksiu gegužės devintąją. Miestas šventė Pergalės dieną, kvaišo nuo trankios muzikos, gyvos ir sklindančios iš garsiakalbių, – spūstys gatvėse, viešbučiai perpildyti. Tokią euforiją mačiau kino dokumentikoje, tik vaizdai nebuvo spalvoti. Prieš išvažiuodama geležinkelio stoties perone stebėjau, kaip susitinka karo veteranai. Vyrai verkė, glėbesčiavosi išvydę dar gyvus saviškius, kiti dairėsi vieniši, aukštai iškėlę popieriaus skiautes, skelbiančias jų batalionus, divizijas, pulkus ir būrius. Gurzufe susipažinau su moterimi, kuri dalyvavo mūšiuose Kryme 1944 metais. Ramaus būdo, inteligentiška Jevgenija Filipovna, sutikusi fronto laikų draugę, tapo tiesiog Ženia. Abi gulėjo verandoje ant sofos-lovos apsivilkusios nailoniniais apatinukais ir klegėjo lyg paauglės:

– Ženia, o tu pameni?..

– Paklausyk manęs, tu paklausyk... – sakė viena kitai ir juokėsi.

Kiekvienais metais jos atvažiuodavo į Krymą dalyvauti eitynėse Sevastopolyje. Bet ne visi taip stropiai puoselėjo Pergalės dienos atminimą, lūšnoje su žmona gyvenantis vyras gegužės devintosios iškilmes pamiršo. Namelis stovėjo atokiai nuo gyvenvietės, grįžti nebeturėjau jėgų, o priekyje driekėsi dykvietė. Moterį užkalbinau, pamačiusi prie vartelių, pasiprašiau nakvynės už mokestį. Sekundę pasvarsčiusi, šeimininkė linktelėjo galvą. Paklojo ant medinio gulto už lentų pertvaros, davė dvi paklodes, vieną pasitiesti ant čiužinio, kitą užsikloti, atsiprašė, kad negali pasiūlyti vakarienės.

– Prausiamės kieme, – nežiūrėdama į mane kaltai skėstelėjo rankomis.

– Aš pripratusi, man bus gerai, – atsakiau.

Kieme prikaltas prie medinio kuolo kabėjo praustuvas su judančia apačioje metaline kojele, po praustuvu stovėjo kėdė, aptraukta skylėtu dermatinu, ant kėdės mačiau metalinį dubenį išdužusiu emaliu. Vandens į praustuvą reikėjo įpilti pasėmus iš šulinio, bet šulinys buvo išdžiūvęs. Po kojomis mėtėsi virtuvės rakandai, baldų nuolaužos ir skurlių draiskanos; dulkės buvo išėdusios audinių spalvas, tokie pat išblukę atrodė kiemo šeimininkai. Nesakyčiau, kad seni (šeimininkui truputį virš šešiasdešimt, žmona jaunesnė), tik pritapę prie savo buities. Moteris be jokio reikalo vaikščiojo į trobelę ir atgal, vyras gūžėsi ant kaladės, pora stambių medžio kerplėšų voliojosi netoliese. Galėjai manyti, kad visa čia radosi per klaidą ar kažkokį nesusipratimą: chaotiškai, be tvarkos sumesti daiktai, lyg atnešti milžiniškos cunamio bangos, ir žmonės, potvyniui atslūgus, nepajėgiantys atsitokėti. Lūšnoje gyveno vaikas.

– Anūkė, – krestelėjo galvą vyriškis jos pusėn.

Mergaitė turėjo įgimtą silpnaprotystę; prikišusi arti arti veiduką, žvelgė įdėmiai man į akis, apžiūrinėjo, prieidama vis iš naujo. Kėliausi anksti, jaučiausi pavargusi, bet norėjau daugiau sužinoti apie vietovę, todėl ryžausi paklausti, ar seniai jie čia įsikūrę. Moteris pokalbyje nedalyvavo, vyras kalbėjo už du, pritildavo tik užgesus suktinei. Mano pasiūlytas cigaretes paėmė, nors mėgo tabaką (įprastas, paaiškino), rūkė skonėdamasis, giliai užsitraukdamas. Atslūgo karštis, sutemo, moteris mergaitę nuvedė miegoti ir nebegrįžo. Į Krymą jis atėjo su sovietine armija.

– *Frontovikas*, – šyptelėjo, pradėdamas pasakojimą.

Karo metu už sunkų nusikaltimą pateko į drausmės kuopą, varė karius pirmąja fronto linija, tie, kas bandė išsisaugoti, gavo kulką į pakaušį nuo savų. Bijojo mirti, gėrė degtinę prieš eidamas į mūšį. Plėšė, prievartavo. Nesidrovėjo pasakoti apie tai – girdėjau vyriškio balsą, veido tamsoje beveik nemačiau, jis nematė manojo. Spėju, pirmą kartą pasakojo taip išsamiai: niekas neklausė jo anksčiau, niekam nebuvo įdomu, štai žmogus ir atsivėrė užkalbintas. Man neteko niekuomet girdėti panašaus pasakojimo, tai, ką sužinojau, nepriminė matytų sovietinių kino filmų apie karą. Stulbino įvykiai, taip pat pasakojimo tonas – nei džiūgaujant (visgi liko gyvas), nei apgailestaujant.

– Įeini į namą, sėdiesi prie stalo, imi iš indaujos dubenis, lėkštes, ąsočius, nešiesi iš rūsio maisto ir vyno, trauki iš skrynių patalynę, o iš spintų renkiesi sau tinkamą rūbą – dabar čia viskas buvo tavo: kas į kurį kiemą pirmas užėjo, tas ir šeimininkas...

Šį tekstą atmintis išsaugojo paraidžiui, galiu liudyti kaip amerikiečiai, padėjusi ranką ant Biblijos. Pasakodamas apie indus, patalynę, rūbus, vyras pagyvėjo, net po 35 metų (keliavau po Krymą 1979-aisiais) jį jaudino mintis apie jaukią čia gyvenusių žmonių buitį. Stebėjosi, kad šis gėris atiteko jam atsitiktinai, juk galėjo karo pabaigos sulaukti bet kuriame kitame krašte, iš kur nebuvo ištremti vietiniai gyventojai. Vienaip ir kitaip įvertino šį savo gyvenimo epizodą, lyg negalėdamas patikėti, kad laimingą bilietą ištraukė būtent jis.

– O kur dingo žmonės? – paklausiau.

Tuo metu nedaug žinojau apie trėmimus Lietuvoje. Močiutė Emilija buvo davusi sau „tylėjimo įžadus“ – garsiai naujos santvarkos nevertino, tylėjo, man girdint, lyg burną užsisiuvusi ir tik retkarčiais pro sukąstus dantis iškošdavo vieną žodį. Iš intonacijos nuo vaikystės žinojau, kad naują santvarką močiutė vertino itin blogai. Ji klausydavo „Amerikos balso“ radijo laidų šeštą valandą ryto ir tą pačią laidą dar kartą vakare, taip metai iš metų, kiek ją pamenu. Abiejų senelių šeimos buvo įrašytos į numatytų ištremti žmonių sąrašus. Kareiviai močiutės Emilijos sodyboje laukė, turėdami nurodymą suimti ir išvežti į Sibirą našlę su keturiais vaikais. Visgi viena ir kita šeima tragiško likimo išvengė: vaikų be suaugusiųjų nevežė, o močiutė Emilija nenakvojo kaime, nuolat slapstėsi. Rimanto Šavelio kūrinyje „Žiburys“ perskaičiau, kad ištrėmė ne buožes, kaip mums bandė įteigti mokykloje, o pačius darbščiausius ir šviesiausius ūkininkus, pamenu, nuo to karto įdėmiai skaičiau Šavelio, vėliau ir Juozo Apučio prozą. Dešimtoje klasėje išvažiavusi su bendraklasiais į privalomą talką tarybiniame ūkyje, iš vietinių moterų išgirdau pasakojimą, kuris taip pat ilgam įsirėžė į atmintį: apie vergišką žmonių, suvarytų į kolūkius, darbą už dyką ir apie tremtį.

Neišmaniau, kaip vertinti tai, ką išgirdau apie Krymą, vyras į mano klausimą atsakė paprastai:

– Juos išvežė.

Ne iš karto supratau, kokio masto deportacija vyko Kryme, vėliau apie tai išgirdau iš Jevgenijos Filipovnos: per dvi (!) paras buvo iškeldinti 194 110 totorių, pusė jų žuvo pakeliui ir tremtyje. Sunku įsivaizduoti kadaise buvusį turtingą kraštą apleistą, apiplėštą ir nuskurdintą.

– Ar šis namas yra tas pats, į kurį jūs užėjote keturiasdešimt ketvirtais? – paklausiau.

– Ne. Karui pasibaigus radosi vis daugiau norinčių gyventi pusiasalyje, teko spaustis; viename name apgyvendindavo po tris, netgi keturias Kryme likusių *frontovikų* šeimas – aš nemėgstu gyventi ankštai, įsikūriau nuošaliai.

– Kodėl negrįžote į gimtinę, juk kažkur gyveno jūsų tėvai ir artimieji?

– Niekas manęs ten nelaukė, o čia aš buvau ponas… – atsakė jis.

– RŪTA KAPOČIŪTĖ –

Redaktorė – Giedrė Kazlauskaitė
(gkazlauskaite@gmail.com).
Paveldas – Juozas Šorys.
Kalbos redaktorė – Audrė Kubiliūtė.
Maketuotoja – Zita Remeikienė.
Vadybininkas – Andrius Patiomkinas.
Finansininkė – Danuta Churtasenko.
Redakcijos adresas Mėsinių g. 4, 01133 Vilnius.
Telefonas (8 5) 261 37 70.
El. paštas *satenai@gmail.com;* tinklalapis *www.satenai.lt.*
Spausdino UAB Valdo leidykla,
P. Cvirkos g. 4-2, 20131 Ukmergė.

VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“ sąskaita banke
LT36 7300 0100 0000 7071, AB „Swedbank“ (kodas 73000).
Dvisavaitinis laikraštis išeina penktadieniais.
Leidžiamas nuo 1990 m. vasario 7 d.
Leidžia VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“. ISSN 1392-7760. 4 spaudos lankai.
Indeksas 0109. Tiražas 1 408 egz.
Redakcijos ir autorių nuomonės nebūtinai sutampa.
Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2018 m. suteikė 32 000 Eur paramą projektui „Šiaurės Atėnai“: lyderiai, stalkeriai ir atskalūnai“ (p. 1, 2, 4, 6, 7, 10–16), 4 000 Eur projektui „Polis“ (p. 3), 10 000 Eur projektui „Kultūros eskizai“; Lietuvos kultūros taryba – 7 000 Eur paramą projektui „Vertimai: pasaulio literatūros akiračiai“, 2 600 Eur projektui „Skaitykla Nr. 5“.

LIETUVOS KULTŪROS TARYBA
LIETUVOS RESPUBLIKOS KULTŪROS MINISTERIJA
9 771392 776033